

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra sociální práce

Pavel Pěnkava

**Výchovně vzdělávací prvek v sociální práci
s cílovou skupinou osob bez přístřeší**

Rigorózní práce

Praha 2010

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

zadání Rigorózní práce

Autor:

Mgr. Pavel Pěnkava

Název závěrečné práce:

Výchovně vzdělávací prvek v sociální práci s cílovou skupinou osob bez přístřeší

Cíl, metody a literatura:

Cíl: Na základě shrnutí teoretických poznatků a výzkumného šetření objektivizovat potenciál reedukace osob bez přístřeší prostřednictvím vybraných výchovně vzdělávacích metod v rámci sociální práce.

Metody: Kombinace kvalitativních a kvantitativních metod, technikou dotazníku s asistencí.

Výchozí literatura: Doležalová, J., Hroncová, J., Kraus, B., Praško, J., Roberts R.D., Schulze, R., Tomeš, I., Vybíral, Z.

Garantující pracoviště:

Katedra sociální práce

Vedoucí práce:

JUDr. Kristina Koldinská, Ph.D.

Oponent:

Prof. JUDr. Igor Tomeš, CSc.

Anotace

PĚNKAVA, Pavel. *Výchovně vzdělávací prvek v sociální práci s cílovou skupinou osob bez přístřeší*. Praha: Filozofická fakulta, Univerzity Karlovy v Praze, 2010. s. 145 Rigorózní práce.

Rigorózní práce je zaměřená na objektivizaci potenciálu možností využívat výchovně vzdělávací působení v rámci sociální práce s cílovou skupinou osob bez přístřeší. Teoretická část se zaměřuje na kritickou reflexi příčin vzniku bezdomovectví z psychologického, sociálního a časového hlediska. Znalost kauzálního vývoje tohoto sociálně patologického jevu je důležité pro tvorbu metod výchovně sociálních přístupů, které lze aplikovat v rámci socioterapie. Práce dále diskutuje typologii osob bez přístřeší podle jejich možností, schopností a dovedností. Kapitola, která přímo směřuje k samotné socioterapii, jejímu praktickému využití při sociální práci s osobami, popisuje využití této metody v praxi. Závěr teoretické části zvažuje možnosti výkonu samosprávných činností centrální pražské části v procesu výchovy a vzdělávání společnosti, jak v souvislosti s odbornou pomocí, tak v rámci běžných interakcí.

Provedené dotazníkové šetření zkoumá motivaci, názory a aktivity osob bez přístřeší v otázce vzdělávání. Postoje a s nimi související skutečnosti jsou zkoumány kvantitativními výzkumnými metodami prostřednictvím techniky dotazníkového šetření face-to-face. Výsledek potvrdí nebo vyvrátí domněnku, že lidé, žijící dlouhodobě v nepříznivé životní situaci, mají zájem o rozšiřování, doplnění vzdělávání nebo zapojení se do aktivizačních projektů zaměřených na tréninkové zaměstnání.

Klíčová slova: reedukace, socioterapie, sociální práce, emoční inteligence, funkční gramotnost, bezdomovectví, výchovně vzdělávací programy, sociálně patologické jevy, sociální kompetence, územně samosprávné celek.

Annotation

Pěnkava Pavel: Educational element in social work with people without shelter. Prague: Faculty of Arts, Charles University, 2010. p. 145 Rigorous thesis.

The rigorous thesis focuses on objectification of potential opportunities to benefit from educational activities in individual and community social work with the target group of people without shelter. The theoretical part focuses on critical reflection of the causes of homelessness on psychological, social and time aspects. Knowledge of the causal evolution of this socially pathological phenomenon is important for creating methods of education and social approaches that can be applied within sociotherapy. Thesis discusses the typology of homeless people according to their possibilities, abilities and skills too. There is a chapter, which directly faces the sociotherapy itself, its use in social work with people, and describes the practical potential of this method. The conclusion of the theoretical part is considering the possibility of execution of autonomous activities of the central part of Prague in the process of education of the society, related to the professional help, as well as the common interactions.

Questionnaire survey carried out examines the motivation, ideas and activities of the people without shelter on the issue of education. Attitudes and related facts are examined through quantitative techniques using face-to-face questionnaires. The results are to confirm or to reject the assumption that people, who live in an unfavourable position for a long time, are interested in extension, completion of their education or participation in activating projects of training jobs.

Key words: reeducation, sociotherapy, social work, emotional intelligence, functional literacy, homelessness, educational programs, social pathologies, social skills, self-governing territorial unit.

Prohlášení

- 1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.**
- 2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.**

V Praze dne: 14. 2. 2010

Pavel Pěnkava

Poděkování

Děkuji paní JUDr. Kristině Koldinské, Ph.D. za její erudované a podnětné vedení této práce.

Anotace	3
Úvod	9
I. ČÁST - TEORETICKÉ PŘÍSTUPY K PŘÍČINÁM	13
1. Bezdomovectví jako příčina a důsledek sociálně deviantního chování	13
1.1 <i>Bezdomovectví – multifaktorová problematika</i>	13
1.1.1 Žebráctví	15
1.1.2 Kriminalita	16
1.1.3 Závislosti	18
1.1.4 Prostituce	18
1.1.5 Chudoba	19
1.1.6 Domácí násilí	20
1.1.7 Další psychopatologické jevy	21
1.2 <i>Příčiny bezdomovectví</i>	23
1.2.1 Vybrané teoretické přístupy k příčinám bezdomovectví	24
1.2.2 Teorie zdůrazňující strukturální faktory	25
1.2.3 Teoretický výklad zdůrazňující individuální faktory	25
1.2.4 Teorie zdůrazňující absenci sociálních dovedností umožňujících účinně řešit zátěžové životní situace jedince	26
1.3 <i>Kauzální souvislosti mezi příčinami vzniku bezdomovectví a inteligencí</i>	28
1.3.1 Vliv vybraných druhů inteligencí na příčiny bezdomovectví	29
1.3.2 Rozbor vlivů emoční inteligence na nedostatečnou integraci do sociálních vztahů	33
1.3.3 Negativně přeznačovaná emoční adaptabilita ze znaménka + na –	34
1.3.4 Sociální inteligence a její projevy v životech osob bez přístřeší	36
1.4 <i>Sociální komunikace v problematice bezdomovectví</i>	38
1.4.1 Systém komunikačních cest u osob bez přístřeší	39
1.4.2 Schémata komunikačních cest a jejich narušené projevy	39
II. ČÁST - BEZDOMOVECTVÍ A MOŽNOSTI JEHO ŘEŠENÍ	44
2. Přístupy k osobám bez přístřeší	44
2.1 <i>Oblasti narušené verbální a neverbální komunikace, které ovlivňují tvorbu a realizaci sociálně výchovných programů</i>	44
2.1.1 Negativní důsledky závadného prostředí na další vývoj socializace	44
2.1.2 Důsledky působení dlouhodobě nepříznivé životní situace	45
2.1.3 Poruchy sociálních procesů v organizacích poskytujících sociální služby	48
2.1.4 Psychopatologické rysy osobnosti u osob bez přístřeší a jejich vliv na sociální komunikaci	49
2.2 <i>Typologie osob bez přístřeší podle schopností a možností dalšího sociálně výchovného působení</i>	52
2.2.1 Kritéria pro hodnocení úspěšnosti poskytované spolupráce a výchovného působení rozdělená do tří skupin	54
2.2.2 Typologie osob a jejich schopností v závislosti na diferencovaném přístupu poskytovaných sociálních služeb	56
Typologie klienta nejperspektivnějšího z hlediska reintegrace – Sporadický typ: latentní bezdomovectví	57
2.3 <i>Uspokojování potřeb podle poskytovaných sociálních a výchovně vzdělávacích služeb</i>	59
2.3.1 Popis jednotlivých kategorií uspokojování potřeb	60
Charakteristika jednotlivých druhů potřeb v souvislosti s poskytováním sociálních služeb ..	61

3. Případová studie vztahu obecní samosprávy k řešení problematiky bezdomovectví 64

3.1 Územně samosprávním celek MČ Praha 1 jako lokalita pro výskyt bezdomovectví	64
3.1.1 Historie vývoje vztahu Prahy 1 k bezdomovectví.....	64
3.1.2 Současnost Městské části Praha 1 ve vztahu k bezdomovectví	65
3.2 Městská část jako vzdělavatel veřejnosti a výchovný činitel.....	75
3.2.1 Způsoby a nástroje pro řešení bezdomovectví na území Městské části Praha 1	76
3.2.2 Využití prostředků v sociální komunikaci v rámci public relation	79
3.3. Městská část jako koordinátor celorepublikové koncepce řešení bezdomovectví.....	82

III. ČÁST - REEDUKACE JAKO NÁSTROJ SOCIÁLNÍ PRÁCE 84

4. Výchovně vzdělávací proces a jeho opodstatnění..... 84

4.1 Reedukační procesy při práci s osobami bez přístřeší	84
4.1.1 Co znamená reedukace	84
4.1.2 Pojetí reedukace v sociální práci s osobami bez přístřeší.....	85
4.1.3 Terapie jako prostředek výchovy a součást reedukace	86
4.1.4 Využití socioterapie při práci s osobou bez přístřeší.....	89
4.1.5 Příklady reedukace z praxe – Aktivizace pracovního potenciálu sociálně znevýhodněných občanů.....	100
4.2 Metody řešení/zdroje dat pro analytickou část.....	101
4.2.1 Cíle výzkumné práce.....	101
4.2.2 Zdůvodnění volby výzkumné strategie a výzkumné techniky	102
4.2.3 Dotazník s asistencí výzkumníka	103
4.2.4 Strategie výběru výzkumného souboru.....	107
4.2.5 Popis postupů.....	108
4.2.7 Rizika výzkumu	110
4.3 Analytická část - zkoumání vztahů osob bez přístřeší ke vzdělávání	111
4.3.1 Zjistit, jak je člověk, žijící v nepříznivé životní situaci, ovlivněn v přístupu k reedukaci.....	112
4.3.2 Analyzovat postoje osob bez přístřeší k reedukaci z hlediska vazby mezi ochotou se reedukovat a dosaženým vzděláním, věkem, pohlavím a případnou trestní anamnézou.....	116
4.3.3 Zjistit, zdali je souvislost mezi volbou studijního oboru, jeho vystudováním a následným výběrem povolání.	133
4.3.4 Zjistit, zdali příležitost k reedukaci vyhledávají spíše osoby bez přístřeší, které jsou nezaměstnané.....	135
4.3.5 Posuzování průběhu socializace v dětství a dospívání s případným vlivem na vzdělávání.....	139
Diskuse a závěry	142
Informační zdroje.....	149
Seznam příloh	150

Úvod

Tato rigorózní práce je věnována závažnému společenskému jevu, jakým je bezdomovectví. V rámci dané problematiky se zaměříme na způsob, kterým by sociální práce mohla prostřednictvím výchovného působení vytvořit podmínky pro vzdělávání osob bez přístřeší a zkoumat přístupy těchto jedinců k možnosti vzdělávání jako reintegračního prvku v krizové životní situaci.

V práci se budou používat následující pojmy:

Bezdomovectví je vnitřním konfliktem jednotlivce, generujícím konflikty vnější se sociálním okolím, jejichž nejhorší důsledky jsou disharmonie se vztahovým prostředím a ztráta sociálního statutu občana většinové společnosti. Sociálně patologická problematika bezdomovectví má mnoho přívlastků. Jeden z nich je složitá cesta pojmosloví směřující k definici jevu a vystihující terminologii. Pokud lze určitý problém obtížně vysvětlit, předpokládá se, že i hledání způsobů jeho řešení bude procházet složitým vývojem.

Práce se zaměří i na částečné objasnění vnitřní a vnější příčiny deviantního chování lidí, kteří jsou ohroženi sociální exkluzí a na způsoby, jak jim pomoci zmírnit jejich nepříznivé životní postavení. Společnými jmenovateli námi zkoumaného jevu je neschopnost a ztráta. Petr Mareš uvádí, že: *„Bezdomovectví je nepochybně krajní formou sociálního vyloučení a je projevem extrémní chudoby. Vyjadřuje existenci osob, které ztratily (nebo nikdy neměly) bydlení, rodinné zázemí a sociální postavení.“* (Mareš, 1999, str. 58).

Trvalé bydlení: Možnost trvalého bydlení patří k elementárním lidským potřebám srovnatelným s uspokojováním potřeb obživy, ošacení nebo třeba hygieny. Zároveň podmiňuje uspokojování dalších neméně důležitých potřeb, jakými jsou dobrý zdravotní stav, zázemí pro zaměstnání, vzdělávání, rodinný život a mimo jiné i pocit sounáležitosti s konkrétním místem, lokalitou a regionem. Udržitelnost trvalého bydlení vyžaduje dostatečné psychosociální kompetence, o jejichž kvalitě a vyspělosti se rozhoduje již v průběhu rané socializace. Významnou roli hrají i genetické faktory, psychická osobnostní úroveň a celkové sociální podmínky.

Sociální práce jako činnost zabývající se problematikou bezdomovectví:

Způsobů, jak lze pomáhat lidem postiženým bezdomovectvím, může být mnoho. Je možné využívat zahraničních zkušeností, nabízet odbornou pomoc státních a nestátních neziskových organizací, dobrovolníků, církevních organizací, veřejné sbírky a mimo jiné i prostředky primární a sekundární prevence v rámci programů sociální prevence. V posledních několika letech se sociálním pracovníkům dostává historické příležitosti čerpat poměrně velké zdroje z Evropských strukturálních fondů, které otvírají široké pole možností pro rozšiřování možností a zvyšování úrovně sociální práce. Tyto finanční možnosti jsou nesrovnatelné se situací na počátku 90. let dvacátého století. Přesto je důležité si klást otázku, zdali nabízená pomoc v různých formách je pro osoby bez přístřeší uchopitelná, a tím i využitelná v řešení jejich sociální situace. Je nepochybné, že řešení problematiky bezdomovectví musí mít koordinovaný systémový přístup. To znamená, že všechny oblasti pro uspokojování potřeb prostřednictvím sociálního systému musí být rovnoměrně pokryté s důrazem na sofistikované přístupy ze strany pomáhajících odborníků.

Výchova je prostředek, jak pozitivním způsobem ovlivňovat osobnost a chování jedince s nedostatečnými psychosociálními schopnostmi. V této práci se budeme věnovat především funkcionálnímu přístupu, který má za cíl doprovázet jedince směrem ke zlepšení jeho obtížné situace.

Vzdělávání osob bez přístřeší je možné třemi způsoby. Prvním je vedení těchto osob k dokončení počátečního vzdělávání v případech, že studium přerušily, nebo nedokončily. V druhém případě lze vytvářet podmínky pro další vzdělávání vedoucí k doplnění kvalifikace; posledním způsobem je motivace k celoživotnímu vzdělávání. Veškeré výše uvedené způsoby jsou podmíněné aktivním přístupem sledovaných jedinců.

Vzhledem k tomu, že na téma přístupu osob bez přístřeší ke vzdělávání není v současné době dostupná odborná literatura, nelze práci rozšířit o diskuzi s názory jiných autorů.

K formální úpravě je důležité podotknout, že texty v rámečcích se šedým pozadím zdůrazňují významná sdělení určité kapitoly. Texty se žlutým pozadím jsou odpovědi na výzkumné otázky.

Cíle práce

Cílem této práce je objektivizace přístupů osob bez přístřeší k možnostem výchovně vzdělávací pomoci prostřednictvím sociální práce. Pro dosažení výše uvedeného cíle je využita zkušenost práce sociálního kurátora, diskuze domácích a zahraničních poznatků o příčinách i projevech bezdomovectví a zkoumání přístupů osob bez přístřeší k výchovně vzdělávacím programům.

Hlavní hypotéza, která by měla být ověřena v rámci rigorózní práce, je:

Osoby žijící dlouhodobě v nepříznivé životní situaci jsou schopny se reedukovat prostřednictvím sociální práce a vzdělávacích institucí za splnění určitých podmínek.

Výzkumné otázky

Výzkumné otázky jsou odvozeny od hlavního cíle práce, kterým je objasnění přístupů osob bez přístřeší k možnostem výchovně vzdělávací pomoci v souvislosti s vnitřními a vnějšími příčinami jejich závadového chování.

Pro dosažení tohoto cíle jsou využity zkušenosti z praxe sociálních pracovníků pracujících s cílovou skupinou a poznatky z dalších disciplín, jakými jsou sociologie, sociální patologie, psychologie, sociální politika, ale také sociální pedagogika.

Ve vztahu k vnitřním a vnějším příčinám vzniku bezdomovectví a jeho projevům se práce zabývá těmito otázkami:

- Jakým způsobem se bezdomovectví prolíná s jinými sociálně patologickými jevy a ve kterých momentech je svébytnou problematikou?
- Do jaké míry ovlivňují psychické a sociální schopnosti vztahy mezi osobami bez přístřeší a většinovou společností?
- Jak narušená verbální a neverbální komunikace ovlivňuje přístupy k nabídce výchovně sociálních programů?

Ve vztahu k volbám přístupů a metod při výchovně vzdělávacím procesu se práce bude snažit navrhnout a popsat konkrétní psychoterapeutické programy s podporovaným zaměstnáváním:

- Jakým způsobem lze kategorizovat osoby bez přístřeší podle jednotlivých kritérií založených na schopnostech, dovednostech a možnostech přijímat sociální služby napomáhající zlepšení jejich momentální situace?
- Je důležité rovnoměrně uspokojovat životní potřeby podle druhů sociálních služeb?

Dále:

- Jakým způsobem může sociální pracovník využít socioterapii ve své praxi?
- Jaké jsou možnosti podporovaného zaměstnávání?

Ve vztahu k možnostem řešení bezdomovectví ze strany územně samosprávného celku:

- V jakých souvislostech se problematika bezdomovectví vyskytuje na území Městské části Praha 1?
- Jsou způsoby, jakými by místní samospráva mohla řešit bezdomovectví na svém území a zároveň působit jako výchovně vzdělávací činitel?

Ve vztahu k přístupům osob bez přístřeší se vzdělávat práce zkoumá:

- Do jaké míry délka pobytu v nepříznivé životní situaci ovlivňuje aktivní přístup osoby bez přístřeší ke vzdělávání?
- Jakým způsobem ovlivňuje přístup k otázce vzdělávání, dosažené vzdělání, věk, pohlaví a případná trestní anamnéza osob bez přístřeší?
- Lze zjistit, zdali mezi volbou studijního oboru, jeho vystudováním a následným výběrem povolání je přímý vztah?
- Ovlivňuje přístup ke vzdělávání stav zaměstnanosti nebo nezaměstnanosti?
- Jak ovlivňuje průběh socializace u zkoumaných osob úspěšnost ve vzdělávání?

Metody řešení

Předkládaná práce vznikla v rámci oboru sociální práce. Tento obor zaznamenává dynamický rozvoj od roku 1990. V této době začaly postupně vznikat studijní obory sociální práce na vyšších odborných a vysokých školách. Sociální práce je multidisciplinární vědní obor využívající poznatky příbuzných humanitních věd. Při zkoumání osob, kterým hrozí sociální vyloučení, a jejich přístupů k výchovně vzdělávacím programům lze použít smíšený model kvantitativních a kvalitativních metod. Tato práce využívá kombinaci dotazníku s asistencí a prvky rozhovoru pro vytěžení maximálního množství dat potřebných pro objasnění zkoumaného problému.

I. ČÁST - TEORETICKÉ PŘÍSTUPY K PŘÍČINÁM

1. Bezdomovectví jako příčina a důsledek sociálně deviantního chování

Pro zkoumání přístupů osob bez přístřeší k nabídce vzdělávacích programů, doplňování kvalifikace a celoživotnímu vzdělávání se budeme nejprve zabývat:

- kauzálním vývojem bezdomovectví s vybranými sociálně patologickými jevy,
- přístupy k příčinám vzniku bezdomovectví,
- subjektivními překážkami v souvislosti s narušenou osobností jedince,
- kolizí mezi deviantní sociální komunikací osob bez přístřeší a společenskými konvencemi.

1.1 Bezdomovectví – multifaktorová problematika

Předpokladem úspěšného řešení problémů souvisejících s nárůstem sociálně patologických jevů je nutné tyto problémy důkladně prozkoumat z hlediska jejich etiologie, vývoje, podmínek pro vznik, typologie a prevence. Na úvod je schematicky znázorněná na straně jedné souvztažnost bezdomovectví s dalšími sociálně patologickými jevy a na straně druhé svébytnost této problematiky.

Z odborného pohledu lze na bezdomovectví nahlížet jako na polyetiologický jev a to především v důsledku prolínání mnoha jiných sociálně patologických jevů, které jsou graficky znázorněny na diagramu č. 1. Příčiny vzniku nelze charakterizovat jako homogenní a zatím mezi odbornou společností nedošlo ke konsensu, který by ujednotil etiologii tohoto jevu. Nicméně každá nová odborná definice by měla vést k diskurzu mezi odborníky. Tato praxe však doposud v oblasti bezdomovectví není zavedená.

Diagram 1 – sociálně patologický jev bezdomovectví a jeho souvztažnost s jinými problematikami

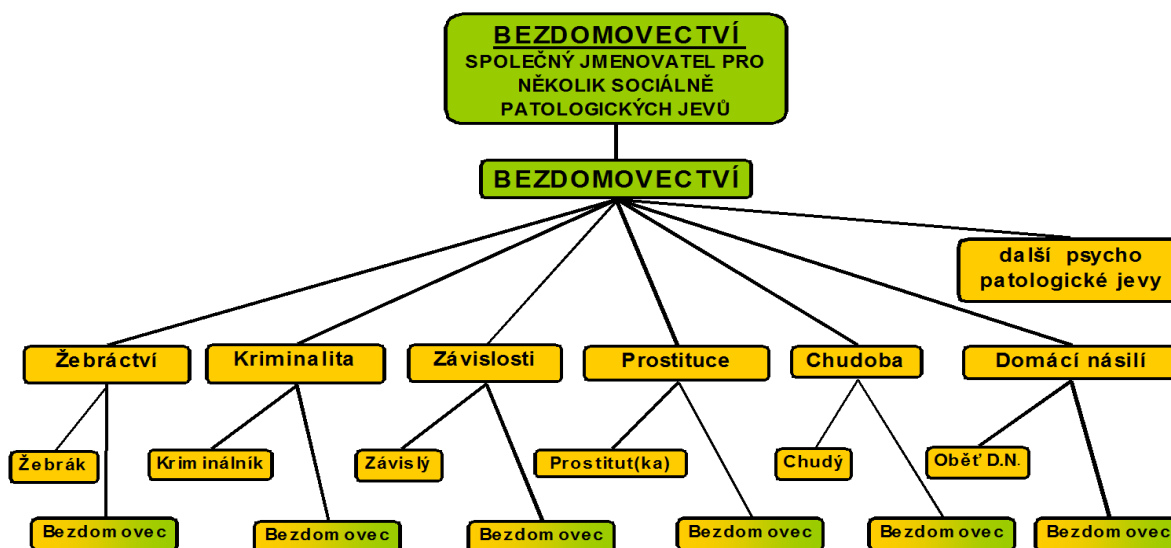

Diagram č. 1 znázorňuje, které sociálně patologické jevy bezdomovectví ovlivňují a v jakémsi průsečíku se s ním vzájemně prolínají. Domníváme se, že právě tato skutečnost vede k multifaktorální povaze bezdomovectví. Ve výsledku dochází k určitému kvaziefektu ve způsobu uvažování a chování samotných osob bez přístřeší a vzniku rigidních stereotypních předsudků u veřejnosti. Jako např. žebrající osoba je bezdomovec (žebractví), když „lidé na ulici“ nemají finanční prostředky, protože nepracují a nemají nikoho, kdo by jim pomohl, tak musí nutně krást (kriminalita), nebo nevábně působící drogově závislé osoby musejí být podle vzhledu bezdomovci (závislosti), atd.

Je evidentní, že bezdomovectví se s jednotlivými sociálně patologickými jevy prolíná, ale není jejich základní součástí. To znamená, že každá problematika ve svém důsledku může generovat chování, které nepřímo způsobuje bezdomovectví. Nebo by se dalo říci, že bezdomovectví spojuje několik problematik do jednoho souhrnu problémů působících na jednotlivce. Člověk, který se dostává do krizové životní situace, kterou nedokáže řešit, do pro něho patové situace, může být zatížen, nebo ovlivněn další kombinací problémů. Např. závislostí na alkoholu, která působí jako únik před frustrující realitou, přičemž jedinec nedokáže udržet vztahové zázemí.

V jiných případech dochází k situacím, kdy osoba trpící např. domácím násilím neumí vyřešit uspokojujícím způsobem vztah, a v důsledku toho se stává osobou bez přístřeší. Podstata spočívající v neschopnosti řešit zátěžové životní situace tak zůstává¹, ale komplikuje se navýšením o sekundární problém (např. chudoba), který neřešitelnost životní situace umocňuje. V následujícím textu se budeme zabývat jednotlivými sociálně patologickými jevy, které určitým způsobem při vzájemném prolínání, determinují vznik a trvání bezdomovectví.

1.1.1 Žebráctví

Laická veřejnost nejčastěji zaměňuje žebvání s bezdomovectvím. Především v hlavním městě jsou občané nejčastěji konfrontováni s žebrajícími osobami. V hrubých rysech jsou jisté zjevné znaky shodné (např. zanedbaný vzhled a neobvyklé chování). Je tak nasnadě klást rovnítko mezi žebvání a bezdomovectvím.

Rozdíl je však patrný především v pojetí přístupu k jedné či druhé existenční formě života. Smyslem žebvání je získat finanční prostředky na živobytí. Je to primární cíl. Osoby bez přístřeší volí většinou tuto činnost jako nepřímý prostředek k dosažení finančního zázemí pro změnu své sociální situace. To znamená, že i přes objektivní možnosti výdělečné činnosti ze žebvání nedokáží získat hotovost k pořízení stálého bydlení. Osoba bez přístřeší je motivována k žebvání alespoň z důvodů snahy o částečné zlepšení situace.

Zjednodušeně řečeno by se dalo říci, že pro žebrající osobu má žebvání význam jako zaměstnání a seberealizace. Na rozdíl od osoby bez přístřeší, která v této činnosti vidí nezbytný prostředek ke zlepšení momentální situace. Richard Veleta v této souvislosti charakterizuje jednu ze skupin žebrajících osob takto: *„Zvláštní skupinou jsou tzv. somerpunkeři. Jedná se o skupinu mladých mužů se sociálně patologickými vzory chování (alkoholismus, nechů pracovat apod.), kteří se v centru Prahy žijí aktivním žebváním, tzv. somrováním. Jejich životní postoj je prezentován heslem NO FUTURE (rezignace vůči budoucnosti).“* (Veleta, 2002, str. 15). Tato podskupina v rámci žebvání sice svými projevy dává najevo svoji nezávislost na konzumní společnosti, ale paradoxně od ní žádá zdroj obživy.

¹ Blíže kapitola 1.2.4

Žebráctví má různé druhy a projevy:

- aktivní – žebrák obchází kolemjdoucí a s nataženou rukou, kelímkem nebo kloboukem se snaží sugestivně vyžádat almužnu,
- pasivní – žebrák, který v různých, většinou nehybných polohách, v některých případech obklopen psy, demonstruje svoji přítomnost a nechává na dobrovolném uvážení kolemjdoucích, jestli se rozhodnou ho obdarovat, či nikoliv.

1.1.2 Kriminalita

Porušování právních norem je častý jev související s problematikou bezdomovectví. Při rozhovorech v rámci dotazníkového šetření na otázku „byl/a jste trestán/a?“ odpovědělo kladně 64 respondentů, z toho 24 pouze podmíněně, 40 k nepodmíněnému trestu odnětí svobody z celkového počtu sta dotazovaných. V druhé polovině 90. let dvacátého století zaznamenává Oddělení sociální prevence, Úřadu městské části Praha 1 v agendě sociálního kurátora dramaticky se rozvíjející trend. Osoby, proti kterým bylo vedeno trestní řízení a vykonávají nepodmíněný trest, v nebyvalé míře ztrácejí bytové a vztahové zázemí. V důsledku navrácení majetku původním majitelům a privatizací celých domů dochází k razantním opatřením ze strany vlastníků proti neplatičům nebo nájemníkům, kteří porušují dobré mravy. Lidé nastupující do výkonu vazby nebo výkonu trestu odnětí svobody bez dostatečné opory a finančního zázemí nedokáží plnit pohledávky vyplývající z nájemních povinností a vzniká reálné riziko ztráty užívacího práva. Této situaci nahrává i nedávná novela Občanského zákoníku (Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník), která zjednodušuje úřední řízení, vedoucí ke ztrátě užívacího práva bytu. Majitel může dát nájemníkovi výpověď z nájmu bytu, pokud neuhradí 3 měsíce nájem. Situaci osob, proti kterým je vedeno trestní řízení ve výkonu trestu, komplikuje stav zaměstnanosti odsouzených v českých věznicích. Průměrná zaměstnanost se pohybuje přibližně okolo 40 %. Pokud odsouzený získá výdělek, neznamena to ještě, že z něho může automaticky hradit pohledávky spojené s nájmem (přednost mají pohledávky vzniklé v souvislosti s trestnou činností). Je potom pochopitelné, že lze poměrně snadno o bytové zázemí přijít. V jiných případech, kdy odsouzení nejsou přímo nájemci bytu, ale bydleli u svého partnera, rodičů nebo známých, mohou v důsledku ztráty vztahového zázemí po propuštění z vězeňského zařízení skončit zcela bezprizorní.

Trestní anamnéza ovlivňuje bezdomovectví i v možnostech následného zaměstnání po výstupu z výkonu trestu odnětí svobody. Osoba se záznamem v rejstříku trestů má velmi zúžené možnosti najít pracovní uplatnění, a to i na méně kvalifikovaných pozicích. Na tomto místě je důležité dodat, že lidé po ukončení trestního řízení se nedobrovolně stávají obětí systému, kterým jim neumožňuje plnohodnotné zařazení do společnosti. Trest se tímto způsobem násobí a ztrácí svůj původní výchovný význam. Potrestaný viník zjistí, že mu nejprve byla odebrána svoboda a po ukončení jedné sankce přicházejí další, již neopodstatěné. K těmto skutečnostem navíc musíme přičíst častý názor většinové společnosti, že se nemajetný bezdomovec musí nutně dopouštět trestné činnosti, aby si zajistil základní prostředky pro život. Rovněž v bakalářské práci autora bylo v dotazníkovém šetření zjištěno, že z jednoho sta respondentů nebylo trestáno čtyřicet devět dotázaných, ve skupině trestaných byl nepodmíněný trest uložen třiceti osobám a podmíněný jednadvaceti osobám. Z toho vyplývá, že netrestaných byla necelá polovina. Takže obecná společenská domněnka, že bezdomovec se rovná kriminálník, se nepotvrdila. U lidí, kteří nemají záznam v rejstříku trestu, lze dokonce sledovat názorový postoj v upřednostňování image netrestaného. Je to pochopitelné, protože trestní minulost je jeden ze základních diskriminujících faktorů pro neúspěch v získávání zaměstnání.

Kriminální chování u osob na okraji společnosti do určité míry souvisí s jejich sociální situací. Nepříznivá sociální situace nemusí být vždy spouštěcím mechanismem pro páchání trestné činnosti, nicméně lze sledovat určitou spojitost. Pro úplnost lze rovněž dodat, že častým důvodem trestně právního postihu je neplnění vyživovacích povinností. Tento trestný čin se taktéž stává důvodem kriminální recidivy. Osoba, která má záznam v rejstříku trestů, je obtížně zaměstnatelná avšak neplnění pohledávek opětovně zvyšuje riziko jejího trestního postihu. Klienti sociálního pracovníka se tak dostávají do začarovaného kruhu.

Jestliže řekneme, že kriminalita s bezdomovectvím souvisí, pak ovšem musíme dodat, že nositelé tohoto sociálně patologického jevu jsou jak pachatelé trestné činnosti, tak zároveň oběti trestných činů. Důvodem je především zjevný bezdomovecký způsob života v nechráněném sociokulturním prostředí, který z člověka činí „terč“ trestné činnosti. Jsou okrádání, fyzicky napadání, manipulování do role „bílých koní“ atd.

1.1.3 Závislosti

Závislosti se do problematiky bezdomovectví prolínají zásadní měrou. Mezi bezdomoveckou komunitou se ve větší míře neobjevují lidé závislí na tzv. tvrdých drogách. Tím ale nelze vylučovat tuto skupinu z bezdomovectví zcela. Klienti specializovaných organizací, jako jsou např. o. s. Drop-In nebo K-centrum, zpravidla nenavštěvují organizace zaměřené na cílovou skupinu osob bez přístřeší, ale určitá část z nich má statut osoby bez přístřeší. Mezi bezdomovci jsou ale zdatelně přítomny závislosti v oblasti tzv. měkkých nebo také legálních drog. Alkoholismus a tabakismus patří mezi nejčastější drogy a závislosti, kterými lidé na ulici trpí. Komplikace s nadměrným užíváním alkoholu jsou zároveň pro organizace poskytující sociální služby velkým problémem. Pokud podstatou problematiky bezdomovectví je neschopnost nebo nedostatečnost řešit krizové životní situace, pak přístup k alkoholu jako k únikovému prostředku před problémy je zásadní. To znamená, že nelze striktně podmínit spolupráci pouze za stoprocentní absence alkoholu ze strany uživatelů sociálních služeb z řad osob bez přístřeší. Tím by se organizace poskytující sociální služby mohly dostat do patové situace, protože alkohol k problematice bezdomovectví „neoddělitelně“ patří. Praxe ukazuje, že až na výjimky nelze podmínit spolupráci s většinou klientů nulovou tolerancí. Závislosti a jejich projevy jsou nedílnou součástí života osob bez přístřeší a nelze je podceňovat.

Patologické hráčství – gamblerství

U osob bez přístřeší v Praze se neobjevuje patologické hráčství ve formě sázek, karetních her o peníze, nebo při různých sázkových hrách v kasinech. Ve většině případů tito jedinci volí způsob hraní na výherních automatech. Dostupnost, anonymita a relativně snadné ovládní je zřejmě důvodem pro tuto jejich volbu. Limity u tohoto druhu závislosti u osob bez přístřeší spořívají v permanentním nedostatku finančních prostředků.

1.1.4 Prostituce

Od organizací jako jsou Rozkoš bez rizika nebo o. s. Projekt Šance nelze získat přesná čísla, kolik prostituujících heterosexuálních žen nebo homosexuálních mužů lze zařadit mezi osoby bez přístřeší. Zmíněné organizace sledují jiné statistické ukazatele.

Přesto po konzultacích s jejich odborníky lze konstatovat, že velká část jejich klientely nemá možnost se z nejrůznějších důvodů vrátit do konkrétního vztahového a materiálního zázemí. Z toho vyplývá, že tyto dvě problematiky se v určitém momentě prolínají, ovšem prostituce je zaměřená primárně na jiné „cíle“ a s nimi spojené projevy než samotné bezdomovectví. Lze ale doplnit, že mezi osobami bez přístřeší existuje jakási pseudoprotituce, která se projevuje tím, že prostituující osoba se neoddává za úplatu, ale například za ochranu, stravu nebo pouze sympatie jiného bezdomovce.

1.1.5 Chudoba

Svojí podstatou je chudoba neoddělitelnou součástí bezdomovectví. Ondřejkovič ji přímo spojuje s bezdomovectvím. *„Ve své radikální podobě znamená chudoba bezdomovectví, nedostatek a bezbrannost, bídu a bezmocnost. V této souvislosti často hovoříme o takzvané absolutní chudobě, kdy člověk nemá zabezpečen ani minimální životní standard ve výživě, ošacení a bydlení.“* (Ondřejkovič, 2000, str. 56).

Česká republika se při své vyspělosti, relativní štedrosti sociálního systému a životní úrovni se potýká spíše se zchudlými částmi určitých sociálních skupin. Igor Tomeš ve své knize charakterizuje absolutní chudobu takto: *„Jako absolutní chudobu lze charakterizovat stav, kdy nedostatek (popř. absolutní nedostatek) prostředků neumožňuje uspokojovat základní životní potřeby (střecha nad hlavou, oděv, jídlo) do té míry, že je ohrožena sama existence člověka a hrozí mu smrt.“* (Tomeš, 2001, str. 152).

Absolutní chudoba jako stav, kdy jednatel nevládní žádné materiální hodnoty, nedisponuje úsporami a jeho měsíční příjem v případě, že není zaměstnán, je nulový, není zatím pro českou společnost dost dobře představitelná. Ohrožení života v důsledku absolutní chudoby je v našich podmínkách málo pravděpodobné, protože systém sociálního zabezpečení zajišťuje i pro nejméně schopné členy společnosti minimální standard pro přežití. Petr Ondřejkovič zmiňuje další aspekt: *„Absolutní chudoba dělá člověka neschopným být lidským a ohrožuje jádro jeho existence.“* (Ondřejkovič, 2000, s. 56). Životní úroveň osob bez přístřeší v České republice by při hypotetickém porovnání, například s obdobnou situací lidí v Rusku, byla pravděpodobně vyšší.

Vliv na tento rozdíl nemá jenom ekonomická nebo sociální politika těchto dvou zemí, ale třeba i sociokulturní přístup k hodnotám jako je život, solidarita, životní úroveň a v neposlední řadě pohled na zmiňovanou chudobu. A tak bychom mohli srovnávat vnímání bezdomovectví a chudobu například v Indii nebo naopak ve Spojených státech amerických.

Nicméně se lze ztotožnit s názorem Petra Mareše, že: *„Bezdomovci představují tu nejvíce viditelnou část chudých. Paradoxně tvoří v oficiálních statistikách část skrytou, nevidovanou. Je to i pro to, že často nežadají z vlastní neznalosti i nekompetence o sociální dávky a nevyžadují pravidelně sociálních služeb.“* (Mareš, 1999, str. 58). Život v chudobě značným způsobem ovlivňuje motivovanost či spíše nemotivovanost osob bez přístřeší k způsobům řešení životních situací, který je odlišný od většinové části společnosti a často je pro ni nepochopitelný. *„I když se lidé spící v papírových krabicích na ulicích, v parcích a na nádražích velkých měst průmyslových zemí stali symbolem sociálního vyloučení a bídy uprostřed bohatství a blahobytu, dožívá bezdomovectví majoritní populaci mnohem méně, než ostatní důsledky chudoby. Zřetelněji než v jiných případech chápe totiž veřejnost bezdomovce, jako „underserving“ chudobu a spojuje je s kriminalitou a alkoholismem, s nedostatkem vůle a s ignorováním sociálního řádu.“* (Mareš, 1999, str. 57). Tím Petr Mareš vystihuje myšlení současné většinové společnosti, které je ovlivněno celou řadou faktorů např: sociální politikou socialistického zřízení, zkreslujícími nebo až zavádějícími informacemi ze strany masmedií, nedostatkem relevantních a srozumitelných informací o příčinách, vývoji a důsledcích bezdomovectví.

1.1.6 Domácí násilí

Tato problematika ve své latentní podobě není vůbec nová. V průběhu času se však mění pohled společnosti na její projevy, související se společenským postavením ženy v různých kulturách, vztahu ke starým lidem, případně postavením dětí. K dalším změnám dochází i v publicitě a v legislativních opatřeních. Ženy nebo osoby, které jako děti byly obětmi domácího násilí a zároveň mají statut osob bez přístřeší, nejsou většinovou klientelou organizací, které se problematikou domácího násilí zabývají (např. o.s. Acorus, Rosa nebo Bílý kruh bezpečí).

Tyto organizace pracují převážně se skupinou potenciálně ohroženou bezdomovectvím. Ve většině případů dočasně opouští bytové zázemí a často i vztahy. V jiných případech získávají prostřednictvím institucionální pomoci kompenzaci nebo náhradu bytového zázemí. Na rozdíl od obětí domácího násilí, které jsou schopny si život uspořádat jiným způsobem, osoby zůstávající nakonec bez přístřeší, „propadají“ do stavu nemajetnosti, ztráty vztahové blízkosti, rodiny a známých. Mnohdy nedokážou ani za vnější odborné pomoci zvládnout zátěžovou životní situaci.

1.1.7 Další psychopatologické jevy

Výskyt osob s duševním onemocněním mezi částí bezdomovecké „komunity“ představuje velký problém. Obavy sociálních pracovníků pramení z nepřipravenosti organizací poskytujících sociální služby na stále narůstající počty klientů, kteří trpí psychopatologickými poruchami. Nepřipravenost je patrná především v nedostatečné metodické přípravě a přístupech v práci s těmito lidmi. Jednání klienta, který se chová nestandardně (tzn. jeho chování postrádá přiměřenou kontrolu úměrnou dané situaci) ve vztahu k problematice bezdomovectví, zatím nelze dostatečně nástroji sociální práce přivést ke konstruktivní nebo smysluplné spolupráci. Jedná se především o hraniční případy, kdy jednání klienta vykazuje diskrétní symptomy psychopatologických poruch. Klient ve většině případů nikdy nevyhledal psychologickou nebo psychiatrickou pomoc a nebyl tedy nikdy odborně diagnostikován, omezen či zbaven způsobilosti k právním úkonům. Tento způsob chování působí překážku v budování nebo v udržení mezilidských vztahů. Okolí ho považuje za věčného kverulanta, podivína a nakonec i blázna. Verbální komunikace sice často vykazuje známky logického uvažování, takže by se na první dojem zdálo, že se jedná o inteligentní osobnost, to ovšem do momentu než dojde k jakési nelogické přesmyčce. Komunikace v tomto bodě se začíná dostávat ve své logice do mrtvého bodu. Sociální pracovník se ocitá v roli bezmocného „časoměřiče“, který má jediný způsob pomoci – vyslechnutí. Klient většinou o konstruktivní dialog buď nemá zájem nebo ho není ani schopen.

V České republice doposud neproběhl výzkum, který by se zabýval výskytem duševních chorob u námi zkoumané cílové skupiny. Pro ilustraci uvádíme nejčastější druhy poruch, zjištěné australskými psychiatry, o kterých informuje Herrman (1998).

Častými diagnózami opakovaně zjišťovanými ve vyšší míře u bezdomovců byly:

- psychózy
- poruchy osobnosti
- deprese, suicidita
- hraniční osobnost (borderline)
- strach bez reálného opodstatnění (fobie)
- posttraumatické poruchy
- závislosti
- komorbidita

Dále za povšimnutí stojí Herrmanova poznámka zaměřující se na rozdíly psychických poruch mezi ženami a muži. „Výzkumně byly sledovány specifické rozdíly mezi bezdomovci a bezdomovkyněmi: u mužů byly častěji zjištěny poruchy kvůli alkoholu nebo drogám, oproti tomu schizofrenie a afektivní poruchy byly zjišťovány častěji u žen. Z uvedeného poznatku může vyplývat hypotéza, že u mužů souvisí bezdomovectví spíše s vnějšími vlivy, u žen potom s vnitřními psychickými poruchami.“ (Herrman, 1989, str. 1179). I přes odlišnosti projevů bezdomovectví v mezinárodním kontextu je výše zmíněný přehled poruch osobnosti, které se vyskytují u osob bez přístřeší inspirativní pro porovnávání s Českou republikou.

Téma psychopatologických poruch u osob bez přístřeší by se mělo dostat do úrovně mezioborové diskuse (sociální pracovníci, psychologové, psychiatři, psychoterapeuti, sociální pedagogové), za účasti akademické obce. Poznatky o možných metodách práce s touto skupinou lidí by mohly být přeneseny do osnov odborných předmětů na vyšších odborných a vysokých školách zaměřených na sociální práci, sociální patologii, sociální pedagogiku atd.

Dílčí závěry této kapitoly

Do problematiky bezdomovectví se mimo zmíněné prolíná řada dalších sociálně deviantních jevů. Pochopení jejich vlivu na povahu bezdomovectví je zásadní úkol odborníků, nezbytný pro dobrou analýzu jevu a zvolení následné aplikace koncepčních řešení. Sociálně patologické jevy jsou charakteristické svou odchylkou od konformního chování společnosti, navíc v určité míře výskytů ji mohou ohrožovat a v případě extrémního růstu i destabilizovat. Přestože bezdomovectví je jeden z druhů sociální patologie, prolínání jiných deviantních jevů (jako je například kriminalita) ho výrazně negativně ovlivňují. Bezdomovectví bychom měli vnímat jako svébytnou problematiku, která má své příčiny vzniku, vývoje a průběhu. K tomuto zjištění je nutné dodat, že svojí podstatou absorbuje další sociálně negativní, asociální a sociálně patologické jevy. Tento vliv komplikuje situaci samotným nositelům jevu a nutně vyžaduje komplexní přístupy odborníků a porozumění společnosti.

1.2 Příčiny bezdomovectví

O příčinách a důsledcích bezdomovectví se vede v domácích, ale i světových odborných kruzích vášnivá polemika. Zatím neexistuje všeobecná a jednotná teorie příčin a důsledků bezdomovectví. Co jsou hlavní nebo již generalizované příčiny, nebo kde začínají přímé či nepřímé důsledky, je nejen věcí odborného názoru, ale především předmětem zkoumání získaných poznatků založených na co nejširší praktické zkušenosti. Domníváme se, že je podstatné, vycházet z kulturně-sociálního vývoje a geopolitického uspořádání společnosti. Pravděpodobně se teorie o příčinách bezdomovectví budou vždy lišit podle odlišností přístupů nebo podle historického vývoje a typu společnosti. Přesto je pro sociální práci s touto cílovou skupinou podstatné přijmout již některou z používaných teorií nebo definovat takovou, která odpovídá osobní praxi a zkušenostem.

1.2.1 Vybrané teoretické přístupy k příčinám bezdomovectví

Jana Kozáková (1997) popisuje vývoj pohledu na danou problematiku v souvislosti s vybranými obecně uznávanými přístupy k bezdomovectví. V 19.století se názory na bezdomovectví sjednocovaly ve výkladu, že se jedná o problém, za který má osobní zodpovědnost pouze sám nositel. Podpora se proto omezovala především na zřizování nocleháren a útulků, které se snažily pomáhat bezdomovcům stát se zodpovědnými občany, postavit se na vlastní nohy a překonat slabé stránky své povahy. Tato podpora byla poskytována pouze dobrovolnými organizacemi. Obdobně i chudobince a „causal wards“ (instituce poskytující lékařskou pomoc nejchudším), které do roku 1948 představovaly jedinou statutární pomoc bezdomovcům, odrážejí všeobecné přijímání závěrů individualistické teorie.

Do 50. let se tedy bezdomovectví chápalo více jako sociální problém. Ve Velké Británii v 60.letech se začalo hovořit o podstatném vlivu nedostatečné bytové politiky na tento jev, doplněné přetrvávajícím názorem o přítomnosti velkých osobních problémů samotných bezdomovců. Zároveň v 70. a 80. letech se dochází k závěrům, že na řešení problematiky bezdomovectví se nahlíží více v souvislostech s dostupností bydlení, než s potřebností sociálních služeb. Konkrétně se tento názorový posun projevil tím, že se zodpovědnost za řešení bytové situace bezdomovců přesunula ze státních sociálních služeb na nestátní bytové úřady. Oficiálně tedy bylo bezdomovectví uznáno jako zejména bytový problém a zároveň bezdomovci získali další práva. Současné nové teoretické přístupy si často kladou otázku, zda se mohou bytové úřady samy o sobě vypořádat s problémem bezdomovectví.

K tomu Daly ve své publikaci dodává: *„Slučování sociálních a bytových úřadů, které proběhlo na začátku 90. let, dosvědčuje, že bezdomovectví je velmi těžko uchopitelný problém a nelze jej zjednodušeně definovat jako buďto bytový nebo sociální problém.“* (Daly, 1993, str. 13).

Tento stručný historický exkurz mezinárodních zkušeností nám může být nápomocný při zkoumání vývoje a hledání příčin bezdomovectví na našem území. Dále porovnáme příčiny uvedené v publikaci „Nepřátelé společnosti“ zahraničního autora Paula Johnsona (1977) s popisem příčin uvedených v bakalářské práci Pavla Pěnkavy (2007).

1.2.2 Teorie zdůrazňující strukturální faktory

K této teorii Paul Johnson uvádí: „*Tato teoretická koncepce vidí příčiny bezdomovectví v obecnějších sociálních a ekonomických faktorech. Příčiny bezdomovectví nejsou z tohoto pohledu hledány v individuálních, ale spíše socioekonomicko strukturálních podmínkách. V rámci této teoretické koncepce by pomoc bezdomovcům měla probíhat ve větším, společensko ekonomickém měřítku. Např. podpora bytového trhu, poskytnutí (resp. zajištění) trvalého nebo dočasného bydliště.*“ (Johnson, 1977, str. 43). V našich podmínkách by výše zmíněný přístup byl vhodný, ale nejprve by bylo nezbytné, aby společnost byla žádoucím způsobem informována o problematice bezdomovectví.

1.2.3 Teoretický výklad zdůrazňující individuální faktory

Tento přístup je rozdělen na dvě odlišná pojetí:

a) „*pojetí victim-blaming (ve smyslu oběť je zároveň viníkem) považuje jednotlivé bezdomovce zodpovědné za svou situaci.*

Zástupci této teorie považují bezdomovce nejčastěji za alkoholiky, tuláky, devianty apod. Sociální pomoc těmto lidem by měla být minimální, například poskytnutím základního ubytování, protože si jedinci zapříčiňují své bezdomovectví sami. Tento teoretický přístup byl dominantní do konce 60.let,

b) *pojetí, které zastává názor, že se lidé stávají bezdomovci na základě svého osobního neúspěchu nebo nezpůsobilosti, pro které ovšem nemohou být považováni za zodpovědné za své bezdomovectví. Z tohoto pohledu je minimální pomoc (např. poskytnutí základního ubytování) naprosto nedostačující. Tito jedinci, aby se mohli opět vrátit do společnosti, potřebují humanitární pomoc, psychiatrickou péči a jiné formy pomoci.*“ (Johnson, 1977, str. 44).

Z těchto dvou přístupů však nelze jednoznačně vyvodit, zda si problematika bezdomovectví zaslouží pozornost veřejnosti. V České republice se doposud nevytvořila žádná teorie, na které by se shodovala většina odborníků pracujících s osobami bez přístřeší.

1.2.4 Teorie zdůrazňující absenci sociálních dovedností umožňujících účinně řešit zátěžové životní situace jedince

Pěnkava (2007) uvádí, že příčinou, v jejímž důsledku se člověk stává osobou bez přístřeší, je jeho neschopnost řešit aktuální problémy (např. hrozící rozvod, riziko ztráty zaměstnání, bydlení atd.), které vedou ke ztrátě většiny životních jistot. Tato příčina souvisí s oslabenou socializací, především v raném věku života a nedostatečnými psychickými schopnostmi.

Vnitřní faktory způsobující kolizi při řešení problémů:

- nepřiměřeně nízké sebevědomí (např. člověk se podceňuje takovým způsobem, že ze strachu před dalším případným neúspěchem u přijímacího pohovoru do zaměstnání raději rezignuje),
- problémy v komunikaci (způsobené např. lehkou retardací, lehkou mozkovou dysfunkcí, vznětlivostí, těžkopádností),
- neobratnost při jednání s úřady a jinými institucemi ovlivňujícími život člověka vedoucí až k sociální fobii,
- neschopnost přijmout osobní zodpovědnost (např. bagatelizování vlastních chyb a hledání viníků, sklon k chronickému lhaní),
- strach podporující únik před řešením problémů,
- podceňování možných důsledků z nevyřešených problémů (např. zvyšující se dluh na nájemném, který za určitou dobu přeroste v podání výpovědi z nájmu bytu).

Vnější faktory:

- nedostatečné nebo chybějící rodinné zázemí,
- zkušenosti s institucionálními zařízeními (např. dětské domovy, výchovné ústavy, věznice),
- rychle se měnící společenské trendy, které kladou na jedince velké nároky.

Důsledky uvedených příčin se projevují v těchto ukazatelích, které způsobují zjevné bezdomovectví :

- partnerské problémy – vedoucí k rozchodu, nebo rozvodu manželství,
- vztahové problémy v rodině - odchod nebo útěk z rodiny,
- neschopnost plnit podmínky spojené s užíváním bytu – dluh na nájemném, vztahové problémy se spolunájemníky, nezákonné nakládání s užívacím právem (výměna nebo prodej bytu),

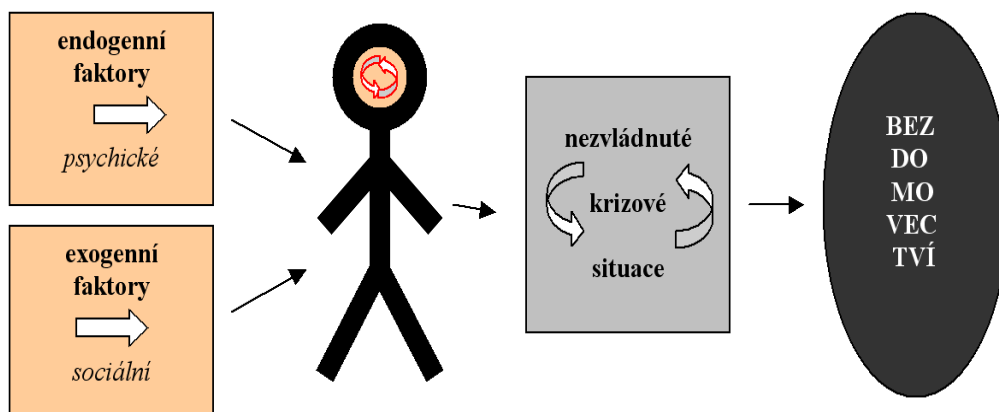
Dále:

- ztráta možnosti užívat byt v důsledku jiných okolností – rozchod partnerů nebo rozvod manželství, pobyt v institucionálních zařízeních, snahy majitelů zbavit nájemníka užívacího práva,
- nezvládnutí návratu z institucionálních zařízeních – výstup z dětských a výchovných ústavů, z výkonu trestu odnětí svobody,
- sklon k nekonvenčnímu způsobu života – opuštění společensky daných standardních forem života (např. práce u cirkusu, příležitostné sezónní zahraniční brigády, trampství, atd.), jako subjektivně přijatý způsob k řešení problému.

Třetí výklad základních příčin vzniku problému bezdomovectví vychází ze skutečnosti, že i přes zajištění potřebných materiálních jistot (jakými jsou trvalé bydlení, trvalé zaměstnání atd.), zůstává osoba bez přístřeší vystavena trvalému riziku opětovné ztráty získaných hodnot. Uvedené riziko má přímou souvislost s problematickou socializací a následnou neschopností řešit obtížné životní situace společensky přijatelným způsobem. Vzniklá recidiva je okolím takového člověka chybně hodnocena buď jako absolutní diletantství, nebo jako dobrovolná volba. *„Zklamání z vlastní selhání a negativního pohledu okolí nakonec vede jedince k rezignaci, která představuje „přijatelný“ prostředek, umožňující smíření s vlastní životní tragédií a svým způsobem působí jako nevědomá ochrana před rizikem vzniku duševní nemoci.“* (Pěnkava, 2007, s. 22 - 23).

Výše nastíněné lze graficky znázornit následujícím diagramem

Diagram 2 – Příčiny vzniku bezdomovectví

Bezdomovectví nevzniká „na zelené louce“. Bylo by naivní si myslet, že bezdomovcem se může stát každý. Pokud by to byla pravda, pak se každý může stát alkoholikem, drogově závislým, recidivistou atd.. Dispozice k určitému deviantnímu chování se vyskytují v celé populaci, ale rozdíl mezi jedincem, který se něčeho dopustí (kriminální chování), nebo se stane závislým (např.: na psychotropní látce) a jedincem, který zvládne vyřešit svoji životní krizovou situaci je ve schopnostech, dovednostech a možnostech. Příčiny vzniku bezdomovectví mají dva hlavní základy (viz. diagram č. 2). Vnitřní neboli psychické (např.: nedostatečná emoční inteligence, sociální inteligence, funkční gramotnost, atd.) a vnější, tedy sociální (např.: narušená sociální komunikace, projevy psychopatického chování, atd.). Psychické a sociální faktory způsobují krizové situace, které jedinec nedokáže zvládnout a v jejichž důsledku podléhá bezdomovectví. Ve většině mediálních odkazů, ale i v odborné literatuře se můžeme setkat převážně s upozorněním na projevy bezdomovectví zapříčiněné vnějšími faktory. Z těchto důvodů je důležité popsat vznik příčin bezdomovectví z komplexnějšího hlediska.

1.3 Kauzální souvislosti mezi příčinami vzniku bezdomovectví a inteligencí

V této kapitole se pokusíme vysvětlit souvislosti vybraných psychických schopností, které v jejich nedostatečné míře skrytě ovlivňují sociální chování u osob bez přístřeší. Jedná se především o latentní nedostatky v psychických projevech. Mezi základní aspekty příčin vzniku bezdomovectví patří nedostatečné sociální kompetence. Popíšeme si a případně vysvětlíme, jaké aspekty psychického handicapu hrají výraznou roli v celém psychosociálně sestupném procesu.

Pro účely této práce bude použit popis určitého výběru psychosociálních komponent, které ve svém součtu vytvářejí základní příčinný vztah pro vznik bezdomovectví jako sociálně patologického jevu z individuálního hlediska. Významnou roli v odhalování dílčích aspektů příčin bezdomovectví zaujímá inteligence. Nejprve porovnáme odborné prameny, zabývající se některými podstatnými psychickými zákonitostmi, vlastnostmi, a psychologickým pohledem na osobnost jedince. Dále se budeme zabývat projevy nedostatků vybraných druhů inteligencí v kontextu se sociálním prostředím v životě psychicky narušené osobnosti, vycházející z praktických poznatků sociálního kurátora².

² Praktické příklady a zkušenosti využívá autor u vlastní praxe sociálního kurátora v OSP, ÚMČ P1

1.3.1 Vliv vybraných druhů inteligencí na příčiny bezdomovectví

Obecná inteligence má nepochybně zásadní vliv na úspěch v životě. Úspěšný život podmiňují různé druhy schopností, neboli inteligence. Pro zkoumání problémů v mezilidských vztazích vybereme ty druhy inteligence, které s tímto tématem přímo souvisejí. Dotkneme se pouze okraje této důležité oblasti.

Obecná inteligence

Předsudky většinové společnosti svádějí k obecnému závěru, že charakteristickým znakem lidí bez domova je nižší inteligence. To by ale znamenalo, že převážná část lidí bez domova není či nebyla schopná vystudovat střední odbornou, střední, eventuelně vysokou školu. Výzkumné šetření této práce poukázalo na skutečnost, že ze sta dotázaných má sedmdesát tři respondentů ukončené vyšší vzdělání než základní. Proto je důležité zkoumat druhy inteligence, které mají přímý vliv na vznik bezdomovectví. Inteligence je pojem zahrnující sféru celé řady schopností a dovedností. Inteligentní chování je mimo jiné i rozumová schopnost řešit nové nebo složité situace. Z tohoto pohledu by se dalo logicky odvodit, že lidé bez domova nedokážou řešit složité životní situace a proto se ocitají na okraji společnosti. Každopádně inteligence není pouze jedna univerzální schopnost.

Důležité pro pochopení na sobě nezávislých intelligenčních schopností je pojetí teorie mnohočetné inteligence od Howarda Gardnera (1983). Podle Gardnera existuje šest druhů inteligence, které jsou na sobě nezávislé a pracují na sobě nezávisle – každý tvoří oddělený systém fungující podle vlastních pravidel. Gardner rozdělil inteligenci na lingvistickou, logicko - matematickou, prostorovou, hudební, tělesně kinestetickou a personální. Personální inteligence se skládá ze dvou komponentů – intrapersonální a interpersonální. První z nich je schopnost sledovat vlastní pocity a emoce, rozlišovat mezi nimi a používat informace o nich k uskutečňování vlastních aktivit. Interpersonální inteligence v sobě zahrnuje schopnost všimnout si a porozumět potřebám a zájmům jiných lidí a sledovat jejich náladu a chování v nových situacích. Druhů inteligence je tedy celá řada, proto je podstatné zkoumat, jaký druh nebo druhy intelligenčních schopností ovlivňují chování osob, kterým hrozí sociální vyloučení.

Zaměříme se pouze na ty druhy inteligence, které zřejmě nejvíce ovlivňují sociální chování, schopnosti navazovat vztahy a udržet je, dále schopnosti adekvátně reagovat na vlastní chování a chování druhých. Pro porovnání vycházíme především z odborné literatury zahraničních autorů Ralfa Schulze a Richarda Robertse. Ve své knize „Emoční inteligence“ popisují hlavní druhy inteligencí, které ovlivňují sociabilitu u jedince v průběhu celého života. Zvolená publikace má veliký význam především v jejím souhrnném popisu teoretických směrů emoční, sociální a praktické inteligence, doloženém studii a výzkumy od dalších autorů.

Nejvýznamnější druhy inteligencí, které obecně ovlivňují sociální vztahy

Společně se Schulzem a Robertsem (2007) si popíšeme tři zásadní druhy inteligencí, jejichž nedotatečná úroveň způsobuje každodenní mezivztahovou kolizi.

Emoční inteligence

Podstatu všech doposud prezentovaných definicí emoční inteligence tvoří jádro, jehož součástí jsou intrapersonální komponenty (např. regulace nálad, zvládnání stresu) a interpersonální komponenty (např. vnímání emocí, sociální dovednosti). Další charakteristiky emoční inteligence jsou prezentovány jako schopnost (zahrnující kognitivní zpracování emočních informací), kterou pak nejlépe měří testy schopností. A konečně alternativní způsob předpokládá, že emoční inteligence představuje širokou škálu kognitivních a nekognitivních složek, které jsou základem emocí a které lze měřit sebepopisnými dotazníky.

Sociální inteligence

Sociální inteligence má konkrétně vztah ke schopnosti porozumět lidem, jednat s nimi a reagovat na ně. Hartlův psychologický (2004) slovník dodává, že vysoký stupeň této inteligence představuje tzv. sociální takt. Sociální inteligence se rovněž zaměřuje na správné vnímání druhých a sebe samého a může být následně využita k účinnému plánování a směřování vlastního života. Další možná témata zahrnující sociální inteligenci jsou označována jako sociální kognice, sociální výkon, sociální dovednosti a sociální schopnosti. Tento popis zahrnuje sociální inteligenci a osvojení sociálních dovedností, ale také kognitivní rysy se vztahem k sociální seberegulaci, stejně jako interpersonální osobnostní rysy. Měření sociální inteligence je směsicí metod založených na měření výkonu a sebepopisných metod, které zachycují různé kognitivní a behaviorální proměnné.

Praktická inteligence

Praktická inteligence se vztahuje ke schopnosti vypořádat se s problémy reálného života, které nemají příliš společného s abstraktnějšími schopnostmi měřenými testy IQ. Jedná se o inteligenci, která slouží k nalezení optimálnějšího nastavení jednotlivce na nároky jeho prostředí, přizpůsobení se prostředí, změně (či formování) prostředí, či výběru odlišného prostředí. Zastánci praktické inteligence tvrdí, že její souvislost s řešením reálných problémů, na rozdíl od teoretických, z ní činí predikátor úspěchu v životě nad rámec toho, co lze predikovat na základě psychometrické inteligence. Studie praktické inteligence obsahují zkoumání implicitních znalostí a dovedností řešit praktické problémy.

Jak je patrné z výše zmíněných definic těchto tří druhů inteligencí, všechny v sobě obsahují předpoklady schopností pro navázání, udržení a rozvoj sociálních vztahů a sociálního prostředí a řešení každodenních problémů. Zatím neexistuje nezvratný důkaz, že vysoká nebo nízká úroveň těchto druhů inteligence předznamenává úspěch či neúspěch v životě jedince. Je možné ale například odvodit, že sociální dovednosti zahrnují schopnost interpretovat emoční výrazy a vycházet z emočních znalostí, které umožní člověku, aby se přizpůsobil různým sociálním situacím. Schulze k tomu uvádí že: *„Interpersonální dovednosti také zahrnují schopnost obousměrné výměny emočních informací; přesněji, schopnost chápat skutečný význam sociálních klíčů v chováních druhých na jedné straně a schopnost přiměřeně emočně reagovat na druhé straně.“* (Schulze, 2007, str. 55). Lze ale tvrdit, že například vyšší emoční inteligence, která umožňuje rozpoznávání, kontrolu a regulaci emocí u sebe samého a druhých, je nespornou výhodou pro sociální adaptaci. Úroveň emoční inteligence je jednou ze zásadních komponent, kterou je možné sledovat v hledání příčin sociálního selhání u osob bez přístřeší.

Iva Stuchlíková (2007) v knize „Základy psychologie emocí“ dává emocím významnou sociální funkci. Chápe emoce jako prostředky pro koordinaci sociálních interakcí a vztahů potřebných pro řešení takových problémů. Dále jako relativně automatické, nezáměrné a rychlé reakce, které pomáhají lidem regulovat, udržet a využívat rozličné sociální vztahy pro vlastní přínosy a zisky. Tedy jako dynamické procesy, které zprostředkovávají vztah jedince k průběžně se měnícímu sociálnímu prostředí.

Úroveň emoční inteligence ovlivňuje sociální schopnosti zasazené do sociálního prostředí.

Emoční inteligence a její klíčové faktory

Jmenujme si rozdělení klíčových faktorů emoční inteligence podle Schulze a Robertse (2007). Pokud jsou nedostatečně rozvinuté, mohou mimo jiné negativně ovlivňovat sociální vztahy.

Intrapersonální dovednosti zahrnují:

- „*sebeúctu (uvědomění si sebe samého, porozumění sobě a přijetí sebe samého)*,
- *vědomí vlastních emocí (uvědomění si vlastních emocí a porozumění jim)*,
- *asertivitu (vyjadřování vlastních emocí, myšlenek, potřeb a tužeb)*,
- *sebeaktualizaci (určování vlastního směřování, sebekontrola a svobodná emoční závislost)*.

Interpersonální dovednosti zahrnují:

- *empatii (uvědomění si emocí ostatních a schopnost porozumět jim)*,
- *sociální odpovědnost (být prokazatelně konstruktivním členem vlastní sociální skupiny), interpersonální vztahy (utváření a udržování intimních vztahů)*.

Adaptabilita zahrnuje:

- *řešení problémů (konstruktivní řešení osobních a sociálních problémů)*,
- *testování reality (potvrzování vlastních myšlenek a pocitů), flexibilitu (modifikaci vlastních pocitů, myšlenek a chování podle měnících se okolností)*.

Zvládání stresu zahrnuje:

- *toleranci vůči stresu (aktivní a pozitivní zvládání stresu), ovládání impulsů (odolávání a odložení impulsu či pudu a ovládání vlastních emocí)*.

Obecná nálada zahrnuje:

- *štěstí (pocit spokojenosti s vlastním životem), optimismus (udržování pozitivních postojů)*.“ (Schulze, 2007, str. 61).

Rovněž poukážeme na následující význam emoční inteligence, který formuluje Schulze s Robertsem takto: *„Emoční inteligence zahrnuje čtyři shluky schopností: sebeuvědomění, sebeřízení, sociální uvědomění a sociální dovednosti. Tyto shluky se neomezují výlučně na schopnosti ve vztahu k emocím (např. emoční sebeuvědomění), ale vztahují se spíše k širším sociálním dovednostem (např. vůdcovství, zvládnutí konfliktů, rozvoj druhých lidí) nebo osobnostním a motivačním konstruktům (např. sebevědomí, orientace na služby, iniciativa, cílevědomost).“* (Schulze, 2007, str. 63). U osob bez přístřeší lze pozorovat nedostatečnou schopnost orientovat se ve vlastním subjektivním prožívání emočního života. Emoce jako jsou úzkost, strach, smutek, nenávisť, hněv nebo pocit viny nedokážou přiměřeně regulovat. Nedostatečná kontrola v jejich projevech ovlivněných extrémními polohami emočních prožitků se odráží buď ve spontánní průchodnosti, nebo v druhé krajní mezi, a to až v patologickém potlačení.

Podle Schulzeho (2007) je otázka emoční regulace diskutabilní, nicméně schopnost používat ji úměrně k dané situaci je nesporným důkazem emoční gramotnosti. Sociální pracovník je u svých klientů denně svědkem chování zmíněného nedostatečnou kontrolou emočních stavů.

1.3.2 Rozbor vlivů emoční inteligence na nedostatečnou integraci do sociálních vztahů

Emoční inteligence má veliký význam pro sociální interakci a interpersonální dovednosti, její nízká úroveň ovšem způsobuje vztahové problémy.

Insuficientní integrační schopnosti osob bez přístřeší

Schulze s Robertsem popisují schopnosti, které u člověka s nedostatečně rozvinutou emoční gramotností, mohou způsobovat v sociálním a vnitřním prostředí konflikt. *„Rozpoznávat emoční podněty a adekvátně na ně reagovat v určitých sociálních situacích, navazování sociálních vztahů a jejich udržení, schopnost řešit vztahové problémy, vytvářet pozitivní vztahové klima, zvládat stresové situace, vyhodnocovat závažnost určité konfliktní situace a řada dalších schopností, určují kvalitu vztahového prostředí v sociálním kontextu.“* (Schulze, 2007, str. 98). Tyto latentní osobnostní nedostatky jedince jeho okolí obtížně identifikuje a snáze nahrazuje vysvětlením, že se jedná o hrubiána, podivína nebo blázna.

Nedostatečná emoční sociabilita sama o sobě není jediným spouštěcím mechanismem při vzniku bezdomovectví. Je to ale jedna z oblastí, která v kombinaci s dalšími negativně působí na sociální schopnosti, na udržení vztahového i materiálního zázemí a v návaznosti také na konformní jednání. Výsledkem je sociální konflikt – bezdomovectví.

Podle Jamese Parkera citovaného Schulzem se ukazuje, že emoční inteligence má význam v klinické praxi, a svá tvrzení opírá o empirické výzkumy. Jedním z ústředních konceptů je „*alexithymie: neschopnost vnímat emoční zkušenost, rozumět jí a komunikovat jí.*“ (Schulze, 2007, str. 288). Je důležité, aby výchovně vzdělávací programy byly zaměřeny na podporu rozvoje emoční inteligence u osob bez přístřeší a tím je lépe připravovaly na další nároky a tlak prostředí, ve kterém se nacházejí. V socioterapii existuje způsob, jak reagovat například metodou expozice³ na nedostatečné rozpoznání vlastního chování způsobujícího konflikty s okolím a přestupování společenských pravidel.

1.3.3 Negativně přeznačovaná emoční adaptabilita ze znaménka + na –

Osoby bez přístřeší, které žijí dlouhodobě v nepříznivé životní situaci, přejímají určité vzorce chování a uvažování. Charakteristickým znakem je převádění pozitivních podnětů na negativní. Negace je obrana před frustrujícími pocity z vlastní neschopnosti. Negativizováním dochází, svým způsobem, k vyhýbání se realitě. Vzniká jakýsi virtuální svět, kde jedinec má subjektivní pocit, že on je „v pohodě“, ale okolí má problém. Jedná se o úhybný manévr. Schulze s Robertsem k tomu dodávají: „*Vyhýbat se hrozbám z vnějšího světa je často adaptivní. Lidé si vytvářejí vnitřní, soukromý svět symbolů a učí se vyhýbat některým jeho stránkám. Vyhýbání se zkušenosti může fungovat krátkodobě, ale většinou to nejde dlouhodobě. Může se to paradoxně obrátit proti nám. Čím víc se člověk snaží vyhýbat zkušenosti, tím víc může tato zkušenost jeho život ovládat.*“ (Schulze, 2007, str. 112). Na těchto reakcích je často postavena celá interakce určité skupiny osob bez přístřeší.

³ Metoda expozice simulovaně vystavuje klienta prostřednictvím modelových situací kritickým momentům, kterých on se nejvíc obává.

Postupem času se u nich vytvářejí celé úhybné strategie. Ať už vědomě či podvědomě používají vyhýbání již v představě o možném zážitku z negativní zkušenosti. To se opět často projevuje v úhybných manévrech, pro společnost nepochopitelných (např. poté, co jedinec zaspí nástup do zaměstnání, raději před možnými nepříjemnostmi jednostranně ukončí pracovní poměr bez řádného postupu a obvyklých společenských konvencí), i v rámci řešení situací, které svým významem nejsou nikterak ohrožující. Chování ovlivněné těmito strategiemi potom působí na druhé jako lenost, nezájem či lehkomyšlnost.

K dalším psychickým mechanismům s nežádoucími důsledky při sociálních interakcích patří odůvodňování a vytváření si vlastních pravidel

Svůj nezdar osoby bez přístřeší odůvodňují před sebou a okolím nepříznivou konstalací různých okolností, vlivů vnějších viníků, nebo čehokoliv, co jim právě vyhovuje použít jako argument. Nezřídka se sociální pracovník setkává i s tvrzením, že jejich život nemůže být úspěšný, protože je proti nim vedeno spiknutí. Tuto obranu některé osoby bez přístřeší dotahují až k ustanovení svých vlastních pseudopravidel, podle kterých se chovají v daných situacích a o kterých jsou přesvědčení, že jsou správné. Výsledný konstrukt může vypadat takto:

- „Za nepřijetí do pracovního poměru může vždy zaměstnavatel, protože neumí jednat s lidmi, má přehnané nároky na odvedenou práci za předpokládaný plat, nebo mu někdo dal na mě negativní reference“.

Skutečnost, že jejich projev nesplňoval předpokládané očekávání pro výkon dané funkce, že nemají dostatečné schopnosti nebo předepsanou kvalifikaci, případně že je u mě překážka v podobě záznamu v rejstříku trestů, není pro osoby bez přístřeší přesvědčivý argument. Pravidlo zní: „zaměstnavatelé, kteří mě odmítnou, jsou neschopní nebo zaujatí“.

Nebo jiný příklad:

- „Mé osobní doklady se mi neustále ztrácejí proto, že mi je někdo cíleně zcizuje“.

Fakt, že si je osoba bez přístřeší není schopna řádně zajistit tak, aby ke zcizení nedošlo, je sekundární důvod jejich častých ztrát, nebo si to jako důvod vůbec nepřipouští. Tento obranný způsob přístupu k dané životní situaci člověka bez domova postupně vytváří určitou past, která postupem času získává na intenzitě a účinnosti.

Ohrožení jako ochrana

Pocit neustálého ohrožení vytváří u osoby bez přístřeší určitou obranu před permanentním napětím z možného neúspěchu, sebezklamání a podobně. Sociální pracovník má za úkol vytvářet účinnou hráz proti těmto „mocným“ mechanismům. Prostřednictvím výchovných programů, psychosociální pomoci a dalších nástrojů sociálně výchovného působení pomáhá klientovi se správně emočně orientovat v situacích, které by jinak řešil úhybnými manévry. Dále vysvětluje, že vyhýbání se negativním emocím je vrozené každému z nás, ale schopnost rozeznat závažnost konkrétní situace a pokusit se ji řešit, patří k úspěchu v životě. Názor Schulzeho a Robertse je, že: *„Pokud vhodná pomoc úspěšně zlepší emoční orientaci, pak bude člověk méně pravděpodobně potlačovat nepříjemné emoce, nebo se jim vyhýbat. Místo toho bude připraven pozorně vnímat emoce, které se objeví. Předpokládáme, že by tak tyto lidé měli být lépe schopni používat tyto emoce jako informace, protože neschopnost rozeznat hněv u ostatních může vést v dané situaci k nevhodnému chování a vyústit do konfliktu.“* (Schulze, 2007, str. 113). Neschopnost, respektive neznalost vlastních emocí i emocí druhých, hraje u osob bez přístřeší významnou negativní roli v každodenních sociálních interakcích. Zvýšená četnost neúspěchů vytváří v psychice jedince destruktivní efekt, který postupem času znehodnotí zdravý přístup k hodnocení a řešení lidských vztahů, dále schopnost řešení administrativně technických problémů (např. administrativní povinnosti související s nájmem bytu) a celkový životní postoj.

Správné rozpoznání emocí je základním předpokladem pro schopnost navazovat a dlouhodobě udržovat společenské vztahy.

1.3.4 Sociální inteligence a její projevy v životech osob bez přístřeší

Nesporný význam pro úspěch v každodenních vztazích má sociální inteligence. Její nedostatečnost je nedílnou složkou endogenních příčin vzniku bezdomovectví. Schulz a Roberts popisují oblasti, ve kterých hraje důležitou roli sociální inteligence takto:

1. *„sociální vnímavost, sociální vhled a sociální komunikace (se sedmi subkomponentami: přebírání rolí, sociální dedukce, sociální porozumění, psychologický vhled, morální úsudek, referenční komunikace a sociální řešení problémů),*

2. *prosociální postoj (tj. sociální vědomí osobní účinnosti), empatie, sociální dovednosti, emocionalita (emoční vyjadřování a vnímavost k emočním stavům ostatních) a sociální úzkost,*

3. *porozumění lidem, jednání s lidmi, vřelost a zájem, otevřenost novým zkušenostem a myšlenkám, schopnost nadhledu, znalost sociálních pravidel a norem a sociální přizpůsobivost.*“ (Schulze, 2007, str. 115).

Nízká sociální inteligence způsobuje vztahovou disharmonii a vede k neúspěchu v osobním životě.

Jiná forma schopností sociální inteligence

Používání sociální inteligence může mít pozitivní vliv na rozvoj vztahů, ale její nedostatky negativní dopad. Různou úroveň sociální inteligence aplikují i osoby bez přístřeší v rámci bezdomovecké subkultury. Vytváření vztahových vzorců: Spojení osob vzniká účelově. Nejčastější seskupení, které osoby bez přístřeší mezi sebou zakládají, jsou dvojice. Zakládajícím členům nejde pouze o to, aby nebyli na ulici sami. Ve dvojici má každý svoji roli, práva, ale i povinnosti. Pokud dvojice přebývá například v opuštěných vagónech, musí koordinace jednotlivých činností být oběma jasná, srozumitelná a v rámci možností respektovaná, jinak dochází ke konfliktům. Dvojice by se daly rozdělit na dvojice stabilní a proměňující se. Častěji se setkáváme s dvojicemi, které se v čase obměňují. Dvojice lze také dělit podle stejného a opačného pohlaví. Další uskupení jsou vícečetné skupinky. Počet členů se pohybuje od tří do šesti. U těchto skupin lze opět sledovat dělbu povinností a určitou organizační strukturu. Rovněž je zajímavé, jakou dobu vydrží tyto větších celky kooperovat. Rozpad nebo obměna vícečlenné skupiny je častější než v případě dvojic. Pokud se větší seskupení chová otevřeně a je ochotno přijímat nové členy, vydrží společenství jeho členů déle než u skupiny, která je uzavřená a odmítá přijímat kohokoli zvenčí. Nakonec ještě zbývá dodat, že nemalá část osob bez přístřeší volí samotářský způsob bezdomovectví a zásadně nevstupuje do jakékoliv skupiny.

V rámci skupin nedochází mezi osobami bez přístřeší ke spolupráci na autoreintegračním procesu. To znamená, že se navzájem nepodporují ve snaze změnit svou situaci, ale právě naopak, stávají se jeden na druhém závislými.

1.4 Sociální komunikace v problematice bezdomovectví

V této podkapitole se pokusíme nastínit narušené chování, které se prostřednictvím sociální komunikace projevuje zjevně. Sociální komunikace je zároveň ústřední téma reedukačních programů.

Sociální kontakty, probíhající na různých úrovních, mají zásadní vliv na celkovou interakci mezi sociálním pracovníkem a klientem, klienty navzájem, klientem a společností.

Rozhodující faktory úrovně sociální komunikace jsou:

1. sociálně komunikační prostředí, ve kterém se osoby bez přístřeší převážně vyskytují⁴
2. délka setrvávání ve stavu dlouhodobě nepříznivé životní situace⁵

Prostředí bezdomovecké subkultury má svá pravidla, jazyk a projevy chování. Tento styl není od členů této minority přijímán dobrovolně jako projev odlišnosti od konformismu většinové společnosti (jako například image squattera) charakterizují projevy osob bez přístřeší. Spíše by se dalo říci, že je to někdy pro její členy nezbytné, samovolné nebo nevědomé. Příznivec stylu punk bere zjevné projevy ve svém chování jako prestižní potvrzení své osobnosti, naproti tomu osoby bez přístřeší se do určité míry dokáží ztotožnit s těmito projevy v rámci samotné subkultury, která navenek nechce být vnímána odlišně od společnosti. Člověka, který žije více než 5 let zjevným bezdomovectvím, dokáže často i laik určit, jako osobu bez přístřeší.

Markantní je především zjevný verbální projev osob bez přístřeší

Zdeformované názorové stereotypy, vytvářené monotónním životním stylem, dále používání „*argotismů*“⁶ a v neposlední řadě také konstrukce nereálných příběhů (subjektivně interpretovaná realita, ve které vidím sebe bezchybně a okolí jako viníka svých problémů).

⁴ Blíže kapitola 1.4.1

⁵ Vlivem délky pobytu v extrémní životní situaci se budeme zabývat v kapitole č. 2.1.3 a rovněž v části výzkumu.

⁶ „tj. s výrazy užívanými skupinami lidí pohybujících se na okraji společnosti, např. zloději, drogově závislími, alkoholiky, žebráky, prostitutkami a vězni, pro označení skutečností, s nimiž se stýkají, jimiž se zabývají apod.“ (Čechová, Kraus, Styblík, Svobodová, 2007, s. 61)

Tyto a další aspekty odrážející se v sociální komunikaci charakterizují určitou skupinu osob bez přístřeší. Socioterapeutické programy, které se zaměřují na sociální komunikaci, by se měly strukturovat tak, aby se věnovaly každému aspektu těchto deviantních projevů. Je třeba si uvědomit, že terapeutickému působení konkuruje prostředí ulice, kam se osoby bez přístřeší vrací poté, co byly se sociálním pracovníkem v kontaktu. Vliv bezdomoveckého prostředí na formování osobnosti je silnější nežli terapeutické prostředí.

1.4.1 Systém komunikačních cest u osob bez přístřeší

Lidé na ulici patří do skupiny společnosti, která má omezené možnosti v přijímání komplexních informací. Jejich zájem o přijímání nových informací je často podmíněn momentální úrovní uspokojování biologických a hygienických potřeb. Platí pravidlo: duševní a duchovní pokrm lze přijímat až po saturování hladu po „pozemském“ pokrmu (parafráze z Bible). V praxi se tato zásada ověřila při realizaci projektu zaměřeného na reintegraci osob bez přístřeší se záznamem v rejstříku trestů⁷ při hledání zaměstnání. Sezení, na kterých se účastníkům mohla nabídnout obložená bageta, limonáda, zákusek a čokoláda, byla co do kvality zájmů, prožitků a výstupů nesrovnatelně atraktivnější než sezení, kde se účastníkům nabídla pouze káva nebo čaj.

Motivace k přijímání nových informací se zvyšuje za předpokladu uspokojení biologických potřeb.

1.4.2 Schémata komunikačních cest a jejich narušené projevy

Na diagramu č. 2 jsou znázorněné tři druhy komunikačních cest. Cesta č. 1 a 2 znázorňuje komunikaci jedinců, kteří žijí v bezdomovecké skupině, nebo se rozhodli žít osamoceně bez vyhledávání bezdomovecké společnosti a pomoci.

⁷ Projekt je popsán v Příloze č. 3

Cesta č. 3 znázorňuje jedince vyhledávající socioterapeutickou pomoc (myšleno v rámci všech oblastí sociální práce). Výsledek v úrovni sociální komunikace bude vykazovat markantní rozdíly mezi komunikační cestou 1, 2 a mezi cestou č. 3. Úroveň sociální komunikace je základem řešení vztahových problémů. Snaha o zlepšení dorozumívání může vést k první zásadní pozitivní změně v integraci klienta do společnosti.

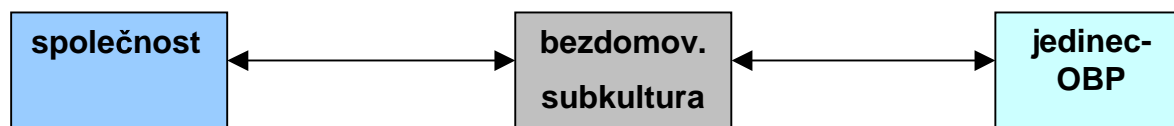
Zbyněk Vybíral podotýká, že: „Kvalitní komunikace spoluvytváří podstatnou měrou prožitek celkové kvality a smysluplnosti našeho života.“ (Vybíral, 2005, str. 227). Z pohledu sociální práce je žádoucí, aby jedinec žijící dlouhodobě v nepříznivé životní situaci měl možnost častější interakce se sociálním pracovníkem. Hodnotná sociální komunikace může narušovat rigidní komunikační stereotypy ovlivňující celkovou úroveň života osob bez přístřeší.

Přenosy komunikačních cest znázorněné na diagramu č. 2 schematicky znázorňují tři možnosti komunikace ovlivněné různými činiteli.

Diagram 2 – Cesty komunikačních interakcí osob žijících v extrémních životních situacích

Legenda: OBP – osoby bez přístřeší

Přenos komunikační cestou číslo 1 – komunikace skrz bezdom. subkulturu

Přenos komunikační cestou číslo 2 – přímá komunikace solitéra

Přenos komunikační cestou číslo 3 – komunikace ovlivněná terapeutickým působením

Jedinec – osoba bez přístřeší má přirozenou tendenci nechat se ovlivňovat silnými podněty, v tomto případě komunikačními cestami. Společnost nezkoumá, v jakém prostředí a v jakých podmínkách osoby bez přístřeší žijí a co ovlivňuje jejich chování, ale vytváří si dojem na základě bezprostředního zjevného chování.

Převedeno do praxe, například ve vztahu k pracovnímu poměru, je často příznačné, že zaměstnavatel, při přijímacím pohovoru pozná, o koho se jedná přesto, že osoba bez přístřeší svoji situaci zatajila. Důvodem je narušená komunikace vlivem života v závadovém prostředí (například omezená slovní zásoba, nesrozumitelné vyjadřování, nedůvěryhodné tvrzení o svých schopnostech atd.).

Narušená komunikace mezi osobami bez přístřeší a pomáhajícími organizacemi

Organizace, které mají za úkol reedukovat osoby žijící dlouhodobě v nepříznivé životní situaci, se mohou ocitnout v paradoxním postavení. Osoby bez přístřeší si o nich často vytváří nereálné představy a dedukují zavádějící informace (příklad efekt „Zemanových prasat“, nebo „modlitební efekt“ viz příloha č. 7). Podnět nemusí dát samy organizace, ale špatná interpretace sociální komunikace ze strany klientů. V důsledku těchto omylů dochází ke konfliktu (vnitřnímu nebo vnějšímu) mezi jedincem a organizací, případně ukončení spolupráce ze strany klienta.

Ambivalentní vnímání role sociálního pracovníka z pohledu osob bez přístřeší

Sociální pracovník se v některých případech při spolupráci s osobami bez přístřeší dostává do rozporuplné role. Na pochopení velmi složité situace lze vysvětlit následovně. Problémy zkušený člověk, který má nesčetné zkušenosti s vlastním selháním při jejich řešení, podvědomě od odborníka očekává bezchybnost, autoritu, zodpovědnost, flexibilitu, důslednost a další vlastnosti. Jednoduše řečeno, odborník by měl v představách osoby bez přístřeší být takový, jaká ona být nedokáže. Na druhou stranu požaduje, aby se tatáž autorita dokázala přiznat k nedostatkům a chybám. Lze to interpretovat i následovně: Osoby bez přístřeší chtějí po sociálním pracovníkovi dokonalost, která sem tam umí být lidská. Navenek se se sociálním pracovníkem zaštiťují, aby získaly alespoň symbolickou prestiž: „Můj sociální kurátor to s vámi vyřídí. Byl jsem u sociálního kurátora a on to řeší. V této záležitosti se kdykoliv můžete obrátit na mého sociálního kurátora“ atd.

1.4.3 Význam funkční gramotnosti v sociální komunikaci mezi osobami bez přístřeší a společností

Další z možných latentních komponent vzniku bezdomovectví může být funkční negramotnost. Problémy s dekodováním čtených informací způsobuje subjektivní, ale často i objektivní dojem, že osoba s nedostatečnou funkční gramotností neumí číst a zřejmě ani psát.

Co znamená funkční gramotnost konkrétně

Jana Doležalová ve své publikaci popisuje funkční gramotnost následovně:

„Jde o soubor dovedností ke zpracování uvedených textů a k jejich použití k řešení určité situace. Tzn., že funkční gramotnost závisí jednak na schopnosti dekodovat relativně malé části textu (nemusí být souvislý) a na schopnosti používat takto získané informace k řešení problému. V těchto procesech jsou zapojeny ještě navíc myšlenky a zkušenosti jedince, které mu slouží k aktivní účasti na životě společnosti.“ (Doležalová, 2005, str. 56). Jedna z frekventovaných situací mezi úředníkem a osobou bez přístřeší nastává při vyplnění standardního tiskopisu. Klienti sociálního pracovníka se prakticky na každém úřadě nebo v různých právních vztazích setkávají s požadavkem na vyplnění žádosti pro získání občanského průkazu, dávek pomoci v hmotné nouzi, formuláře při přijímacím řízení do zaměstnání, žádosti o starobní důchod, žádosti o zahlazení záznamu v rejstříku trestů atd.

Podle Jany Doležalové se funkční negramotnost projevuje i následovně: *„Jedinec, ačkoliv prošel základním vzděláním, se neumí orientovat v textových informacích a funkčně s nimi nakládat.“* (Doležalová, 2005, str. 14). Pražský magistrát v roce 2008 přišel s myšlenkou vytvořit instruktážní film pro analfabetické osoby bez přístřeší, aby se dozvěděly jak postupovat při využívání sociálních služeb. Tuto myšlenku nakonec realizoval. Ze zkušenosti sociálních pracovníků a z výzkumu v analytické části vyplývá, že negramotných jedinců mezi osobami bez přístřeší je minimum. Pokud se negramotné osoby v této cílové skupině vyskytují, tak se jedná převážně o jednotlivce romského etnika, nebo cizince z postsovětských států. Je obecně známo, že Česká republika patří v gramotnosti (čtení, psaní, počítání) k nejpokročilejším v Evropě. Proto se lze domnívat, že v tomto smyslu dochází v pohledu na gramotnost u osob bez přístřeší k určitému zkreslení jejich schopností a dovedností.

Doležalová také tvrdí: „Bylo zjištěno, že část dospělé populace nedovede používat čtení a psaní jako prostředku k získávání nových poznatků a že nedovede informace z textu dále zpracovávat. Hovoříme o tzv. funkční negramotnosti (funkční analfabetismus).“ (Doležalová, 2005, str. 37).

Neschopnost používat tištěný a písemný materiál je velký handicap, neboť získávání, používání a reprodukování informací je na všech úrovních společenského dění nezbytné pro úspěšné začlenění do každodenního života. Navíc funkční gramotnost podporuje rozvoj potenciálu osobnosti a rozšiřování vědomostí. Pohybujeme se v rovině odhadů, takže nelze přesně vyčíslit, kolik osob bez přístřeší tímto problémem trpí, zatím neproběhl na toto téma žádný výzkum. Člověk, který je postižen funkční negramotností, má ve většině případů nepříjemné až traumatizující zážitky při jednání s úřady, zaměstnavateli a jinými, pro běžný život důležitými institucemi. Mimo to funkční negramotnost lidem s tímto postižením komplikuje i úkony jako je například nadepsání obálek⁸. Život na ulici většinou nepřináší aktivní příležitosti k zachování si běžné úrovně práce s textovými informacemi. Zde se nabízí otázka, jak motivovat osoby bez přístřeší k rozvíjení funkční gramotnosti.

Dílčí závěry této kapitoly

Nedostatečné psychické a sociální schopnosti neovlivňují pouze vztahy mezi osobami bez přístřeší a společností, ale i mezi příslušníky této minority navzájem. Neschopnost vnímat emoční zkušenost, rozumět jí a komunikovat jí, je jedna z mnoha komponent problémů, které vznikají v běžných interakcích a způsobuje těmto lidem vztahový rozkol. Bezdomovectví vytváří celou řadu strategií v sociální komunikaci. Strategie jsou výsledkem úhybných manévrů, které vznikají v důsledku neschopnosti jednat a chovat se nekonfliktním způsobem. Dalo by se říct, že tyto strategie v konečném důsledku nepomáhají osobám bez přístřeší kompenzovat jejich nedostatky, ale naopak je umocňují.

⁸ Příklad lze nalézt v příloze č. 16.

II. ČÁST - BEZDOMOVECTVÍ A MOŽNOSTI JEHO ŘEŠENÍ

2. Přístupy k osobám bez přístřeší

Na základě povrchního zkoumání zjevné formy bezdomovectví se můžeme mylně domnívat, že způsobem jeho řešení je vytvoření dostatečných ubytovacích kapacit a pracovních příležitostí. Pokud by tomu tak bylo, měli bychom o tom důkaz prostřednictvím zahraničních zkušeností vyspělých zemí, ve kterých tento přístup k řešení již byl vyzkoušen. Žádaný efekt se ovšem nedostavil. Důvodů může být více, ale vracíme se opět k argumentům výše zmíněných kapitol. Vyplývá z nich, že jedinec neschopný řešit zátěžové životní situace v důsledku nedostatečně rozvinutých psychických a sociálních schopností ztrácí vztahové a materiální zázemí. Proto si nejprve pojmenujeme problémové oblasti, které mohou navrhanou pomoc komplikovat nebo zcela znemožnit. Následně rozdělíme osoby podle schopností, dovedností a možností. Závěrem popíšeme význam dodržování posloupnosti uspokojování životních potřeb v souvislosti s poskytováním sociálních služeb. Tato témata mohou pomoci lépe koncipovat sociální práci a výchovně vzdělávací programy.

2.1 Oblasti narušené verbální a neverbální komunikace, které ovlivňují tvorbu a realizaci sociálně výchovných programů

Nyní si vysvětlíme některé oblasti jevů, které mohou ovlivnit přístup osob bez přístřeší k další reedukaci. Klienti, narušení dlouhodobým životem v závadném prostředí nebo ovlivnění psychickými poruchami, do určité míry deklarují svůj zájem o další vzdělávání nebo hledání pracovního uplatnění.⁹ Překážkou samotné realizace jsou vybrané oblasti narušené verbální a neverbální komunikace.

2.1.1 Negativní důsledky závadného prostředí na další vývoj socializace

Člověk, který se dlouhodobě nachází v malopodnětném prostředí, ztrácí zájem o různé druhy nabídky výchovných a vzdělávacích programů.

⁹ Blíže kapitola 4.3

Sociální pracovníci se každý den setkávají s odlišně motivovaným klientem (od zcela nemotivovaného až apatického k částečně nebo účelově motivovanému). Většinou se účelově chováme ve formálních interakcích na úřadech, v obchodech, nebo například při přijímacích pohovorech u výběrových řízení atd. Při účelovém jednání se člověk chová podle určitých pravidel. Kontroluje své přirozené chování a snaží se jednat tak, jak se od něho v dané situaci očekává. Na druhou stranu v situacích, kde se naopak očekává neformální chování s žádoucím projevem vlastní přirozenosti, může být formální chování překážkou nebo dokonce známkou nepřátelského aktu. V našem případě, kdy jedním ze základních předpokladů úspěšné terapie je otevřenost a přirozenost ze strany klienta, může účelovost představovat překážku. Také lze namítnout, že člověk, vyhledávající organizace poskytující sociální služby s žádostí o pomoc, se nevyhne alespoň na začátku účelovému chování a jednání. Samozřejmě že do doby, než dojde k navázání důvěry mezi klientem a socioterapeutem se nelze oboustranné účelovosti vyhnout. Ovšem pokud se postupně nebude tento způsob chování a jednání měnit za přirozeně otevřený, nedocílíme dalších postupů v terapeutickém plánu.

2.1.2 Důsledky působení dlouhodobě nepříznivé životní situace

Život jedince trpícího bezdomovectvím převážně spočívá v nekonvenčním životním stylu, v extrémních životních podmínkách a ve většině případů ve vztahových vazbách na lidi v obdobné situaci. Výsledek působení těchto negativních faktorů způsobuje posun od konformity většinové společnosti k marginální životní existenci. Tito lidé si vytvářejí jakýsi subkulturní způsob uvažování a jednání. Z poznatků sociálních kurátorů vyplývá, že určité zlomové okamžiky nastávají ve třech časových meznících, které podstatným způsobem ovlivňují chování osob bez přístřeší.

Rozhodná časová období

Diagram 3 – Časová přímka zlomových okamžiků v životě osoby bez přístřeší

Období do jednoho roku pobytu na ulici

Představuje nejnáročnější období pro osoby bez přístřeší. Po počátečním šoku ze ztráty bytového, vztahového nebo finančního zázemí, přichází seznamování se s novou životní realitou. Toto období lze z pohledu sociální a výchovné práce poměrně úspěšně využít k snadnějšímu navazování důvěry s klientem. Nová realita člověka nutí hledat protipatření. Obdobně jako u závažné nemoci, si často jedinec nechce připustit hrozící ztrátu sociálního postavení.

Období do jednoho roku je charakterizující tímto přístupem klienta k vzniklé situaci:

- klade si předsevzetí,
- hledá „mesiáše“ (osobu, v našem případě často sociálního kurátora, která by vyřešila všechny jeho problémy),
- hledá viníka, který zařičinil jeho aktuální stav, svůj podíl na situaci zlehčuje,
- konstruuje scénáře všemožného spiknutí osudu, lidí a okolností, které za vším stojí.

Období na rozhraní jednoho roku se stává zároveň kruciólní (rozhodné). Celá řada kazuistik¹⁰ dokládá názorový zlom právě po uplynutí jednoho roku života v extrémní životní situaci.

¹⁰ Porovnání kazuistik bylo prováděno v Oddělení sociální prevence, ÚMČ Praha 1

Do pěti let

Psychický tlak způsobený životem v extrémní situaci již postupně ztrácí na intenzitě, neboť dochází k postupnému přivyknání si. Jedinec získává určitou jistotu a začíná se orientovat v prostředí a vztazích subkultury. Opouští pozici „nováčka“, a to mu otevírá možnost získat vyšší postavení v bezdomovecké vztahové struktuře. Pokud jedinec záměrně žije mimo danou minoritu (jedná se o poměrně malý počet osob bez přístřeší, které se z nejrůznějších důvodů straní bezdomoveckého prostředí, a volí samotářský způsob života), získává jistotu v „samostatnosti“. Tato doba má rovněž progresivní vliv na úroveň hygieny, vzhledu a projevu jedince. Část osob bez přístřeší si zachovává stabilní úroveň jako důkaz svého odhodlání pokusit se o comeback do společnosti. Druhá část začíná tuto úroveň ztrácet. Oproti původní skupině do jednoho roku se zvolňuje tempo aktivit směřujících k reintegraci. Mimo zhoršení celkového stavu a způsobu existence volí častěji únikové prostředky jako je konzumace alkoholu.

V období do pěti let taktéž dochází k souběžné eskalaci různých kombinací problémů, jde například:

- zhoršující se zdravotní stav,
- dlužné pohledávky a s nimi spojené exekuce,
- v některých případech trestná činnost,
- v některých případech postupná vztahová odloučenost od vazeb na rodinu, známé a přátele z doby „před“.

Délka pobytu v extrémní životní situaci ovlivňuje přístup osob bez přístřeší k nabízené pomoci.

Období nad pět let

Nastává postupná rezignace, jak na reálnou tak i hypotetickou snahu se znovu „vrátit“. Nelze to vztahovat na všechny případy, ale při porovnávání jednotlivých kazuistik lze sledovat, že přibližně po pěti letech dochází k druhému zásadnímu zvratu v životě osob bez přístřeší.

Změna v problematických oblastech života osob bez přístřeší, kterou přináší dlouhodobý stav extrémního způsobu života:

- změny zdravotního stavu dlouhodobého nebo trvalého charakteru (vznik chronických onemocnění),
- pokročilý alkoholismus,
- vysoké dlužné pohledávky (neřešitelné zadlužení),
- ztotožnění se s životním stylem osob bez přístřeší,
- narůstající pasivita v řešení problémů,
- rezignace na změnu své sociální situace atd.

Obecně lze říct, že dříve či později se vliv bezdomovectví na jedinci projeví převážně v negativním slova smyslu. Zatím neexistuje žádný výzkum, který by určoval časové přesné intervaly při postupné devastaci osobnosti jedince.

2.1.3 Poruchy sociálních procesů v organizacích poskytujících sociální služby

Dostáváme se k různým vlivům závadového prostředí na verbální a neverbální komunikaci, vykazující závažné nedostatky a z toho plynoucí také ohrožení reedukativních procesů. Jedna z kontraindikací nabízené pomoci osobám bez přístřeší je návyk pasivního přijímání pomoci, kterou nabízejí státní a nestátní organizace, poskytující sociální služby.

Osoba pasivně přijímající sociální služby se může projevovat těmito způsoby:

- bezpodmínečné vyžadování poskytované pomoci,
- neschopnost hospodařit a nakládat s nabízenou pomocí,
- zneužívání nabízené pomoci,
- neúcta k nabízené pomoci atd.

Jedná se o jev, kterému nelze zcela zabránit, neboť nabízená pomoc je především od nestátních organizací relativně snadno dostupná.

Negativní důsledky způsobené dlouhodobým pobytem ve vězeňském prostředí - rigidní stereotypní vzorce účelového jednání

Další případ negativního vlivu prostředí na jedince, vykazující prvky účelovosti v jednání, lze sledovat na klientech, kteří se opakovaně vrací z institucionálních zařízení, kde strávili delší dobu svého života. Především vězeňské prostředí způsobuje v myšlení a v chování odsouzených osob problém zvaný prisonizace. Prisonizaci lze chápat jako přizpůsobení se vězeňské kultuře, způsobu reagování na dané situace, prostředku k dosahování uspokojování určitých potřeb a v neposlední řadě „bezpečném“ způsobu, jak přežít dobu strávenou ve vězení. Prisonizace je jeden z mnoha projevů účelového jednání u lidí, kteří se obracejí na sociální pracovníky.

Osoby nesoucí rysy chování ovlivněné pobytem v institucionálních zařízeních vykazují charakteristické známky v chování:

- klient pro jednání uznává pouze nejvyšší autoritu daného zařízení (chce mluvit s velitelem tzn. nejvýše organizačně postaveným sociálním pracovníkem),
- klient je schopen se poměrně rychle zorientovat ve filosofii konkrétní organizace, odhadnout očekávání jejích zaměstnanců a chovat se tak, aby si získal jejich sympatie („vy jste ti nejlepší, jedině vy mi můžete pomoci, udělám všechno pro to, abyste ze mě měli radost“),
- klient se bude snažit formálně dodržovat viditelným způsobem pravidla organizace a upozorňovat na svoji zásluhu při jejich plnění,
- klient se bude snažit vás přesvědčit o své nadřazenosti oproti ostatním klientům („já k nim nepařím, nechovám se jako oni“).

2.1.4 Psychopatologické rysy osobnosti u osob bez přístřeší a jejich vliv na sociální komunikaci

Chování jedinců v důsledku poruch osobnosti může zásadním způsobem paralyzovat nabízenou pomoc. Je důležité poukázat, jakým způsobem se tyto nedostatky projevují v chování klientů sociálních pracovníků. Znalost vlivu poruch osobnosti na interakce těchto osob, pomáhá pochopit problémové situace mezi klientem a sociálním pracovníkem.

K tomu Ján Praško ve své publikaci dodává: „*Poruchy osobnosti jsou variantou charakterových a temperamentových rysů, které se významně odchyľují od rysů patrných u většiny lidí. K těmto rysům patří hluboce zakořeněné a přetrvávající vzorce chování, projevující se jako stereotypní reakce na široký rozsah osobnostních a sociálních situací. Specifické projevy poruchy osobnosti tedy nejsou omezeny jen na určitý „spouštěcí podnět“, ale projevují se v širším okruhu osobních a sociálních situací.*“ (Praško, 2003, str. 15).

Téma přístupu k lidem s psychopatologickými rysy osobnosti je již nyní potřeba odborně diskutovat a významnou měrou zahrnout do metod sociální práce, jako neoddělitelnou součást kompetencí sociálního pracovníka. Při řešení sociálně patologického jevu bezdomovectví tento problém začíná komplikovat jak případovou práci, tak skupinové socioterapeutické programy. Podle Praška (2003), poruchy osobnosti představují styly maladaptivního chování, které může být nevyvážené, nedostatečné nebo konfliktní ve způsobu vyrovnávání se s prostředím.

Dramatický nárůst jedinců mezi osobami bez přístřeší, vykazujících chování narušených osobností, začíná plnit pracoviště pomáhajících organizací, kde absentuje psychiatrická a psychologická pomoc. Zájem psychiatrů a psychologů o tuto cílovou skupinu v současné době není patrný. Důvodů je více: nedocené finanční ohodnocení odborníků, nepříjemný vzhled a zápach pacientů, neprestižní společenské uplatnění atd. Z těchto, ale i jiných argumentů by měl být při profesní přípravě sociálních pracovníků kladen podstatně větší důraz na předměty, jako jsou psychiatrie, psychopatologie a sociální patologie.

Úskalí sociální práce v oblasti psychopatologických poruch tkví především v tom, že klienti trpící psychickými problémy nevykazují obvyklé reintegrační posuny. Případová práce s těmito lidmi je obtížná především proto, že sociální pracovník při hodnocení spolupráce ve většině případů nezaznamenává znatelné zlepšení celkové sociální situace.

Oblasti, ve kterých se osoby s psychopatologickými rysy odlišují ve svém chování od majoritní společnosti a do určité míry i od větší části osob bez přístřeší

Nehomogenní chování lidí bez domova v důsledku mnoha příčin vzniku bezdomovectví způsobuje paradoxní situaci, a sice tu, že i mezi samotnou bezdomoveckou skupinou jsou jedinci, kteří se z ní svým chováním vyčleňují. Praškově dělení vzorců chování osob s psychopatologickými rysy nám ukazuje jednotlivé odchylnosti v následujících oblastech:

- *„poznávání, to je způsob vnímání a interpretace věcí, lidí a událostí, formování přístupu k sobě a ostatním,*
- *emotivita (rozsah, intenzita a přiměřenost emočního vznětu a odpovědi) ovládání impulsů a uspokojování potřeb,*
- *způsob chování k ostatním a zvládání interpersonálních potřeb.*

Tyto vzorce chování, stejně jako pohled na sebe, druhé a svět jsou zpravidla pro nositele přijatelné a egosyntonní, ale vedou ke konfliktu s ostatními. Abnormální vzorec chování je trvalý a dlouhodobý.“ (Praško, 2003, str. 19). Na tuto skutečnost upozorňujeme proto, že skupina lidí s výše zmíněným odlišným způsobem chování vyžaduje specializovanější přístup při spolupráci s osobami bez přístřeší.

Poruchy při navazování vztahů v důsledku dysfunkčních kognitivních schémat

Negativní roli při navazování vztahů hrají obranné mechanismy. K tomu Praško dodává *„Obranné mechanismy jsou proces, kterým se člověk snaží vyrovnat se se stresovými situacemi dvěma hlavními způsoby. Prvním se člověk může zaměřit na určitý problém nebo situaci, která vyvstala, a zkouší nalézt způsob, jak ji změnit, nebo jak se jí v budoucnosti vyhnout. Nazývá se zvládání zaměřené na problém. Druhým se člověk může také zaměřit na zmírnění emocí spojených se stresovou situací, i když ke změně samotné situace nemusí dojít. Tento druhý proces se nazývá zvládání zaměřené na emoce.“* (Praško, 2003, str. 59).

U osob bez přístřeší dochází k nerovnováze mezi zvládáním zaměřeným na problém v poměru k zvládání zaměřenému na emoce. Postupem času života na ulici převládá druhý způsob osvojování stresových situací.

Při procesu zaměřeném na zvládnutí situace prostřednictvím zmírnění emocí jsou používány tzv. obranné mechanismy, jako jsou např. vytěsnění, potlačení, racionalizace, reaktivní výtvor, projekce, intelektualizace, popření, přesunutí nebo sublimace, blíže Ján Praško (2003).

Dílčí závěry této kapitoly

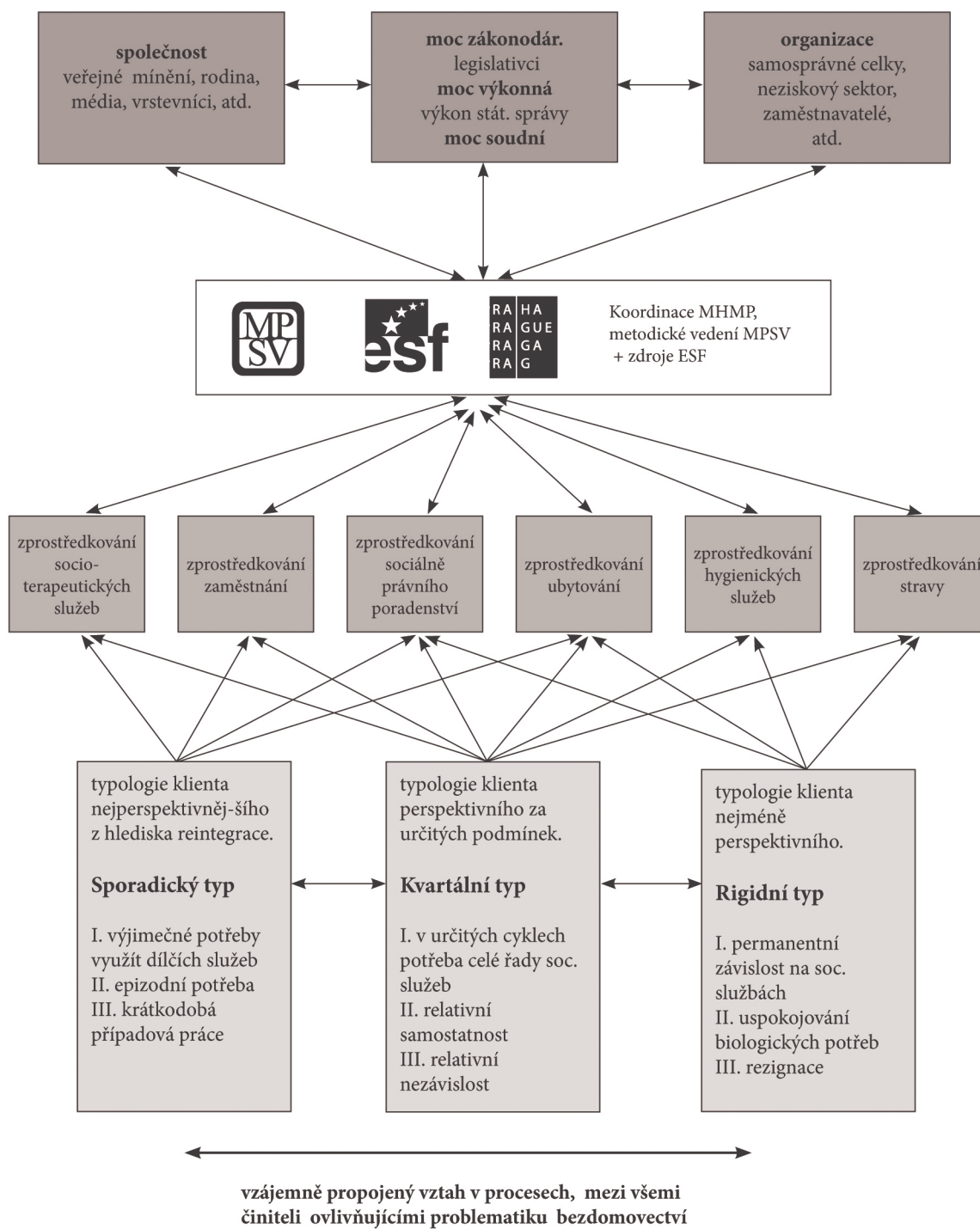
Chování osob bez přístřeší nepochybně ovlivňuje délka pobytu v extrémní životní situaci, protože setrvávání v bezdomoveckém prostředí nebo institucionálních zařízeních mění hodnotový systém jedince a způsob chování. To má za následek účelové jednání, neadekvátní reakce na určitý podnět, rozbití struktury denního času a s tím související deprivaci z absence pravidelných činností, sociální izolaci, narušení rodinných a přátelských vztahů, návyk na vnější pomoc atd. Výsledkem narušené verbální a neverbální komunikace je neschopnost přijímat nabízenou pomoc a v některých případech paradoxně vnímat pomoc jako ohrožení.

2.2 Typologie osob bez přístřeší podle schopností a možností dalšího sociálně výchovného působení

V této kapitole nejprve sestavíme typologii zkoumaných osob, která nám pomůže lépe zacílit diferencované výchovně vzdělávací přístupy a druhy sociálních služeb. Následně se budeme věnovat rozdělení služeb podle uspokojování životních potřeb. Poté, co jsme si popsali endogenní a exogenní činitele ovlivňující sociální komunikaci ve vztahu k výchovným přístupům, společně s vlivem závadového prostředí, sestavíme typologii osob bez přístřeší podle schopností a možností pro reálné využití výchovně vzdělávacího programu. Bez kategorizace bychom v programech kladli na všechny klienty stejné požadavky, což by v konečném důsledku pravděpodobně vedlo k značným komplikacím a neefektivnímu využití zmíněných programů.

Diagram č. 4 využívání sociálních služeb dle schopností, dovedností a možností

**Schéma typologie klientely, typů služeb a vzájemných vazeb všech aktérů
příklad: Hl. m. Praha**

Na diagramu č. 4 je klientela rozdělena do tří skupin podle schopností, charakteristických projevů a procentuelního podílu jednotlivých skupin na celkovém dělení klientely sociálního kurátora. Jednotlivé skupiny mohou být jinak proporcionálně zastoupené v organizacích, jako jsou například Naděje, Armáda spásy, Česká katolická charita anebo Český helsinský výbor. Početnost navržených skupin ovlivňuje okruhy poskytovaných služeb.¹¹ Mezi skupinami existuje vertikální mobilita oběma směry. Poměrně méně dochází k vzestupné mobilitě. Naopak častěji dochází k sestupné mezi druhou a třetí skupinou. Společnost hodnotí bezdomovectví především podle třetí skupiny. To je ta skupina lidí, která využívá dopravní prostředky, veřejné prostory (budovy vlakových nádraží) jako přístřeší. Jsou vidět u kontejnerů s tříděným odpadem anebo obývají různé prostory k nekonvenčnímu způsobu bydlení. Je potřeba zdůraznit, že třetí skupina není největší, ale je laickou veřejností dobře identifikovatelná.

2.2.1 Kritéria pro hodnocení úspěšnosti poskytované spolupráce a výchovného působení rozdělená do tří skupin

Pro práci sociálního pracovníka je důležité charakterizovat jednotlivce podle jeho schopností, dovedností a možností:

- a) schopnosti – míra a úroveň předpokladů řešit problémové životní situace a vztahové záležitosti,
- b) dovednosti – reálné umění zvládat zátěžové životní situace a vytvářet si vztahové prostředí,
- c) možnosti – příjmy (starobní důchod, invalidní důchod, podpora v nezaměstnanosti), aktivní vazba na rodinu, příbuzné nebo známé.

Míra těchto tří aspektů určuje úroveň spolupráce mezi klientem a sociálním pracovníkem. Proto rozdělení může odborníkovi pomoci přiměřeně poskytovat sociální služby a zároveň reálně hodnotit jejich výsledek. Toto dělení má zároveň značný význam pro pocit smysluplnosti jeho práce.

Nejdůležitější přínos dělení spočívá ve vyhodnocení úspěšnosti.

¹¹ Blíže kapitola 2.3

Skupina I. Sporadický typ

Charakteristické pro klienty z této skupiny je, že jejich motivace ke spolupráci s odborníkem se pohybuje často v rovině okrajového zájmu. Jsou si vědomi, že potřebují rychlou, efektivní a zacílenou pomoc. Mnohdy požadují pouze dílčí úkon ze strany pracovníka (např.: poskytnutí kolku na výpis z rejstříku trestů, nebo vyžádání rodného listu pro úřední potřeby, zápočtového listu, poskytnutí potřebných informací pro podání žádosti o sociální dávku, řidičský průkaz, cestovní pas atd.). Pokud tato spolupráce splnila svůj účel, to znamená, že uspokojila jeho momentální potřeby, dá se hodnotit úspěšně. Spolupráce může být v těchto případech zcela ukončena a s takovýmto klientem se již nemusíme ve své praxi dále setkat.

Výchovné hledisko: Žádaný efekt je, když klient pochopí, že odborník je na správném místě a dokáže v pravý čas účinně a efektivně pomoci.

Skupina II. Kvartální typ

Z agendy sociálního kurátora na Praze 1 se jedná o nejpočetnější skupinu, která jeho kancelář navštěvuje nejčastěji. Objem služeb poskytovaných této skupině, ať už přímo nebo zprostředkovaně, je největší. Klienti jsou schopni využívat v podstatě všech sociálních služeb, které sociální síť poskytovatelů nabízí. Jejich situace a žádaný společenský posun je méně stabilní než u sporadického typu. Získání trvalého bydlení, zaměstnání, partnerských vztahů a společenského uznání nemusí pro tuto skupinu být nedostižitelným cílem. Není vyloučeno ani relativně rychlé tempo, kterým se mohou dostat na pomyslný vrchol svých možností. Zároveň však hrozí riziko rychlého sestupu a ztráty dosaženého zázemí.

Praxe: S těmito lidmi se intenzivně pracuje půl roku, rok nebo několik let. Po dosažení určitého cíle klient přestává využívat sociálních služeb a začíná žít samostatně. Do doby, než je vystaven další konfrontaci s krizovými životními situacemi, které nedokáže sám vyřešit. Za úspěch lze považovat, když klient navštíví odborníka ještě v momentě, ve kterém mu může pomoci odvrátit eskalaci problémů.

Výchovné hledisko: Klient pochopí, že včasné vyhledání sociálního pracovníka není ostuda, ale naopak výhoda a přednost. Odborník nabízí pochopení, nezávisle na tom, kolik úsilí věnoval dosažení určitého cíle.

Skupina III. Rigidní typ

Jakkoli by se mohlo zdát, že u této skupiny nelze systematicky vést případovou práci, stanovení kritérií pro hodnocení úspěšnosti a výchovných cílů je taktéž nezbytné. Třetí skupina není schopna bez vnější pomoci preventivně odvrátit veškerá rizika, kterým čelí (např. zdravotní, sociální, osobnostní). Často si ani tato rizika nedokáže uvědomit nebo připustit. Za úspěch se dá považovat při vyřízení osobních dokladů (vzhledem k opakovaným ztrátám), žádosti o invalidní a starobní důchody, vyžádání a zajištění různých dokladů nezbytných k podání žádosti o dávky v hmotné nouzi atd. V řadě případů sociálně potřebné osoby splňují jen některé podmínky výplaty dávek sociálního zabezpečení (např. zdravotní indikace invalidity, důchodový věk, nezaměstnaný), nesplňují však další podmínky (např. počet odpracovaných let, dluhy na platbách sociálního a zdravotního pojištění atd.). Za úspěšné lze považovat i ty případy, kdy se spoluprací docílí vyřešení alespoň epizodních problémů.

Výchovné hledisko: Naučit se vnímat pomoc jako nezbytnou součást jejich života. Včasná intervence může i zachránit život.

Navržené rozdělení může přispět k poměrovému plánování sociálních služeb dle možností ve vztahu k reálné poptávce.

2.2.2 Typologie osob a jejich schopností v závislosti na diferencovaném přístupu poskytovaných sociálních služeb

S diferenciací poskytovaných služeb se jejich úroveň může přiblížit míře reálných schopností u osob bez přístřeší a tím jejich efektivnějšímu využití.

Typologie klienta nejperspektivnějšího z hlediska reintegrace – **Sporadický typ: latentní bezdomovectví**

Člověk, který využije sociálních služeb pouze v případě, že momentálně nemá dostatečnou schopnost nebo prostředky vyřešit svou situaci sám.

Charakteristika

- Uspokojivé dodržování hygienických návyků,
- Občasné zneužívání návykových látek (alkoholismus, nikotinismus a jiné),
- Riziko páchání trestné a přestupkové činnosti,
- Případy výskytů neurotických a psychotických onemocnění,
- Ojedinelá absence osobních dokladů,
- Občasná nezaměstnanost,
- Odpovídající zdravotní stav,
- Určitá schopnost navazovat a udržovat sociální kontakty,
- Občasná nedorozumění v komunikaci s úřady,
- Sporadické využívání sociálních služeb zaměřených na podporu reintegrace.

Typologie klienta perspektivního za určitých podmínek – **Kvartální typ: mezi zjevným a latentním bezdomovectvím**

Člověk, který za stanovených podmínek s institucionální nebo společenskou podporou dokáže v určitých časových intervalech získat příležitostné nebo trvalé zaměstnání, ubytování a prostředky na pokrytí běžných životních potřeb.

Charakteristika

- Poměrně uspokojivé dodržování hygienických návyků,
- Občasné zneužívání návykových látek (alkoholismus, nikotinismus a jiné),
- Ojedinelé riziko přenosu infekčních chorob,
- Možnost zhoršeného zdravotního stavu,
- Riziko páchání trestné a přestupkové činnosti,

Dále:

- Případy výskytů neurotických a psychotických onemocnění,
- Občasná absence osobních dokladů,
- Cyklická a dlouhodobá nezaměstnanost,
- Snížená schopnost navazovat a udržovat sociální kontakty,
- Nedostačující komunikace s úřady,
- Občasné využívání sociálních služeb, které vedou k reintegraci do běžnému způsobu života.

Typologie klienta nejméně perspektivního z hlediska začlenění se do většinové společnosti - **Rigidní typ: zjevné bezdomovectví**

Člověk, který rezignoval na řešení své situace, setrvává v nevhodných životních podmínkách.

Charakteristika

- Nedodržování základních hygienických návyků,
- Závislost na návykových látkách (alkoholismus, nikotinismus a jiné),
- Vysoké riziko přenosu infekčních chorob (svrab, žloutenka, TBC atd.),
- Špatný zdravotní stav,
- Riziko páčání méně závažné trestné a přestupkové činnosti,
- Časté případy výskytů neurotických a psychotických onemocnění,
- Permanentní absence osobních dokladů,
- Dlouhodobá rigidní nezaměstnanost,
- Neschopnost navazovat a udržovat sociální kontakty,
- Špatná komunikace s úřady,
- Využívání sociálních služeb, které pokrývají převážně uspokojování základních životních potřeb,
- Chronická bájná lhavost.

Dílčí závěr této kapitoly

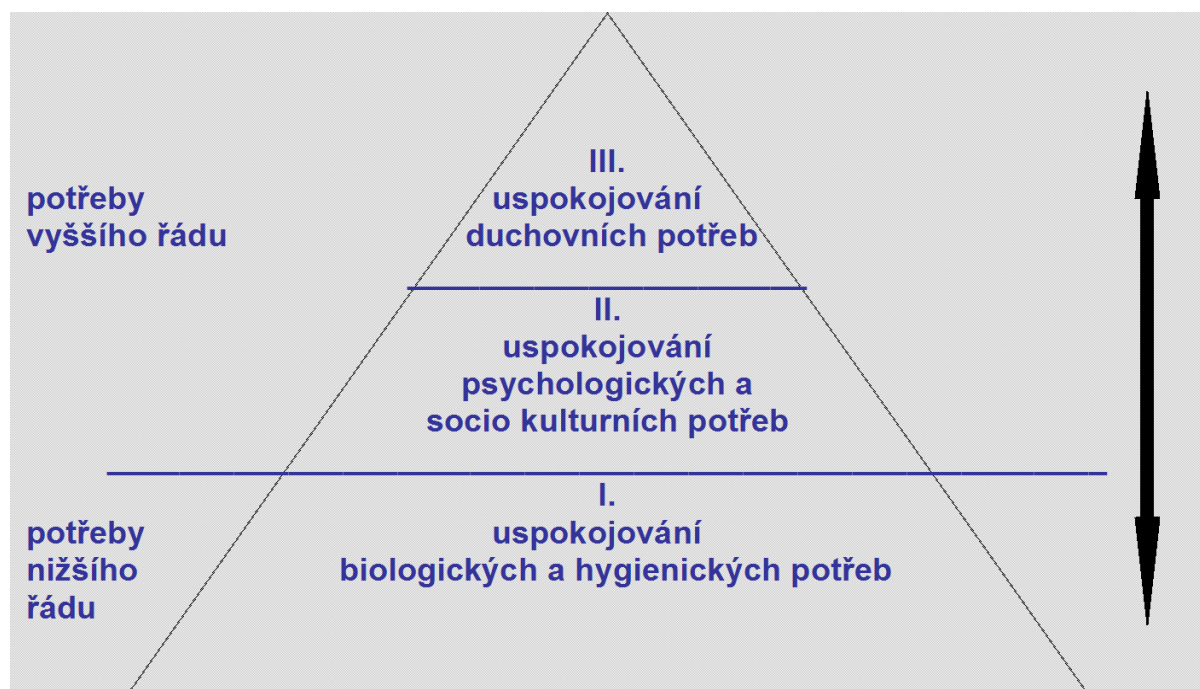
Kategorizování osob bez přístřeší podle schopností, dovedností a možností je potřebné pro hodnocení úspěšnosti spolupráce s osobami bez přístřeší. U této cílové skupiny lze jen výjimečně očekávat konstruktivní zpětnou vazbu, kterou sociální pracovník potřebuje pro smysluplné vedení případu a pro vlastní sebeuspokojující pocit. Diferencovaný přístup podle schopností, dovedností a možností neznamena škatulkování klientů, ale promyšlenou metodu, prostřednictvím které lze zefektivnit nabízenou pomoc.

2.3 Uspokojování potřeb podle poskytovaných sociálních a výchovně vzdělávacích služeb

U problematiky bezdomovectví stále přetrvává mylný dojem, že lidé ulice potřebují především a pouze uspokojovat základní životní potřeby. To bychom se ovšem dostali do určitého druhu paliativních přístupů k řešení tohoto problému. Prioritou terciární prevence je hledat řešení již ve vzniklém problému a zabraňovat jeho další eskalaci. Proto je důležité strukturovat pomoc tak, aby všechny skupiny podle typologického členění osob bez přístřeší (diagram č. 4) měly možnost využívat nabídky sociálních a socioterapeutických služeb k uspokojování všech potřeb.

Sociální služby a možnosti výchovného působení v rámci komplexního řešení pomoci lidem, kteří žijí v nepříznivých životních situacích, rozdělíme do klasické pyramidy uspokojování potřeb. Při jejím sestavení se necháme inspirovat americkým psychologem Abrahamem Maslowem .

Diagram 5 – potřeby rozděleny podle poskytovaných sociálních služeb

Odborníci v organizacích poskytující sociální služby by při tvorbě plánu postupů měli strukturovat konkrétní druhy sociálních služeb tak, aby byla zachována posloupnost při uspokojování jednotlivých potřeb. To znamená, že nelze upřednostňovat uspokojování psychologických a sociálních potřeb před biologickými a hygienickými. Platí známé Maslowovo (1970) pravidlo. Pokud nejsou alespoň do jisté míry uspokojeny potřeby nižší, nedochází k uspokojování potřeb vyšších. Na diagramu č. 5 se dělí uspokojování potřeb v návaznosti na další poskytování sociálních služeb. Je rozděleny do tří částí, aby odpovídaly současným možnostem sociálních a socioterapeutických služeb.

2.3.1 Popis jednotlivých kategorií uspokojování potřeb

Rozdělení sociálních služeb podle uspokojování potřeb vede k jejich efektivnějšímu využití. Protože, pokud budou převažovat služby zaměřené pouze na uspokojování biologických a hygienických potřeb, nebude jedinec pociťovat nezbytnost saturace navazujících psychosociálních a duchovních potřeb. V důsledku nerovnováhy hrozí stagnace v reedukačních procesech.

Praxe sociálního pracovníka opakovaně poukazuje na nutnost přistupovat k osobám bez přístřeší vyváženě ve vztahu ke všem rovinám uspokojování životních potřeb. Michal Petr dává do souvislosti tři plus jednu úroveň lidského bytí s jeho duchovním rozměrem. „*V kontextu nahlížení na lidské bytí, jako na jednotu biopsychosociální a spirituální, je způsob, jak vytvořit pomyslný most mezi západní psychologíí a duchovními dimenzemi popisovanými systémy spirituálních tradic.*“ (Petr, 2006, str. 46). Oblast duchovních potřeb je téma, které si zaslouží diskuzi v rámci sociální práce.

Problematika bezdomovectví je fenomén, který ve svých negativních důsledcích devastuje nejen somatickou, duševní, ale i duchovní složku člověka. Účinná pomoc by měla zahrnovat všechny tyto složky.

Charakteristika jednotlivých druhů potřeb v souvislosti s poskytováním sociálních služeb

Uspokojování biologických a hygienických potřeb

Před rokem 2007 se poskytované služby dělily na sociální a charitativní. V současné době i služby, které uspokojují biologické a hygienické potřeby, jsou ze Zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách označeny jako sociální služby.

Možnosti využívání těchto služeb se týkají především skupiny rigidní typ a z části kvartální typ. Skupina sporadický typ je zcela schopna tyto potřeby uspokojit sama.

Uspokojování psychologických a sociokulturních potřeb

Oblast těchto služeb je v poslední době velmi výraznou měrou podporována z prostředků Evropských strukturálních fondů. Záměr je zcela zřejmý. Bruselské organizace, věnující se bezdomovectví (např. FEANSTA a SMES – EUROPA), preferují podporu služeb vedoucích k integraci osob, kterým hrozí sociální vyloučení.

To znamená nabídku JOB klubů¹², tréninkového a podporovaného zaměstnání, výcviků v sociální komunikaci atd. Přesto nosným tématem sociální práce zůstává sociálně právní poradenství, z části socioterapeutické a výchovné programy. Osoby bez přístřeší by díky těmto službám měly získat nejenom reálné uplatnění ve společnosti, ale i pocit zodpovědnosti, sebeúcty, sebelásky a sounáležitosti se sociálním prostředím.

Uspokojování duchovních (spirituálních) potřeb

Na první pohled by se mohlo zdát, že duchovní potřeby souvisejí pouze s otázkou náboženství. Ano, do určité míry náboženství v uspokojování těchto potřeb hraje svoji nezastupitelnou roli. Člověk pro kvalitu vlastního života potřebuje najít nebo lépe řečeno hledat jeho smysl. Otázky typu: Kdo jsem? Proč jsem na světě? Kam jdu? Proč dělám chyby? atd., si pokládá většina lidí. Podle smyslu života se dá hodnotit i jeho kvalita a úroveň. To znamená, že pokud budeme např. věřit v dokonalost lidského rodu, bude náš životní styl odlišný od životního stylu člověka, který věří v ideu dokonalé nadpřirozené bytosti. Objektivně nelze hodnotit, která cesta k životnímu smyslu je lepší či horší. Takovýchto cest je mnoho a individualita každé osobnosti předpokládá, že uspokojování duchovních potřeb je různorodé. Rakouský psychoterapeut Viktor E. Frankl jde ještě dále, když tvrdí: „*Smysl nemůže být dán, nýbrž může být nalezen.*“ (Frankl, 2006, str. 18). Lidé, kteří často ztratili víru ve smysluplné pokračování svých životů v důsledku mnoha sebezklamání, pocitů méněcennosti, beznaděje, frustrací a deprivací mnohdy nedokážou znovu hledat nebo vidět nový smysl svého života. Je obtížné osoby bez přístřeší motivovat k integraci do společnosti, když necítí důvod pro uspokojování těchto metapotřeb, které jsou pro možnost změny velice důležité. Nedostatečná potřeba uspokojovat potřeby v duchovní oblasti pramení především ze změny v hierarchii hodnot v důsledku dlouhodobého pobytu v extrémních životních situacích.

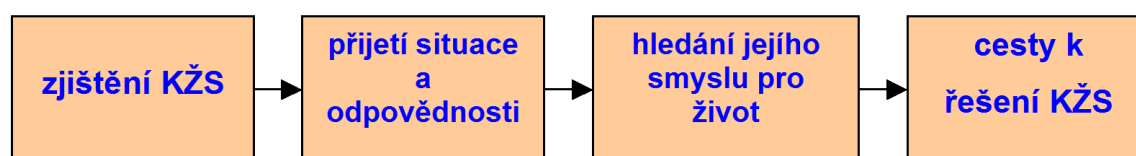
¹² JOB klubu (individuální a skupinové poradenství, příprava na přijetí do budoucího zaměstnání, pomoc při vyhledávání konkrétních pracovních příležitostí), kde účastníci pracují na rozvoji své osobnosti a snaží se získat poznatky, které jim pomohou orientovat se v jejich problémech. Společná setkání umožňují vzájemnou výměnu zkušeností a informací o nabídkách zaměstnání mezi jednotlivými účastníky.

Co se absolvent JOB klubu naučí? Jak si efektivně hledat zaměstnání, jak využívat dostupné informace o volných pracovních místech, jak se připravit na kontakty a osobní pohovor s budoucími zaměstnavateli, lépe poznat své možnosti a stanovit si reálné cíle. (zdroj: Závěrečná zpráva: Externí závěrečná evaluace projektu „Aktivizace pracovního potenciálu sociálně znevýhodněných občanů“. Praha: MCSSP, 2008).

K tomu Frankl ještě poznamenává: „Zprvé vidí smysl v tom něco dělat nebo tvořit. Dále vidí smysl v tom něco prožít, někoho milovat, ale také ještě v beznadějně situaci, vůči níž jsou bezmocní, vidí za jistých okolností smysl.“ (Frankl, 2006, str. 19). Systém sociálních služeb v České republice je pro uspokojování tohoto druhu potřeb zatím stále nedostatečně rozvinutý. Pro naplňování duchovních potřeb lze využít především socioterapeutické programy.¹³ Hledání smyslu života se jeví jako významný integrační prvek a dá se souhlasit s Franklem, že i v beznadějně situaci je ho důležité hledat.

Diagram 6 – Žádoucí vývoj v přístupu k řešení krizové životní situace

Legenda: KŽS - krizová životní situace

Na jednoduchém diagramu č. 6 si znázorníme žádoucí posloupnost od uvědomění si krizové životní situace až po hledání jejího řešení. Záměrem socioterapeutického působení je pomoci doprovázet jedince v extrémně náročné životní etapě ke změně individuálních sociálních poměrů.

Dílčí závěry této kapitoly

Rovnoměrné uspokojování životních potřeb má zásadní vliv na žádoucí posun v řešení krizové životní situace. Konstruktivní přijetí zdánlivě nebo fakticky beznadějně životní situace (např. jako u somatické nemoci), je základním předpokladem smysluplné léčby, v našem případě sociální pomoci. Rozdělení životních potřeb do oblastí podle druhů sociálních služeb může napomáhat k vyváženosti komplexní pomoci osobě bez přístřeší, a tím i řešit její situaci k žádoucímu posunu.

¹³ Blíže kapitola 4.3.1

3. Případová studie vztahu obecní samosprávy k řešení problematiky bezdomovectví

Do této části se práce věnovala zkoumání objektu (osoby bez přístřeší). Nyní se pokusíme popsat „centrum“ výskytu bezdomovectví nejen v Praze, ale i v celé České republice a možné přístupy k problematice bezdomovectví ze strany veřejné správy, tedy subjektu (Městská část Praha 1).

3.1 Územně samosprávný celek MČ Praha 1 jako lokalita pro výskyt bezdomovectví

Městská část Praha 1 je z pohledu bezdomovectví výjimečný prostor a má pro jeho výskyt skutečný, ale i symbolický význam. Kapitola je rozdělena do dvou částí. První popisuje městskou část s jejími specifiky ovlivňujícími zkoumanou problematiku a v části druhé se lze seznámit s vizí Prahy 1 jako výchovně vzdělávacího činitele.

3.1.1 Historie vývoje vztahu Prahy 1 k bezdomovectví

Historie má mimo jiné význam v uvědomění si kontextu vývoje dvou polarit. Jak uvádí významný britský sociolog Ulrich Beck (2004) ve své publikaci „Riziková společnost“, bohatství nese riziko chudoby. Na Praze 1 nebo, chcete-li, v centru Prahy se vždy tyto dva protipóly výrazně střetávaly. Jedná se o přirozený proces vývoje každé společnosti. Bohatství přitahuje chudobu a do určité míry bez ní nemůže existovat, protože se charakterizuje zviditelněním dostatku nebo přebytku nad nedostatkem. Praha 1 na svém území nikdy neměla oficiální zařízení, které by ubytovávalo bezdomovce. Ke kuriozitám by se ale dala zařadit historická zmínka o budově Černínského paláce (současné sídlo Ministerstva zahraničních věcí České republiky), která měla v první polovině 19. století neblahou pověst divokého „squatu“. Třetí největší stavba v Praze, budovaná rodem Černínů (jako chloubu jejich bohatství) byla v nedokončeném stavu obývána chudinou bez domova. I později některá veřejná prostranství sloužila jako úřady tolerovaná útočiště bezprizorních lidí – obětí první a druhé světové války.

Příkladem je budova Hlavního nádraží (pro úplnost je ovšem nutné dodat, že budova už sídlí na území městské části Praha 2), nebo prostor Nádraží střed (současné Masarykovo nádraží), které se načas proměnily v obří noclehárny. Přímým pamětníkem byl i evangelický kněz Alfred Kocáb (otec slavného hudebníka Michaela Kocába, v letech 2009/2010 ministra pro lidská práva), který na přednášce pro osoby bez přístřeší v Oddělení sociální prevence ÚMČ Praha 1 vyprávěl o své zkušenosti bezdomovce, oficiálně bydlícího na Hlavním nádraží. V době socialistického zřízení se Praha 1 proměňovala ve čtvrť nevyhovujícího bydlení. Často vlhké chátrající domy bez ústředního topení lidé rádi opouštěli, když jim byl přidělen nájemní byt v novém „paneláku“. Z dnešního pohledu se jednalo spíše o nižší střední třídu. Po roce 1990 se situace změnila a rostl zájem bydlet v historicky a architektonicky skvostném centru ze strany vyšší střední třídy a majetných skupin společnosti. V rámci restitučních řízení a privatizací domů a bytů, které do současné doby stále probíhají, došlo k eliminaci prosociálních podmínek vytvářených politikou Městské části Praha 1¹⁴. Naproti tomu soukromí majitelé, až na výjimky, využívají všechny právní nástroje k co nejrychlejšímu ukončení nájemních vztahů s pro ně nevhodnými nájemníky. Sociální kurátoři na Praze 1 registrovali od roku 1990 nejdramatičtější proměnu své klientely (to znamená občanů s trvalým bydlištěm na Praze 1) z občanů bydlících na nebydlících.¹⁵ Praha 1 je ve svém vývoji spjata s chudobou, která ji v různých časových obdobích více či méně viditelně provází.

3.1.2 Současnost Městské části Praha 1 ve vztahu k bezdomovectví

V současné době se Praha 1 dostává na jakousi křižovatku svého vztahu k otázce bezdomovectví. Již ve stále zmiňovaných 90. letech dvacátého století byla komunální politika městské části velmi otevřená k činnostem nestátních neziskových organizací, které se svou činností zaměřovaly i na osoby bez přístřeší.

¹⁴ Vystěhování neplatiče nebo občana, jenž porušuje dobré mravy, bylo provázeno asistencí sociálních pracovníků, popřípadě právníků úřadu, kteří nejprve spolupracovali s nájemníkem na změně situace, než přistoupili k samotnému aktu žaloby k přivolení k výpovědi z bytu.

¹⁵ V této souvislosti lze přidat ještě zajímavý jev, a to že v současné době žije na území městské části pouze několik rodin a jedinců romského etnika. K odstěhování docházelo jednak z výše zmíněných důvodů, ale také proto, že Romové dostávali pro ně výhodné nabídky výměny nebo prodeje bytu (v roce 2006 začala privatizace bytů, v té době každý řádný nájemce dostal příležitost za vyhláskové ceny byt odkoupit).

Skutečnost, že na území tohoto pražského obvodu nebyl a stále není žádný azylový dům nebo noclehárna, byla kompenzována velkou vstřícností vedení městské části. Představovala nabídku nebytových prostor pro zřizování kontaktních center, případně denních středisek a masivní finanční podporu. Dokladem této situace bylo i zřízení sídla organizace Centra nestátních neziskových organizací v ulici Karolíny Světlé na Novém městě. Prostřednictvím otevřené politiky městské části vznikly pobočky nebo přímo sídla desítek organizací, mezi nimiž byly i ty, které nabízejí své služby osobám bez přístřeší.

Od roku 2007 dochází ke změně strategie městské části v přístupu k nestátním neziskovým organizacím. Nové nájemní vztahy ohledně nebytových prostor ve vlastnictví městské části s poskytovateli sociálních služeb už nejsou uzavírány a stávající nájemní vztahy nejsou prodlužovány. Příkladem je občanské sdružení Naděje, které provozuje denní centrum, ordinaci praktického lékaře a další aktivity v UNIMO buňkách u Hlavního nádraží pod silniční magistrálou. Původní smlouva o pronájmu nebytových prostor byla uzavřena do roku 2020, ale v důsledku politických rozhodnutí se nová smlouva s Nadějí uzavřela pouze do roku 2010. Městská část (dále MČ) ročně ze svého rozpočtu vynakládá na řešení problematiky bezdomovectví přibližně 5 miliónů korun českých. V roce 2007 si předseda Výboru pro sociální věci, zdravotnictví a protidrogovou problematiku MČ Praha 1 nechal vypracovat Analýzu bezdomovectví na území městské části. Po schválení zastupitelstvem vznikla v roce 2008 Koncepce řešení bezdomovectví na území městské části. Navrhovaná koncepce v procesu schvalování přinesla „pouze“ provoz terénní mobilní jednotky („Mobilní jednotka pro poskytování služeb bezdomovcům“), kterou obsluhují zaměstnanci občanského sdružení Naděje a v téže organizaci podporuje MČ tzv. brigády s koštětem (přímá dotace projektů „Nabídka práce pro osoby bez přístřeší“). Velmi zvolna se rozbíhá Komunitní plánování sociálních služeb, ve kterém je řešení bezdomovectví navrženo jako jedno z prioritních témat. V současné době se Městská část Praha 1 nezapojuje do koncepčního řešení v rámci celého hlavního města.

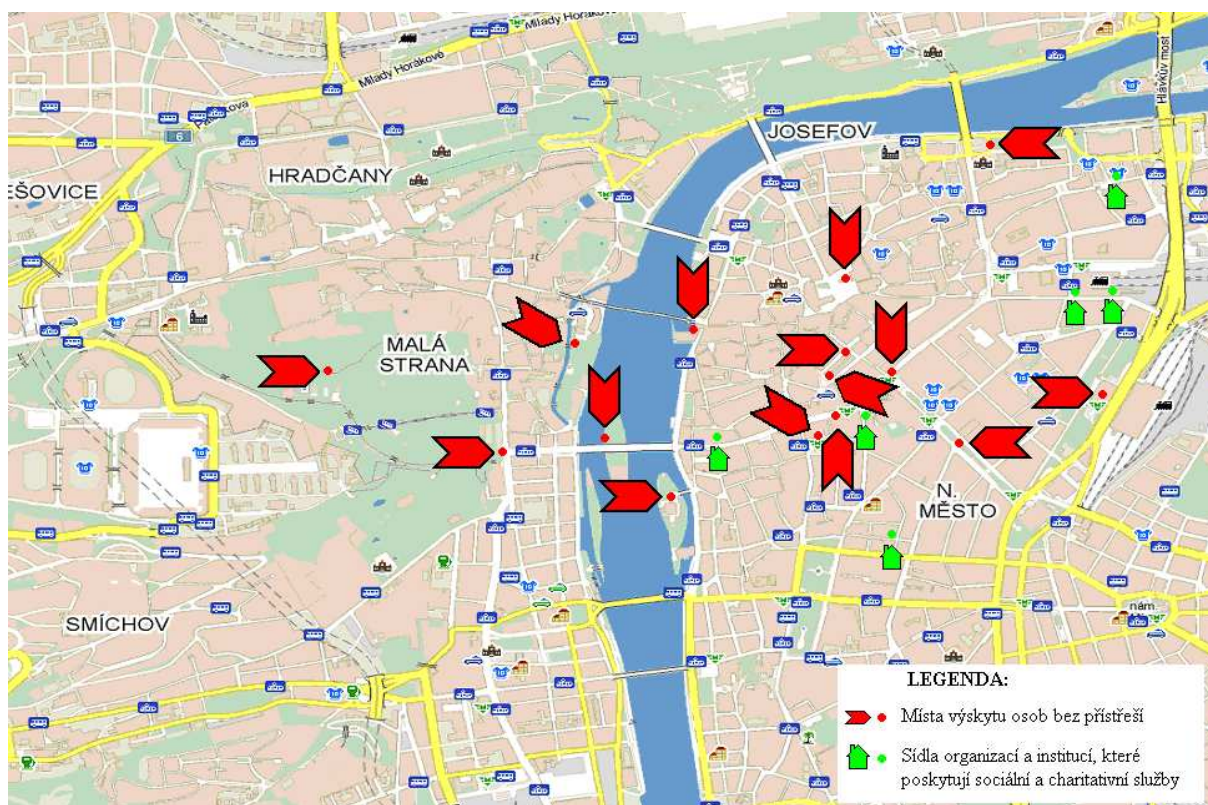
Městská část Praha 1 je lokálním garantem pomoci skupině občanů, kterým hrozí sociální vyloučení. I přes její skokový vývoj, který zaznamenala po roce 1990 ve všech oblastech, zůstává její odpovědností správa věcí veřejných, do kterých patří i bezdomovectví. K tomu Igor Tomeš dodává: *„Trvalo celé tisíciletí, než byla dobročinnost vystřídána povinností obcí a státu starat se o zbídačené a nuzující občany. Kvalitativní změna spočívá v tom, že koncepce „můžeš pomoci“ je nahrazena koncepcí „musíš pomoci“. Definuje se však stále jen povinný subjekt, nikoliv oprávnění člověka.“* (Tomeš, 2001, str. 91). Odpovědnost za veřejný život (v našem případě řešení bezdomovectví), kterou mají občané sami k sobě, delegují zčásti na samosprávu (která disponuje konkrétními nástroji pro jeho řešení) a aktivně s ní vedou dialog. Tento princip ovšem není v naší společnosti zažitý a běžně praktikovaný.

Mapa výskytu osob bez přístřeší a organizací, které se zabývají problematikou bezdomovectví na MČ Praha 1

Mapa znázorňující místa, kde se zdržují osoby bez přístřeší na základě údajů od sociálních kurátorů, Oddělení sociální prevence ÚMČ Praha 1, informací od Městské policie Praha 1 a informací poskytnutých klienty.

Konkrétní místa, kde se osoby bez přístřeší dlouhodobě vyskytují:

Ulice, náměstí a další místa: Uhelný trh, část Havelské ulice (proti bufetu Havelská koruna), Na Můstku (kolem stánků s občerstvením na Václavském náměstí – OD Baťa), Národní třída a okolí OD TESCO (v současné době okolo staveniště COOPA centra), Jungmannovo nám, Staroměstské nám. (kolem sochy Jana Husa), ul. V Celnici (náměstí), ul. 28. října, Novotného lávka, Slovanský a Střelecký ostrov, Újezd (u památníku komunismu), U Sovových mlýnů, okolí Petřína, Petřínské jeskyně, nábřeží Ludvíka Svobody, prostor a okolí Hlavního nádraží a Vrchlického sady, podchody stanic metra.

Obrázek 1 - mapa znázorňující místa, kde se zdržují osoby bez přístřeší na MČ Praha 1 a organizace, které jim nabízejí své služby

Na obrázku č. 1 je zvýrazněná poměrně hustá síť poskytovatelů sociálních služeb. Některé organizace, jako například Rozkoš bez rizika nebo projekt Šance, se věnují cílové skupině osob bez přístřeší sekundárně, protože jsou zaměřeny na jiné druhy sociálně patologických jevů.

Pohyb osob podle ročních období v denních a nočních hodinách

Městská část Praha 1 jako centrum města přitahuje osoby bez přístřeší:

- svojí polohou,
- jako místo pracovního uplatnění,
- jako sociokomunikační křižovatka,
- jako symbol národní pospolitosti,
- z hlediska ekonomického rozvoje,
- jako multikulturní centrum,
- prostorovým zázemím atd.

Množství osob bez přístřeší pohybujících se v centru lze pouze odhadovat, neboť zjevná část těchto osob je početně nižší (tvoří pouze tzv. špičku ledovce), než skupina osob, které nelze na první pohled rozeznat od většinové společnosti (vzhledem a chováním), přesto je musíme zahrnout do skupiny osob bez přístřeší v latentní podobě. Jedná se o klienty, kteří se vyskytují na území městské části, protože zde navštěvují organizace, instituce, místa pro setkání a v nemalé míře zaměstnání. Tito lidé se snaží dbát o svůj vzhled, neboť to je jejich základní výhoda (tzv. klamou tělem), která jim umožňuje skrýt svůj sociální statut.

Celkové počty všech zjevných i latentních osob bez přístřeší se v centru pohybují v závislosti na ročním období a denní době. Přirozeně se jich více vyskytuje na území MČ v denní době v zimním období. Určité místně příslušné specifikum vytváří urbanistické členění, které poskytuje části osob bez přístřeší podmínky pro aktivní trávení noci chozením. Dalo by se říct, že se jedná o „bezdomovectví na stojáka“. Přes den, kdy jsou obvykle vyšší teploty, tito lidé dohánějí spánkový deficit na bezpečných místech. V číselném vyjádření vychází, že v denní době se sledované číslo pohybuje v rozsahu 300 – 600 osob. Uváděné počty zahrnují i klienty, kteří jsou na území městské části zaměstnání v trvalém pracovním poměru nebo příležitostně. Předpokládáme, že v noci se toto číslo sníží přibližně na 500 osob. V letním období počty dosahují průměrně až o 30% méně, což je mimo jiné způsobeno i sezónními pracemi, jež klienti vyhledávají.¹⁶

Administrativní zrušení trvalého pobytu

Bezdomovectví v sobě obsahuje i určité legislativní aspekty, které ho zdůrazňují. Příkladem je nové právní opatření – administrativní zrušení trvalého pobytu. V roce 2000 vešel v platnost Zákon č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel a rodných číslech a o změně některých zákonů, který v § 12 uvádí způsob, jak zrušit adresu trvalého pobytu a nahradit ji úřední adresou sídla spádové ohlašovny (§ 10 odst. 5 cit. zák.). Je to možné v případě, že na návrh oprávněné osoby uvedené v § 10 odst. 6 písm. c) cit. zák. zaniklo užívací právo občana k objektu nebo jeho vymezené části (např. bytu nebo obytné místnosti), jehož adresa je v evidenci obyvatel uvedena jako místo trvalého pobytu občana, a neužívá-li občan tento objekt.

¹⁶ Číselné údaje jsou využité z databáze oddělení sociální prevence ÚMČ Praha 1.

V důsledku uvedené právní úpravy dochází, podle údajů evidence Oddělení občanských průkazů a evidence obyvatel ÚMČ Praha 1, ke zrušení adresy trvalého pobytu. Nově ustanovenou „úřední“ adresu (Vodičkova 18, dříve Jungmannova 3) užívá přibližně 60 občanů Prahy 1 ročně. Z toho je více než polovina osob bez přístřeší.

rok	Počet osob
2002	49
2003	60
2004	73
2005	58
2006	81
2007	83
2008	29
2009	87
celkem	520

Zdroj: Oddělení občanských agend, UMČ Praha 1

Městská část ve statistických údajích

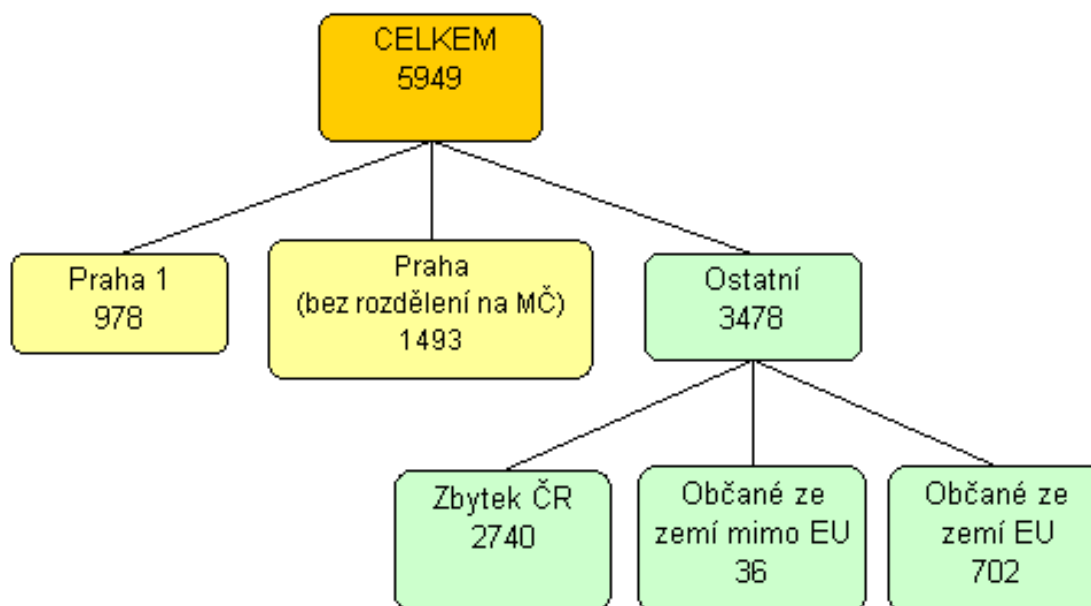
Z dostupných statistických dat Oddělení sociální prevence ÚMČ Praha 1 vyplývá, že nejvíce příchozích uživatelů sociálních služeb je z Prahy – 33%, z toho 13% z Prahy 1. Dále stojí za povšimnutí, že na Prahu 1 přichází nejvíce občanů ze Středočeského, Moravskoslezského a Ústeckého kraje. Relativně vysoká četnost klientů ze Středočeského kraje je dána těmito faktory: velikost kraje, blízkost hlavního města Prahy, řada administrativně správních institucí se nachází v Praze, což se nejmarkantněji projevuje u okresů Praha – východ a Praha – západ.

Analýza bezdomovectví na území městské části poukazuje na skutečnost, že jak Praha 1, tak i celá metropole jsou do jisté míry nuceny řešit sociální problémy, které vznikají mimo její hranice. V této souvislosti vystupuje do popředí nutnost řešení situace ve spolupráci s dalšími regiony ČR, zejména těmi, ve kterých je nejvyšší „migrační potenciál“ osob ohrožených sociálním vyloučením směrem do Prahy 1, respektive do celého hlavního města. Nelze opomenout ani problematiku cizinců. Z databáze sociálních kurátorů vyplývá, že nejpočetnější skupinou jsou občané Slovenské republiky (678 osob ve sledovaném období).

Důvody tohoto stavu jsou obecně známé, neboť bezdomovecká minorita se chová podobně jako většinová společnost (myšlena ekonomická migrace slovenských občanů), která stěhováním se do ČR řeší zlepšení své ekonomické situace. V 90. letech dvacátého století byli registrováni slovenští občané – osoby bez přístřeší, kteří s tímto statutem již přijížděli do České republiky. V posledních letech narůstá počet osob, které původně přijely za prací a v důsledku různých negativních souvislostí (ztráta zaměstnání, podvody při zaměstnávání – šedá ekonomika, dopuštění se trestné činnosti atd.), se propadly se na „sociální dno“. Druhá nejpočetnější skupina cizinců je zastoupena osobami se státním občanstvím Ukrajiny (27 osob ve sledovaném období). Celkem v letech 2006 – 2009 navštívilo oddělení sociální prevence 738 osob¹⁷.

Základní rozdělení podle místa trvalého pobytu příchozích klientů ve sledovaném období 2006-2009

Diagram 7 – Rozdělení klientů oddělení sociální prevence podle místa trvalého pobytu a státního občanství

¹⁷ Podrobnější číselné vyjádření viz Přílohy 4 – 8, Číselné údaje jsou využity z databáze Oddělení sociální prevence ÚMČ Praha 1.

Vysoký počet osob, které nemají trvalý pobyt na území Městské části Praha 1, je způsoben tím, že ÚMČ Praha 1 je považován za přirozenou institucionální autoritu v dané pražské lokalitě, na kterou se tito lidé mají potřebu obracet. Zároveň dochází k určitému omylu, protože Magistrát hlavního města Prahy pokládají za ÚMČ Praha 1. Magistrát však nevykonává dávkové agendy a sociálněprávní poradenství přímo, neboť má pouze metodickou úlohu. V praxi se potenciální klienti ÚMČ Praha 1 nejprve obrací na Magistrát a potom jsou úředníky přeposíláni na správní obvod Prahy 1. Úřad první městské části je v tomto ohledu nejexponovanější v Praze a situace s četností návštěv osob bez přístřeší má každý rok vzrůstající tendenci.

Symbolika centra Prahy ve vztahu k výběru destinace

Bezdomovectví má celou řadu vlastností a některé z nich jsou společné pro vývoj této problematiky téměř na celém světě. Charakteristickým atributem je efekt velkých aglomerací: Lidé bez domova nejvíce migrují do rozlehlých městských center. Ačkoliv v novodobé historii se úřady snažily různými způsoby bezdomoveckou populaci na území hlavního města řešit (eliminovat její výskyt v centru), nepodařilo se docílit očekávaných výsledků. To může legitimizovat názor, že pokud si lidé vybrali Prahu jako místo pro své „žití“ na ulici, neexistují demokratické prostředky, jak jim v tom zabránit. Nabízí se několik vysvětlení, proč tomu tak je. Jmenujme pro příklad několik významných souvislostí se symbolikou tohoto místa, které vytvářejí národní podvědomí a sounáležitost s ním:

- místo, kde vzniklo hlavní město,
- národní symboly (Pražský hrad, Václavské náměstí, Národní divadlo, Karlův most atd.),
- místa pojmenovaná podle národních hrdinů a umělců (Nerudova, Palachovo náměstí, Karolíny Světlé, Elišky Krásnohorské, Jungmanovo náměstí, Husova, Opletalova, Melantrichova, Purkyňova, Karlova atd.),
- budovy nebo místa, která mají ve svém názvu slovo národní nebo státní (Národní třída, Národní muzeum, Národní divadlo, Česká národní banka, Státní opera, Náměstí republiky atd.),
- vládní a parlamentní čtvrť,
- diplomatická čtvrť,

Dále:

- sídlo významných státních a mezinárodních institucí,
- sídlo peněžních ústavů,
- sídlo Karlovy univerzity a Akademie věd České republiky,
- turisticky nejnavštěvovanější místo v České republice,
- významný dopravní uzel (magistrála, železniční stanice, metro, tramvaje atd.),
- významné kulturní místo,
- místo událostí významných pro národ, ale i evropské a světové dějiny,
- významný architektonický celek,
- nákupní centrum atd.

Tyto a další symbolické prvky formují v každém z nás pocit sounáležitosti s tímto místem, které je ale plné extrémů; pro ilustraci uveďme dva příklady:

- ulice, ve kterých jsou obchody patřící k nejdražším v Evropě (Na Příkopě, Pařížská atd.),
- místa a ulice, kde jsou zjevné různé druhy sociálně patologických a asociálních jevů jako je prostituce, žebrání, bezdomovectví, vandalství nebo pouliční kriminalita (Perlová, Národní třída, Vrchlického sady, Karlův most atd.).

Lidé bez domova vyhlédávají příležitosti a důvody, proč se přechodně či trvale zdržují ve zmiňované lokalitě. Každopádně vytlačit bezdomovectví z centra na periferii není možné a v podstatě všechny snahy v průběhu historie Prahy 1 neměly očekávaný efekt. Shrneme-li tuto úvahu do metafory, pak lze prohlásit, že na Praze 1 před výkladní skříní prosperity žije chudák. Tyto dva obrazy nelze oddělit, neboť vytvářejí celkový a přirozený ráz centra města.

Morální hledisko pomoci potřebným

Chceme-li řešit bezdomovectví, musíme nejprve porozumět samotným lidem bez domova. Člověk se v tomto životním stavu dostává na mez své vlastní existence. Je nepřímo ohrožen na fyzickém a psychickém zdraví. Strastiplná zkušenost ze životních selhání umocňuje obavy z pokusů o změnu. Zážitky z bizarního světa bezdomovectví jsou neprenositelné a pro chápání konformně žijícího občana těžko srozumitelné, neboť stav absolutní chudoby a absence trvalého bydlení (ubytování a podnájem, které nemají charakter ubytování na dobu neurčitou, se do stabilního bydlení nezapočítávají) způsobuje efekt quasisociální reality.

Pomoc osobám bez přístřeší má u veřejnosti velmi nízký kredit. Ten se mírně zvyšuje v období před vánočními svátky a v zimních měsících, kdy hodnoty teploměrů ukazují hodnoty hluboko pod bodem mrazu. Momentální vztah veřejného mínění k účinnému řešení bezdomovectví je nepříznivý.

Hledání způsobů, jak tento stav změnit, je podnětem nejenom pro obce, ale také pro zainteresované státní orgány (např. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, Ministerstvo zdravotnictví ČR nebo Ministerstvo školství ČR). Potvrzení oprávněnosti pomoci nejchudším členům společnosti můžeme podle Igora Tomeše nalézt i v zahraničí. *„Postupně všechny evropské státy na sebe vzaly povinnost postarat se o chudé. Nejvyspělejší státy se v současnosti nejen zavazují pečovat o chudé, ale stanoví také hranici, kdy je možno považovat občana za chudého. Tím doplnily svou povinnost o právo občana na pomoc. Ani tento další kvalitativní krok ve vývoji cílů sociální politiky nebyl jednoduchý a trvalo mnoho staletí, než zobecněl.“* (Tomeš, 2001, str. 91). Přestože stát prostřednictvím ústředních orgánů státní správy přijímá patřičná opatření, nedokáže bez angažované občanské společnosti beze zbytku úspěšně řešit problematiku chudých (v našem případě bezdomovectví) v celé její šíři.

Z uvedeného vyplývají dílčí závěry této kapitoly

Městská část Praha 1 disponuje celou řadou atributů, které vytváří „ideální podmínky“ pro výskyt bezdomovectví. Jedná se o lokalitu s různorodou symbolikou. Bezdomovectví se stalo nedílnou součástí každodenního života v centrální městské části. Důvody přivádějící tuto skupinu osob do centra hlavního města jsou více či méně opodstatněné, ale zatím se nepodařilo zjistit, jaká opatření v podmínkách demokratického zřízení by zamezila nebo snížila výskyt tohoto jevu.

3.2 Městská část jako vzdělavatel veřejnosti a výchovný činitel

Výše uvedené důvody směřují k závěru, že bezdomovectví je neoddelitelnou součástí středu Prahy. Do určité míry je akceptovatelné, že vzhled a chování některých lidí žijících v extrémní životní situaci vyvolává v občanech, kteří se s nimi setkávají na ulici, v dopravních prostředcích či na jiných místech, esteticky nepříjemné a celkově lidsky nepřijatelné reakce. Komunální politika odpovídá za životní podmínky občanů, kteří odvádějí daně a rozhodli se žít na určitém místě. Zájem splnit předpoklady svých voličů a programů politické strany, kterou zastupitelé reprezentují, jsou rovněž legitimní a korektní. Ale stejně jako určité pozitivní danosti, které nepochybně Praha 1 má, je nutno přijmout fakt, že k nim patří i společensky nežádoucí jevy. V duchu této myšlenky se pokusíme navrhnout způsoby a možnosti změny postoje k řešení bezdomovectví samotnou městskou částí. Jak už bylo několikrát řečeno, bezdomovectví je závažný společenský problém. Nedá se uspokojivě vyřešit, ale lze zmírňovat utrpení lidí, kteří jsou nositeli tohoto sociálně patologického jevu, a pomáhat jim k vyšší životní úrovni a svépomoci. Aktivním přístupem ze strany společnosti lze ovlivňovat průběh a vývoj celé problematiky. Praha 1 má řadu konkrétních, ale i hypotetických možností, jak se pokusit řešit stávající situaci ve sledované lokalitě.

Pro bezprostřední práci s potřebným občanem obec zastupuje sociální pracovník, který při výkonu jemu stanovených činností, se řídí převážně následujícími právními normami. Stěžejní právní předpis je Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který v § 92 odst. b) stanovuje, že *„úřad obce s rozšířenou působností koordinuje poskytování sociálních služeb a poskytuje odborné sociální poradenství osobám ohroženým sociálním vyloučením z důvodu předchozí ústavní nebo ochranné výchovy nebo výkonu trestu, osobám jejichž práva a zájmy jsou ohroženy trestnou činností jiné osoby a osobám, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společností.“* (Příručka, 2007, str.11). Na základě § 92 poskytuje nebo zprostředkovává sociální pracovník služby sociální prevence, sociální poradenství a sociální péči. Další zásadní norma je Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, který přímo vymezuje v § 2 odst. 6 v písm. d) osobu bez přístřeší, jež nemá uspokojivě naplněny životně důležité potřeby.

V souvislosti s tématem této práce, může sociální pracovník dále poskytovat sociálně terapeutické činnosti spojené s jednotlivými druhy sociálních služeb na základě Vyhlášky zákona č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení Zákona o sociálních službách.¹⁸

3.2.1 Způsoby a nástroje pro řešení bezdomovectví na území Městské části Praha 1

Způsoby, jak řešit bezdomovectví v městské části, můžeme rozdělit do dvou oblastí:

- samosprávních činností
- výkon státní správy v přenesené působnosti

Rozdělení činností nám pomůže pochopit odlišné úkoly v rámci veřejné správy, které jsou plněny jednou organizací. Je důležité upozornit na výlučnost při výkonu exekutivy prostřednictvím Úřadu městské části Praha 1, do které nemohou volení zástupci zasahovat ve prospěch samosprávy, pokud je to v rozporu s platnou legislativní úpravou. Činnosti, které plní úředníci obecního úřadu obce s rozšířenou působností v rámci přenesené působnosti, jsou dané právními předpisy pro výkon státní správy (viz výše uvedené legislativa určená pro práci sociálního pracovníka). Na rozdíl od přesně daných činností přenesené působnosti obce s rozšířenou působností, část samosprávních aktivit není striktně daná a tudíž může obec sama vytvářet právní předpisy (vyhlášky) a navrhopvat právní normy (zákony). Shrnutí nabízí Příručka pro metodiky sociální prevence a sociální kurátory. *„Sociální pracovník úřadu v rámci přenesené působnosti výkonu státní správy může konat pouze tak, co mu zákon ukládá k čemu jej „zmocňuje“, samospráva může konat a přijímat rozhodnutí či usnesení pokud to není v rozporu se zákony ČR.“* (Příručka, 2007, str. 21).

Pro ilustraci si můžeme uvést jako příklad dvě vyhlášky¹⁹, které se nepřímo dotýkají problematiky bezdomovectví. Magistrát hl. města Prahy vydal dne 29.4.2004 obecně závaznou vyhlášku č.10/2004, kterou se mění vyhláška hl. města Prahy č. 14/2000 Sb., o omezujících opatřeních místních záležitostí veřejného pořádku v souvislosti se žebráním. Druhým právním předpisem omezuje konzumaci alkoholu na veřejnosti (Obecně závazná vyhláška č.12/2008, kterou se zakazuje požívání alkoholických nápojů na veřejných prostranstvích).

¹⁸ Blíže kapitola 4.1.3

¹⁹ <http://magistrat.praha-mesto.cz/aplikace/vyhlasky/> [citováno ze dne 4.3.2010]

Právo územně samosprávných celků na řešení sociálně patologických jevů nesmí být v rozporu s předpisy vyšší právní síly. Určitá regulace výkonu samosprávy má za cíl zabránit např. porušování lidských práv, které občanovi garantuje Listina základních práv a svobod. Městská část Praha 1 se řídí Zákonem č. 131/2000 Sb., o hlavním městě Praze.

V samostatné působnosti

- spolupráce s Magistrátem hlavního města Prahy při řešení sociálně patologických jevů na území metropole
- podpora nestátních neziskových organizací, které působí na městské části, v rámci dotační politiky
- vytvoření pracovní skupiny složené ze zástupců nestátních neziskových organizací a hledání řešení aktuálních problémů
- prostřednictvím metody Komunitního plánování sociálních služeb vytvoření střednědobého plánu rozvoje sociálních služeb MČ a strategického plánu v boji proti sociálnímu vyloučení
- iniciace změn příslušných zákonů, které přímo či nepřímo souvisejí s problematikou bezdomovectví
- vedení informační kampaně, která by objektivně prezentovala problematiku bezdomovectví a její nositele
- řešení bytové situace osob bez přístřeší v rámci přidělování sociálních nebo tréninkových bytů

V přenesené působnosti

- poskytování základního a odborného poradenství podle Zákona 108/2006 Sb., o sociálních službách
- poskytování socioterapeutických služeb podle výše zmíněného zákona
- poskytování dávek v hmotné nouzi podle Zákona 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi
- provádění terénní sociální práce v místech s větší koncentrací osob bez přístřeší

Na uvedeném výčtu činností je patrné, že Úřad městské části v námi sledované oblasti sociálních služeb má zákonnou povinnost tyto činnosti poskytovat, na rozdíl od samosprávy, která může zřizovat nebo podporovat činnosti a organizace poskytující pomoc osobám v sociální nouzi.

Vztah Magistrátu hlavního města Prahy a Městské části Praha 1

Městská část Praha 1 je s Magistrátem hlavního města Prahy v exkluzivním vztahu, a to z několika důvodů. Mimo metodické pozice Magistrátu a společnou lokalitu sídel obou institucí je to také spolupráce na plnění úkolů státní správy v přenesené působnosti. Zaměříme se na Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi. Uvedený právní předpis stanoví právní nárok na podporu v případě hrozby vážné újmy na zdraví, mimořádné události a stavu hmotné nouze. Tato fakultativní finanční pomoc se za splnění daných podmínek vztahuje i na osoby bez přístřeší, které nemají adresu trvalého pobytu na území Městské části Praha 1. V praxi se zvyšuje počet žadatelů o dávky pomoci v hmotné nouzi na úřadu centrální městské části.

Přehled druhů žádaných sociálních dávek

- Nejčastěji se jedná o dávku – mimořádnou okamžitou pomoc na úhradu nezbytného jednorázového výdaje. Osoby bez přístřeší žádají finanční pomoc v situacích, kdy byly okradeny o osobní doklady a chtějí si podat žádost o nový občanský průkaz (k tomuto účelu je nutné vyžádat matriční doklady, rodný list – 100 Kč, oddací list – 100 Kč, úmrtní list – 100 Kč, rozvodový list – některé okresní soudy požadují za jednu stránku duplikátu 50 Kč, protože ve většině případů je pozbyly, dále zhotovení fotografií a hotovost na správní poplatek za podání žádosti – 100 Kč).
- Druhá nejčastější situace, ve které osoba žádá o tuto dávku, nastává v případě jejího okradení nebo když se tato ocitne v Praze (výstup z výkonu trestu odnětí svobody, cesta z důvodu uzavření pracovního poměru, který se nerealizuje atd.) a potřebuje se nutně vrátit do místa svého trvalého bydliště, přičemž je zcela bez finančních prostředků. Dalším typem je žádost o jednorázovou dávku – mimořádnou okamžitou pomoc v případě ohrožení osoby sociálním vyloučením podle § 2, odst. 6 písmene a), b), c), d), e), kdy je osoba propuštěna z výkonu vazby nebo výkonu trestu odnětí svobody, je po ukončení léčby chronických závislostí nebo propuštěna ze zdravotnického zařízení, psychiatrické léčebny nebo léčebného zařízení pro chorobné závislosti, je propuštěna ze školského zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy nebo z pěstounské péče po dosažení zletilosti, resp. v 19 letech,

- je osobou bez přístřeší nebo osobou, jejíž práva a zájmy jsou ohroženy trestnou činností jiné osoby. Maximální výše dávky je 1 000 Kč. Souhrn dávek poskytnutých podle § 6 nesmí překročit v rámci kalendářního roku čtyřnásobek částky životního minima jednotlivce. Tuto dávku vyplácí v rámci správního řízení sociální kurátor, který působí na obci s rozšířenou působností. V roce 2009 vyplatilo Oddělení hmotné nouze, ÚMČ Praha 1 na tyto dva druhy dávek 19 000 Kč, plán byl 50 000 Kč.

- Poslední vyplácená dávka, kterou úřad městské části vyplácí, je dávka v případě hrozby vážné újmy na zdraví, která se vyplácí osobám, kterým nelze poskytnout jinou formu peněžní pomoci. Její výše může činit maximálně 2020 Kč, což je výše existenčního minima. Zohledňuje se celkový příjem osoby za poslední měsíc. V roce 2009 vyplatilo Oddělení hmotné nouze, ÚMČ Praha 1 na tyto dva druhy dávek 988 854 Kč, plán byl 1 200 000 Kč.

Zdroj: ÚMČ Praha 1, OSZ, Oddělení sociální prevence.

Narůstá-li počet žadatelů o dávky v hmotné nouzi do nepředpokládaných počtů, může dojít ke kolapsu kapitoly rozpočtu městské části určené pro sociální dávky. Předpokládáme-li, že osoby, kterým hrozí sociální vyloučení, se ve větší míře zdržují buď přímo nebo v okolí městské části a vznikne jim potřeba a nárok na finanční pomoc, je zapotřebí, aby výkon státní zprávy v přenesené působnosti dokázal pružně na zmíněnou skutečnost reagovat. V tomto bodě přichází na řadu otázka: Jaké stanovisko zaujme metodický orgán Úřadu městské části Praha 1?

3.2.2 Využití prostředků v sociální komunikaci v rámci public relation

Promyšlenější grantová politika, vytváření možností pro rozšiřování sociálních služeb v nových objektech a celková podpora komunální politiky společně s ústředními orgány státní správy by mohly zkvalitnit poskytování psychosociálních služeb.

Při řešení problémů v rámci sociální politiky je nezbytná spolupráce ústředních orgánů, územních samosprávních celků a poskytovatelů sociálních služeb.

Situace v Praze, ale i v jiných regionech republiky ukazuje potřebu větší míry zaangažovanosti odpovědných představitelů na komunální úrovni. Je nedostačující pouze v rámci rozpočtu obce vyčlenit prostředky na projekty sociálních služeb a provoz jejich poskytovatelů bez osobní angažovanosti odpovědných zastupitelů.

Změna postoje, motivace podniknout konkrétní kroky a zájem přesvědčovat veřejné mínění o důležitosti a užitečnosti pomoci lidem, kterým hrozí sociální vyloučení, je výchozí charakteristikou aktivního komunálního politika. Je-li pro danou oblast politická vůle řešit problém, pak jsou postupy a jednotlivé kroky přesvědčivé a směřují k větší efektivitě v komunikaci s veřejností.

Způsoby, jak pracovat s veřejností v souvislosti s problematikou bezdomovectví

Je obecně známo, že o problematiku bezdomovectví je dlouhodobě nízký zájem ze strany veřejného mínění. Změna pohledu na tento problém a společenská podpora nastává převážně až pod vlivem silné zkušenosti nebo masivního psychologického působení. Zatím v minulosti nikdo nevyužil veřejné kampaně na změnu postojů společnosti k bezdomovectví. Zřejmě ani grantová politika hlavního města nebo Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky, případně Evropské strukturální fondy tento způsob boje proti bezdomovectví nezařadily do výzvy pro předkládání grantových projektů, přestože práce s veřejností patří k moderním prostředkům většiny společenských oborů a výrazně se osvědčuje jako nástroj pro změnu myšlení a postojů. V souvislosti s řešením bezdomovectví se tato metoda stále nevyužívá. Přitom záporné postoje veřejného mínění jsou jednou z největších překážek reintegrace osob bez přístřeší do společnosti.

Příklad dokládající efektivní využití osvětové kampaně: V roce 1999 proběhla v Německu kampaň na podporu pracovníků svozu komunálního odpadu s názvem „*Přijmi svého popeláře.*“ (Švec, 1999, str. A7). Byť tento záměr vypadá jakkoliv komicky nebo bizarně, několikaměsíční propagace popelářské profese přinesla neočekávaně kladné ohlasy veřejnosti.

Na základě průzkumu veřejného mínění 37 % německé veřejnosti změnilo svůj názor na muže za popelářským autem. Zpětně již nelze zjistit, kolik tato akce německé daňové poplatníky stála, ale velkoplošné billboardy, televizní šoty, letáčky a podpora politiků přinesly potřebnou změnu ve smýšlení společnosti. Kampaň byla realizována z toho důvodu, že lidé nespolupracovali s pracovníky svozu komunálního odpadu. V některých případech znemožňovali přístup do obytných prostor, ne vždy oprávněně kritizovali kvalitu prováděných služeb a v neposlední řadě snížené společenské uznání této profese vedlo k nízkému zájmu ji vykonávat. Obdobný způsob práce s veřejností může být v určitém ohledu velmi nákladný, ale prostředky, které se vynakládají na řešení bezdomovectví, a to jak v rámci situační, tak i sociální prevence, jsou několikanásobně vyšší a v některých případech neefektivní právě z důvodu odmítavého postoje spoluobčanů.

Vize výchovně vzdělávacích činností prostřednictvím městské části:

- reklamní kampaň na ovlivnění pozitivních postojů veřejnosti k bezdomovectví,
- Komunitní plánování sociálních služeb zaměřené na bezdomovectví,
- Odborné vzdělávání formou besed pro širokou veřejnost,
- Kurzy pro dobrovolníky zaměřené na pomoc osobám bez přístřeší.

Velká reklamní kampaň zaměřená na obrat ve způsobu uvažování, kterou lze samotnou městskou částí iniciovat. V případě kladných dopadů na změnu postojů by z tohoto mohly profitovat nejenom organizace poskytující sociální služby a samotné osoby bez přístřeší, ale rovněž komunální politici. Řada významných projektů, a to i na celorepublikové úrovni předčasně skončila nebo nenašla dostatečnou pozornost díky podcenění informovanosti a koncepční práce s veřejností.

Další z možných nástrojů je **Komunitní plánování sociálních služeb**. Tato metoda přímo využívá občanské společnosti k jejímu zapojení do tvorby systému sociálních služeb v dané lokalitě. Veřejná zasedání, dotazníky nebo telefonické dotazování mohou rozpoznat potřeby a názory občanů městské části, ale zároveň je pozitivně ovlivňovat. Na Oddělení sociální prevence ÚMČ Praha 1 se často obracejí občané z různých částí Prahy 1 s žádostí o informaci, jak se mají chovat k bezdomovcům, kteří je oslovují nebo se vyskytují v bezprostřední blízkosti jejich bydliště.

Tito aktivně se angažující lidé, v případě, že se jim odborník věnuje, mohou lépe komunikovat s osobami bez přístřeší a mimo jiné i žádaným způsobem ovlivňovat okruh svých známých a sousedů. Přirozenou cestou tak působí na občany, kteří se sami mohou setkávat nebo setkávají s projevy bezdomovectví v každodenních životě, například cestou do zaměstnání, za kulturou nebo odpočinkem.

Odborné besedy pro širokou veřejnost na téma bezdomovectví mohou rovněž přispět žádoucím způsobem k působení na veřejnost. Vhodnými lektory jsou sociální kurátoři, kteří přednášejí na středních, vyšších odborných školách nebo pro různé zájmové skupiny (např.: členskou základnu politických stran, věřící katolických nebo evangelických církví, ale i úředníky státní správy). Správně zacílená informovanost zvyšuje orientaci v problému, snižuje napětí ve společnosti a může působit preventivně.

Kurzy pro dobrovolníky. Dobrovolnické aktivity (a to organizované či spontánní) v práci s osobami bez přístřeší nemají prakticky, až na výjimky (např.: mezinárodní organizace Komunita Sant'Egidio se sídlem v Římě pracuje i v České republice na bázi dobrovolnické práce s bezdomovci) žádnou tradici. Pokud lze hovořit o určitých dobrovolnických aktivitách, tak se ve většině případů jedná o studenty humanitních oborů, kteří si zároveň plní i svou odbornou praxi. Řada lidí ovšem může váhat ve vykonávání dobrovolnických činností v oblasti bezdomovectví, protože se jedná o velmi nepochopitelnou problematiku bez dostatečné odborné a pro veřejnost srozumitelné literatury. Tyto kurzy by mimo teoretickou část mohly obnášet praktickou přípravu zajišťovanou supervizí sociálních kurátorů, případně asistencí při získávání zkušeností v terénu.

3.3. Městská část jako koordinátor celorepublikové koncepce řešení bezdomovectví

Dlouholeté zkušenosti s nejvyšším výskytem bezdomovecké subkultury na území obce by mohla městská část využít k uchopení pozice neformálního lídra (oficiálně tato pozice náleží Magistrátu hlavního města Prahy). Z této pozice pak předkládat návrhy koncepčních řešení bezdomovectví na celorepublikové úrovni v oblasti sociálních služeb pro osoby bez přístřeší. V minulosti odborníci z dané oblasti navrhovali legislativní úpravu pro regionální politiku.

Právní úprava by zavazovala krajské samosprávy dotovat sociální služby na území Hlavního města Prahy procentuelně podle počtu evidovaných osob a místa trvalého pobytu. Předpokládá se, že toto opatření by kraje motivovalo k vynakládání finančních prostředků na sociální služby raději ve vlastním regionu. Výsledek navrhované strategie má potenciál snížit počty migrujících osob s konkrétním společenským statutem. Městská část Prahy 1 by tak předkládala Magistrátu hlavního města Prahy návrhy a způsoby řešení postupů vedoucí jednak k lokálnímu řešení (koncepte sociálních služeb na Praze 1) a také podněty k regionální koordinaci krajských a obecních samosprávních celků při celorepublikovém postupu řešení bezdomovectví.

Daleko přirozeněji by ovšem fungoval systém pomoci lidem bez přístřeší, kdyby existovala vnitropražská a vnitrokrajská solidarita. Budování solidarity mezi městskými částmi a regiony se neobejde bez koncepce řešení bezdomovectví, předpokládající zapojení i obcí a krajů, které tento jev jako problém na svém území nepociťují.

Případné koncepční aktivity městské části jsou ovlivněné tříúrovňovou hierarchií:

Městská část Praha 1 → Magistrát hlavního města Prahy → Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky.

Dílčí závěry této kapitoly

Vzhledem ke skutečnostem, že Městská část Praha 1 svojí polohou, symbolikou a možnostmi vytváří podmínky pro výskyt bezdomovectví, je vhodné, aby byla nejenom zadavatelem sociálních služeb v dané lokalitě, ale i částečným realizátorem aktivit, které z titulu své autority a finančních možností může uplatnit; například působením na veřejnost, koordinováním koncepčních činností na lokální, regionální, ale i celorepublikové úrovni, vzděláváním dobrovolníků – zájemců o tuto oblast.

III. ČÁST - REEDUKACE JAKO NÁSTROJ SOCIÁLNÍ PRÁCE

4. Výchovně vzdělávací proces a jeho opodstatnění

Závěrečná kapitola práce bude popisovat možnosti vybraných prostředků z reedukačního procesu, které vytvářejí podmínky pro vzdělávání cílové skupiny. V druhé části čtvrté kapitoly budeme zkoumat přístupy osob bez přístřeší k jejich dalšímu vzdělávání, v kontextu s jejich současnou situací.

V příloze č. 3 jsou popsány možnosti unikátního²⁰ pracovně vzdělávacího projektu, který měli možnost absolvovat i někteří respondenti v našem výzkumném šetření. Je důležité se tomuto projektu stručně věnovat, protože přímo souvisí se zkoumáním přístupů k otázkám reedukace. Většina respondentů byla o tomto projektu průběžně informována, proto se jejich případný zájem o podporovanou formu reintegrace ve vztahu k uplatnění na trhu práce mohl ihned realizovat.

4.1 Reedukační procesy při práci s osobami bez přístřeší

Charakterizujme si socioterapii jako podpůrný prvek, který je důležitý pro sociální práci a výchovně vzdělávací působení na osoby bez přístřeší. Terapie, která je postavena na principu vzhledu do problému, není zatím pro přímou práci s klientem, alespoň v řešení bezdomovectví, dostatečně využívána. V poslední době se mluví také o socioterapii, terapii realitou, zážitkové terapii a dalších využitelných způsobech terapeutické práce v oblasti bezdomovectví.

4.1.1 Co znamená reedukace

Termín reedukace již svým označením může působit velmi komplikovaně. Pro označení terapeuticko výchovně vzdělávacího procesu v rámci sociální práce s osobami bez přístřeší můžeme použít následující citaci Hroncové a Krause (2006):

²⁰ Unikátní byl tím, že se na něm podílela většina pražských organizací, které se problematikou bezdomovectví zabývají a byl první svého druhu v ČR.

„Reedukace je v jistém smyslu specifickým případem resocializace, ve kterém se s použitím komplexního systému metod pedagogicko-psychologických, sociálně terapeutických a dalších léčebných i právních metod usiluje o takové změny v chování a rozhodování jedince, které by odpovídalo normám (nebylo deviantní). Z pedagogicko-psychologického hlediska se jedná o snahu pomocí pedagogických metod rozvinout nevyvinuté osobnostní vlastnosti, či je pozměnit žádoucím směrem. Reedukací (převýchovou) se míní nejen blokování určitých reakcí, odstraňování nežádoucích projevů, ale i vytváření návykové struktury, nových modelů jednání, zvýšení aktivity. Převýchova na jedné straně ruší staré a špatné, na druhé straně rozvíjí a upevňuje nové. Termínem náprava se pak často rozumí výsledek převýchovy (pokud je kladný).“ (Hroncová, 2006, str. 242).

Citovaný pohled na reedukaci v podmínkách sociální práce s osobami bez přístřeší se může stát jakýmsi vodítkem pro dosažení žádoucích sociálně výchovných cílů. Přestože k nim sociální práce má směřovat, musíme si pokládat otázky, nakolik je reálné jejich dosažení. To znamená, že způsob, průběh a výsledky tohoto procesu budou jiné při práci s cílovou skupinou mladých delikventů, jiné s drogově závislými a pochopitelně rozdílné při práci s osobami bez přístřeší.

4.1.2 Pojetí reedukace v sociální práci s osobami bez přístřeší

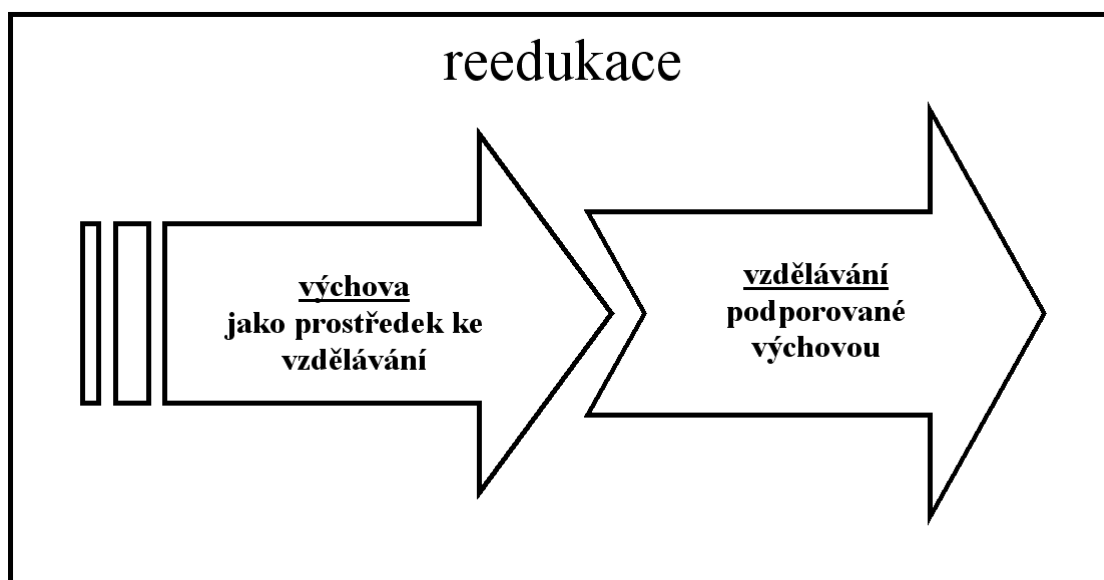
Využití reedukace se dá dělit jak na složku výchovnou – formativní, tak i na vzdělávací – informativní, kterou zajišťují především vzdělávací instituce. Je neodůvodněné zastávat názor, že jedince, žijící dlouhodobě v nepříznivé životní situaci, již nelze výchovně ovlivňovat a dále vzdělávat. Proto se v této práci pokusíme zjistit, do jaké míry lze uplatňovat v rámci sociální práce reedukační přístupy k osobám, žijícím v dlouhodobě nepříznivé situaci. Hlavním tématem práce jsou otázky, směřující k možnostem a způsobům reedukace u osob dlouhodobě žijících v nepříznivé životní situaci. Je možné „převychovávat“ lidi, kteří během svého života prožili nespočet krizí a neúspěchů, způsobených mimo jiné i vlivem nepřiměřené, závadové nebo dokonce patologické výchovy?

Podmínky pro realizaci reedukace v jednotlivých kazuistikách:

- motivace klienta,
- dostatečný časový prostor,
- stanovení hlavních a dílčích cílů,
- plán postupných kroků,
- diagnostika.

Splnění těchto předpokladů ještě nemusí znamenat, že sociální pracovník docílí reedukace v pravém slova smyslu.

Diagram 8 – Reedukace ve smyslu výchovy podporující vzdělávání

Reedukace je proces pomoci vedoucí k převýchově narušeného jedince. Pro účely sociální práce lze využívat výchovu jako prostředek ke vzdělávání (viz. diagram č. 8) osob v obtížné životní situaci a tím jim nabídnout nové perspektivy v řešení jejich situace. Zároveň je možno využít působení vzdělávání jako určitého terapeutického prvku. Výchova je nedílnou součástí sociální práce, protože podporuje faktické využívání nabízené pomoci.

4.1.3 Terapie jako prostředek výchovy a součást reedukace

Tato podkapitola je věnována terapeutickým přístupům k řešení problematiky bezdomovectví a jejich využití v práci sociálního pracovníka. Metody sociální práce využívají terapii již v samotném rozhovoru v případové práci.

Socioterapie v sobě zahrnuje celou řadu terapeutických prvků a může rozdílně reagovat na jednotlivé typologické skupiny.²¹ V případě námi zkoumaného tématu se budeme zabývat možností využít tento druh terapie pro podporu výchovně vzdělávacího procesu.

Definice a legislativní opora socioterapie

Obecná definice socioterapie:

Jolana Hroncová (2007) s odvoláním na materiály SZO definuje socioterapii následovně: Světová zdravotnická organizace vymezuje poslání socioterapie jako poskytnutí danému objektu možnost vytvoření sociálních kontaktů příznivých pro udržení a znovuvytvoření jeho přiměřeného sociálního chování. Úkolem je posílit, obnovit a udržet zájem o reálný společenský život a reálné vztahy v něm. K tomu je zapotřebí intenzivního využívání sociálních sil v okolí dané osoby.

Pro porovnání lektori socioterapeutického výcviku Bobek a Peniška v knize „Práce s lidmi, učebnice poradenství, koučování, terapie a socioterapie pro pomáhající profese“ popisují socioterapii takto: *„Socioterapie je soubor činností dojednaných v konkrétním sociálním systému mezi terapeutem a klientem a vedoucích k dosažení klientových cílů při současném respektování zájmů a potřeb sociálního okolí. Budeme-li vycházet z definice slovníku, můžeme si říci, že socioterapie je souhrn metod, které používáme k návratu, opětovnému zapojení, uvedení lidí, kteří nejsou přizpůsobeni novým životním podmínkám, do společnosti tak, aby mohli žít obvyklý, průměrný život, nebo aby dokázali žít podle norem společnosti.“* (Bobek, 2008, str.16-17).

Legislativní úprava socioterapeutických aktivit, stanovená Vyhláškou zákona č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení Zákona o sociálních službách, nedefinuje explicitně socioterapii, ale popisuje sociálně terapeutické činnosti spojené s jednotlivými druhy sociálních služeb takto:

- poskytnutí poradenství v oblastech orientace v sociálních systémech, práva, psychologie a v oblasti vzdělávání,

²¹ Blíže kapitola 2.2.2

Dále:

- socioterapeutické činnosti, jejichž poskytování vede k rozvoji nebo udržení osobních sociálních schopností a dovedností podporujících sociální začleňování osob,
- aktivity zaměřené na budování a rozvoj pracovních návyků a dovedností nezbytných pro integraci osob na trh práce,
- poskytování informací o rizicích spojených se současným způsobem života a jejich snižování prostřednictvím metod založených na přístupu minimalizace škod,
- krizová intervence a další socioterapeutické činnosti, jejichž poskytování vede k překonání krizového stavu a zahájení následného terapeutického procesu,
- psychosociální podpora formou naslouchání,
- pořádání setkání a pobytových kurzů pro rodiny,
- socioterapeutické činnosti, jejichž poskytování vede k trvalé abstinenci, prevenci relapsu,
- pracovní terapie,
- výchovné, vzdělávací, aktivizační a volnočasové aktivity.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách přinesl pro sociální pracovníky určitou příležitost, jak získat legislativní kompetence pro přímou terapeutickou práci. Sociální práce má v současnosti pro využití socioterapie legislativní oporu. Její terminologie, přístupy a možnost odborných výcviků se postupně rozvíjí. Zároveň má sociální pracovník Vyhláškou zákona č.110/108 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení Zákona o sociálních službách, předepsanou povinnost dalšího odborného vzdělávání. Nově vznikající socioterapeutické výcviky umožňují získat odbornost pro vykonávání této metody v praxi sociální práce.

Sociální práce²² jako terapeutická pomoc²³

Cílem je zabezpečit jednotlivcům, skupinám i komunitám psychosociální pohodu. Povahu socioterapie popisují Bobek a Peniška takto: „*Prostředkem je podpora a usnadňování jejich rozvoje. Důraz je kladen na komunikaci ve vztahu. Komunikace je považována za prostředek, kterým lidé mohou získat více kontroly nad svými pocity a způsobem života. (Příkladem tohoto pojetí sociální práce je Rogersova humanistická koncepce).*

4.1.4 Využití socioterapie při práci s osobou bez přístřeší

Socioterapii²⁴ můžeme také používat jako metodu, kterou pomáháme osobě bez přístřeší efektivně využívat sociální služby, směřující k reintegraci. Sociální terapii lze dělit na individuální a skupinovou. Při práci s cílovou skupinou je možné kombinovat oba způsoby. Ovšem ke skupinové terapii je zapotřebí dostatečné prostorové zázemí. Problém nastává především u sociálních pracovníků, kteří jsou limitováni jednou kanceláří. Socioterapie by měla být jakousi páteří komplexních sociálně výchovných přístupů.

²² Česká sociální práce stále hledá svou identitu, své zařazení. V současné době se hovoří a diskutuje o třech pojetí sociální práce (Tři paradigmatická pojetí sociální práce). Podle Payneho se liší jak svými filozofickými východisky, tak praktickými konsekvencemi (důsledky, následky).

- Sociální práce jako reforma společenského prostředí,
- Sociální práce jako sociálně – právní pomoc (Poradenské paradigma sociální práce),
- Sociální práce jako terapeutická pomoc.

²³ Pro účely této přílohy se budeme věnovat pouze paradigmatu terapeutické pomoci v sociální práci.

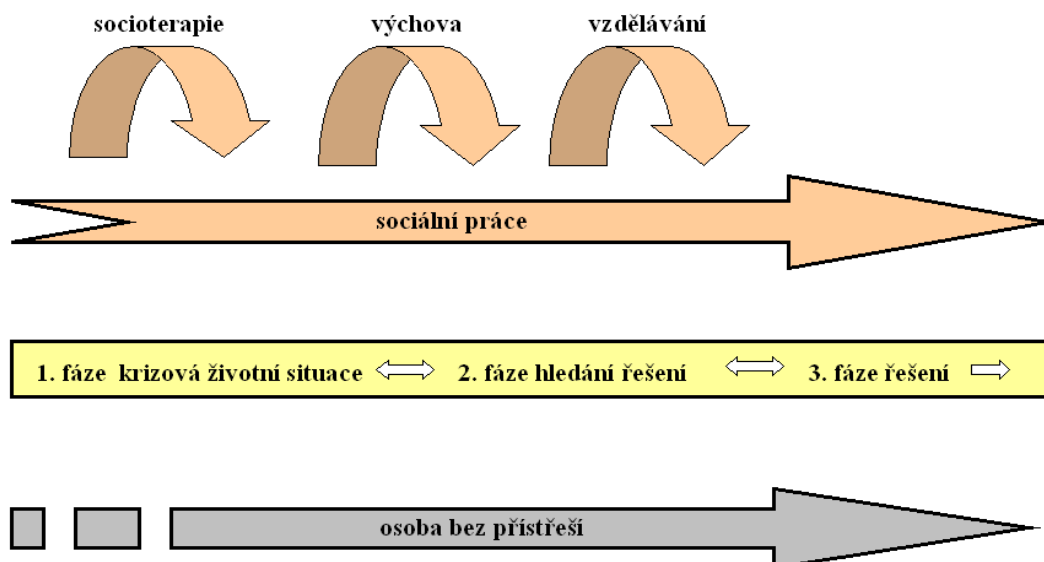
²⁴ „*Socioterapie se začíná pozvolna rozvíjet a díky tomu jsou i vznikající definice v odborné literatuře.*

Hroncová a Kraus vymezují poslání socioterapie jako: „poskytnutí danému objektu možnost vytvoření sociálních kontaktů příznivých pro udržení a znovuvytvoření jeho přiměřeného sociálního chování. Úkolem je posílit, obnovit a udržet zájem o reálný společenský život a reálné vztahy v něm. K tomu je zapotřebí intenzivního využívání sociálních sil v okolí dané osoby. (Hroncová, 2006, s. 241).

Matoušek vymezuje socioterapii jako: „soubor opatření sloužící k příznivému ovlivnění stavu a situace osob, které jsou z hlediska vzniku a vývoje negativních jevů rizikové nebo jež se ocitli v sociální nouzi. Socioterapie směřuje k jejich sociální rehabilitaci a integraci. Sociální rehabilitací se rozumí obnovení sociálních vztahů a praktických schopností a dovedností, které jsou důsledkem sociálního handicapu a způsobu života dané osoby narušeny. Součástí socioterapie je výcvik v psychosociálních dovednostech, to znamená psychosociální trénink, vedoucí ke zvyšování sociálních kompetencí, k samostatnému řešení nepříznivé sociální situace vlastními silami a k uvědomění si odpovědnosti za svůj život. Psychosociální trénink představuje cílený nácvik praktických technik zaměřený na získání nebo znovunabytí dovedností, jež jsou nezbytné k samostatnému zabezpečování životních potřeb.“ (Matoušek, 2003, s. 219).

Člověk, který je nositelem sociálně patologického jevu bezdomovectví, má nejenom problém v řešení lidských vztahů, ale i v postoji k povinnostem, k zodpovědnosti atd. Pokud vyhledá sociálního pracovníka, pak ho ve většině případů nežádá o pomoc ve smyslu terapie, ale většinou jde o uspokojování biologických potřeb a řešení technicky administrativních záležitostí (neboli sociálně právní poradenství). Strava, hygiena, ubytování, zaměstnání, komunikace s úřady a dalšími organizacemi jsou nejčastější typy uspokojování potřeb prostřednictvím sociálních služeb. Sociální pracovník se často setkává s názorem veřejnosti, že jeho klienti o pomoc nestojí, zneužívají ji nebo si jí neváží. Lze se ale na tento problém podívat i z odborného pohledu, který nevyklučuje žádnou z předešlých variant, ale dodává, že tito lidé často nedokáží využít nabízené pomoci. Použijeme-li letité přísloví, které vystihuje jeden z podstatných cílů sociálního pracovníka: „Lépe je lidi naučit chytat ryby, nežli jim je rozdávat“, můžeme vidět v socioterapii přímý prostředek výchovného působení. Převádění odpovědnosti a pomoc při samostatném řešení vlastních problémů je významný moment, ke kterému sociální terapie směřuje.

Diagram 9 – Sociální práce podporovaná socioterapií, výchovou a vzděláváním

Tato práce nabízí rozšířený pohled na využití nové metody jakou je socioterapie a navrhuje zařazení dalšího podpůrného prvku, kterým je výchova k dalšímu vzdělávání, viz diagram č. 9.

Rozdělení socioterapie podle jejích možností

Využití socioterapie v sociální práci je do značné míry ovlivněno možnostmi používat vhodné prostory (ve většině případů má sociální pracovník k dispozici pouze jednu kancelář). Terapeutické programy lze koncipovat do tří základních oblastí:

- rozvoj sociální komunikace,
- nácvik sociální komunikace,
- působení na názorové postoje.

Možnosti individuální socioterapie

Individuální socioterapie (diagram č. 10) má méně možností v porovnání se skupinovou, protože některé techniky vyžadují interakci dalších členů. V určitém ohledu je omezena o skupinovou dynamiku. Tento fakt by ovšem neměl být překážkou ve využívání individuální socioterapie v praxi. Provádění socioterapie vyžaduje od odborníka samostatné myšlení, kreativitu, flexibilitu a prohlubování odborných vědomostí.

Schéma modelu individuální socioterapie:

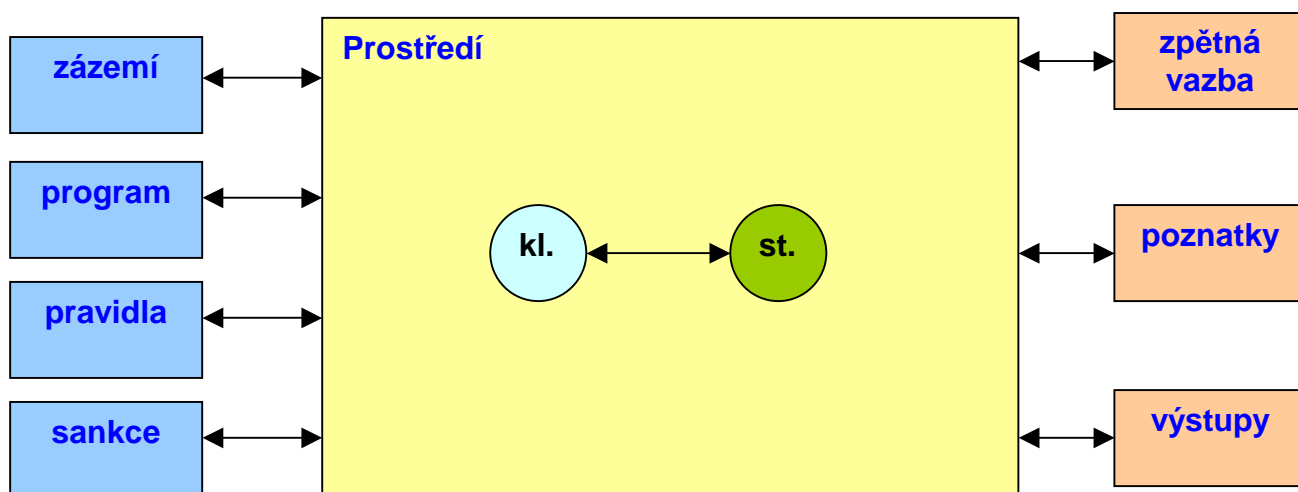

Diagram 10 – individuální socioterapie

Legenda: kl. – klient, st. – socioterapeut

Možnosti skupinové socioterapie

Druhá forma terapie bezpodmínečně vyžaduje dostatečné prostorové podmínky, proto není zatím běžně rozšířená. Přípravu prostředí, ve kterém se má realizovat, nelze podcenit, neboť pedagogizace prostředí je jedním ze základních nástrojů socioterapie. Na rozdíl od individuální sociální terapie je socioterapeut (myšleno sociální pracovník) nucen věnovat zvýšenou pozornost prezentaci, protože je žádoucí, aby upoutal více klientů současně. Oba způsoby (skupinový a individuální) by měly mít dopředu stanovený čas a frekvenci pro jednotlivá sezení. Výhoda individuální formy spočívá ve větší flexibilitě případných změn. Socioterapeut je nucen dopředu počítat se změnou v programech, protože v některých případech to vyžadují okolnosti (nemoc, naléhavé pracovní povinnosti atd.). Skupinová terapie (diagram č. 11) přináší výhodu ve větší podnětnosti a invenci ze strany vícečlenné skupiny.

Výhody skupinové práce:

- Na jednotlivce není soustředěna veškerá pozornost socioterapeuta.
- Kolektivní názory, postoje nebo schopnosti mohou pozitivně stimulovat jednotlivce k zapojení se.
- Pro méně spolupracujícího jedince může být celkový součet skupinové dynamiky povzbuzující.
- Kolektiv je mnohapodnětný.

A. Schéma modelu skupinové socioterapie:

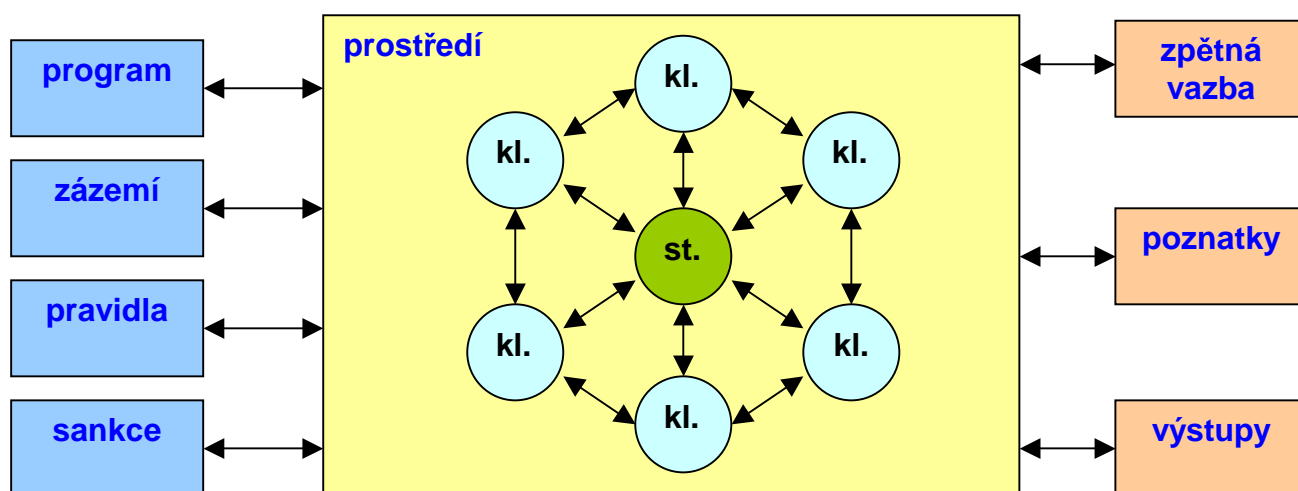

Diagram 11 – skupinová socioterapie

Postupné změny v přístupech řešení problematiky bezdomovectví, které začínají terapii využívat v jejích širších možnostech, přinášejí do praxe různé programy. Ty mohly vzniknout i díky podpoře Evropských strukturálních fondů.

Oba dva způsoby socioterapie jsou využitelné v praxi sociálního pracovníka, rozhodující jsou však aktuální možnosti pro její aplikaci a vlastní přínos pro klienta.

Popis jednotlivých částí skupinové socioterapie:

Socioterapie probíhá v určitém časovém období, prostorovém zázemí, metodickém zajištění, s vytýčenými pravidly, stanovenými cíli a transparentním vymezením vztahů mezi terapeutem a klientem.

Jednotlivé fragmenty terapeutického procesu:

Výběr a nábor účastníků terapie. Výběr zájemců o terapii je základní část, která ovlivňuje budoucí úspěch či neúspěch celé terapie. Při výběru terapeut nemůže spoléhat na osvědčené propagační metody (např. informační materiály jako jsou nejrůznější letáčky, materiály, které popisují programy, význam a efektivitu socioterapeutických sezení, doprovodná fotografická dokumentace atd.), protože klienti sociálních pracovníků potřebují nejprve význam terapie a její přínos vysvětlit. Na rozdíl od klasických psychoterapeutických pacientů, kteří jsou již před vstupem do programu zpravidla motivovaní, osoby bez přístřeší tento způsob pomoci samy od sebe převážně nevyhledávají, protože vesměs nerozumí jeho významu. Nežádá u nich panují obavy z dopadu terapie na odhalení jejich chyb či dalších neoprávněných předsudků. Socioterapeutův výběr ovlivňují i nastavená kritéria. Pokud se bude jednat o uzavřenou skupinu, tak je efektivnější vybírání prostřednictvím individuálních pohovorů s vytypovanými potencionálními uchazeči. V případě otevřené skupiny, do které mohou účastníci postupně přicházet a odcházet, je efektivnější plošný nábor prostřednictvím přednášek.

Prostředí. Příprava prostoru nekončí pouze ve vyčlenění určité místnosti pro výkon socioterapie. Úprava prostředí je záležitostí důkladných příprav na realizaci socioterapie. Je žádoucí, aby klient vnímal prostředí pozitivně (úroveň vybavení, teplota, pachové vjemy a zvukové podmínky).

Zázemí a vztahová souvislost. Tím je myšleno především vztahové zázemí. Klient by měl získat nejenom pocit přátelského přijetí ze strany socioterapeuta, ale i přijetí ze strany dalších zúčastněných osob (v případě, že se jedná o skupinovou socioterapii). Jde o vývoj určitého procesu. Zázemí pochopitelně nelze vytvořit okamžitě. Je přímo podmíněné dalším faktorům, jakými jsou motivovanost ke změně a zájem o spolupráci tohoto druhu, ochota navazovat a prohlubovat vztahy s ostatními účastníky atd. Kvalita vztahů je ve své podstatě zásadní entitou socioterapie. Socioterapeut musí být připraven na různé varianty vztahového vývoje. Nefungující nebo disharmonické vztahy ve skupině lze rovněž využít v rámci socioterapeutických programů, jako praktický příklad ze života.

Program. Jedná se o nejnáročnější část socioterapie (co se týče přípravy). Socioterapeut vytváří jednotlivé moduly s vědomím, že je bude muset upravovat, rozšiřovat nebo rušit. Jejich využití je podmíněné zájmem ze strany klientů. Programy by měly být atraktivní s možností aktivní účasti samotných klientů na jejich dotváření. Přitažlivost se získává různými kombinacemi nácviku sociálních dovedností, vzdělávacích programů a kulturních aktivit (například využití audiovizuální techniky, besedy s pozvanými hosty atd.). K úspěšným programům se dá po určité době vracet a stupňovat jejich náročnost.

Průběh sezení

- Příchod klientů a jejich umístění v terapeutickém prostředí (příprava občerstvení).
- Zahájení, uvítání klientů, seznámení s programem, časovou dotací jednotlivých bodů programu, pravidly a časy přestávek.
- Realizace samotného programu. Program lze rozdělit do dvou částí:
 1. Aktivní část (diskusní fóra, výcvik v psychosociálních dovednostech, psychosociální trénik, psychohry, videotrénink interakcí, setkání se zajímavou osobností při besedách atd.).
 2. Pasivní část (projekce dokumentárních a vzdělávacích pořadů, filmový klub).
- Shrnutí programu a vyzdvižení nosné myšlenky, kterou by si klienti měli odnášet ze sezení.

Pravidla: Pravidla plní několik funkcí najednou. V první řadě nastavují úroveň a stupeň dosažitelnosti pro skupiny osob bez přístřeší podle schopností. Za další mají výchovný efekt. Je žádoucí, aby pravidla byla dodržována, jak ze strany klientů, tak i, a to především, ze strany socioterapeutů. Oboustranné nedodržení pravidel je důvodem pro otevřený dialog s vyvozením závěrů. V neposlední řadě působí pravidla jako určitý ochranný prvek před nežádoucím chováním.

Příklady pravidel:

- právo na vyjádření názoru,
- právo na diskusi o tvorbě programů, případně jejich změn
- právo podílet se na tvorbě pravidel,
- dodržování pravidelnosti programů a jejich struktury, na které se sociální pracovník dohodl s klienty,
- zákaz donášení a konzumace alkoholu,
- zákaz vstupu pod vlivem návykových látek,
- zákaz kouření v jiných prostorách, než které jsou k tomuto účelu vyhrazené aj..

Sankce: Tento nástroj musí být zjevný a srozumitelný. Z výchovného hlediska by všichni účastníci socioterapie měli mít možnost vyjádřit se k způsobům uplatňování sankcí. Základní pravidlo je, že sankce se uplatňují vůči všem bez rozdílu.

Příklady sankcí:

- „distanc“ v případě opilosti, fyzického napadení, neadekvátního chování (krádež, hrubé verbální útoky) atd.
- vyloučení klienta z programu do vedlejší místnosti v případě, že opakovaně narušuje jeho průběh

Zpětná vazba: Zde platí podobně jako při určování kritérií úspěšnosti v jiných oblastech pomoci osobám bez přístřeší, že převážná část zpětné vazby je spíše výsledkem analýzy socioterapeuta, než podnětnými postřehy ze strany účastníků (přesto není vyloučeno, že sociální kurátor může dostat zpětnou vazbu od klienta různou formou, např. emailem viz příloha 10).

Je žádoucí, aby sociální pracovník zároveň měl možnost pracovat s účastníkem, nebo i posléze absolventem programu, v návazné případové práci. Pro ideální zhodnocení dosažených cílů ve změně uvažování a chování je potřebné pokračovat v interakcích s klientem v delším časovém horizontu při další pomoci. Vyhodnocování získané verbální nebo neverbální zpětné vazby je vhodné provádět po každém sezení v průběhu celého kurzu.

Poznatky: Socioterapie pro práci s osobou bez přístřeší je svou podstatou založena na neustálém vývoji metod, forem a obsahů jednotlivých socioterapeutických programů. To znamená, že pro účinné socioterapeutické působení je zapotřebí neustále rozšiřovat, měnit a inovovat přístupy. Metody pro získávání poznatků jsou především pozorování a ústní dotazování se účastníků v průběhu programu. Písemná forma dotazů nebo brainstorming se v praxi zatím neosvědčily.

Výstupy: Těmi je myšlena především publikační a dokumentační činnost, která by se měla stát neoddělitelnou součástí samotné socioterapie. Osoba bez přístřeší, odborná, ale i laická veřejnost by měly mít možnost seznamovat se s významem, dopady a způsoby socioterapie. Lze očekávat, že socioterapie bude hrát čím dál významnější roli v odborné pomoci lidem ohroženým sociálním vyloučením. Při práci s cílovou skupinou osob bez přístřeší je zapotřebí překonat různé obtíže, předsudky a neznalosti, které brání tomuto způsobu pomoci najít své pevné místo a uplatnění v metodách výchovně sociální práce.

Pojednání o praktické realizaci socioterapie na pracovišti

Často dochází k tomu, že těžiště pozitivní emoční spokojenosti u osob bez přístřeší je jinde, než jsou záměry a cíle socioterapeutických programů. Neznamená to, že by programy musely být nutně nevhodně nastavené. Průběžná restrukturalizace programů během terapeutického cyklu je žádoucí více nežli striktní dodržování předem naplánovaných postupů. Pozitivní emoční prožitky klientů podporují jejich motivaci k další účasti na terapii, a to vede ke splnění záměrů celé terapie.

Je třeba si uvědomit, že tvorba metodiky pro realizaci socioterapie zaměřené na osoby bez přístřeší je složitá, protože se soustředí na více problémových oblastí²⁵. Komplikovanost se objevuje zejména ve skupinových terapiích, kde se dá předpokládat kumulovanost diametrálně odlišných problémů.

Výběr jednotlivých modulů socioterapeutických programů

Pro konkrétní představu stručně popíšeme charakteristiku jednotlivých modulů vycházející z popisu Zbyňka Vybírala (2005).

Modul - Přijetí minulosti

Výcvik procesů emoční regulace se zaměřuje na vybavování vzpomínek, které stále nějakým způsobem negativně ovlivňují, jak osoby bez přístřeší hodnotí svou současnou situaci. Dále se zaměřuje na argumentační vizualizaci sociální podpory, podpory podnětů k pomáhání druhým, vysvětlování přirozených rozdílů ve schopnostech, které jedince stratifikují ve společenské struktuře. Působení socioterapeuta na klientovo hodnocení minulosti, která ho ve vzpomínkách provází a negativně ovlivňuje, by mělo záměrně vést klienta k smíření, odpuštění a tím neutralizování bolestivých zkušeností. V ideálním případě některé z nich vyzdvihnout a snažit se je klientovi nabídnout jako motivaci k překonávání budoucích obtížných situací. Tento proces vyžaduje dlouhodobé socioterapeutické působení a přípravu.

Modul - Sebejistota

K dalším fragmentům narušujícím sociální adaptabilitu patří zdeformovaná sebejistota, která byla ovlivněná jak sociálním učením v průběhu rané socializace, tak v mezních situacích dalšího vývoje. Smyslem programu je ovlivňování tvorby systému kontroly, který upravuje emoce podle situace a sociálních pravidel.

Modul - Sebeúcta

Otázky účinného hodnocení svého „já“ jsou u osob bez přístřeší základní překážkou, neboť postupné deformování osobnosti vlivem životních útrap a nezdarů dochází až k absurdním stavům. V socioterapeutických programech se na tuto komponentu můžeme zaměřovat především v působení na přechodné stavy.

²⁵ Blíže kapitola 1.1 Bezdomovectví – multifaktorová problematika.

Těžko lze aspirovat na vrozenou charakteristiku rysové sebeúcty, když například vykazuje přehnaně vysoké sebehodnocení, nebo naopak chorobně nízké. Obě dvě polohy jsou kontraproduktivní pro socioterapeutické působení a další zapojení osob bez přístřeší do běžného života. Charakteristickým znakem v chování osob bez přístřeší je absence pozitivní nálady. Když pomíneme kvazipozitivní náladu způsobenou třeba požitím alkoholu, osvědčuje se, že pozitivní nálada vytvořená v sociálním prostředí terapeutického působení ovlivňuje stavovou sebeúctu. Jak vytvořit pozitivní náladu u lidí, kteří permanentně zažívají životní neúspěchy? V první řadě se nabízí odpověď: vytvořit pocitově příjemné zázemí pro realizaci programů a zadruhé: vytvořit příjemnou atmosféru doplněnou o cílené podporování pozitivních vlastností a schopností každého člena skupiny. I přesto, že tento přístup může působit uměle a násilně, efekt v praxi je až překvapivý. Pokud mají členové skupiny vůči socioterapeutovi důvěru, a on jim projevuje úctu, je od socioterapeuta pozitivní zpětná vazba přejímaná důvěryhodně. To se přirozeně odráží ve větší výkonnosti a v stavové sebeúctě. Jedná se o jakýsi efekt vyprahlé země, kterou lze postupně proměňovat intenzivním zavlažováním. Přesto je nutné vnímat v kontextu rozdíl mezi rysovou a stavovou sebeúctou, který může být propastný i přes to, že cíleně působíme na změnu stavové sebeúcty. Nepřiměřené sebehodnocení se přímo odráží v příčinách sociálního nepřizpůsobení.

Modul - Vztahy na pracovišti

Působení na rozvoj emoční inteligence napomáhá k umění sdílet kompetence ve skupině, a tím podporovat výkon skupiny. Socioterapeutická skupina je tak předobrazem pracovní skupiny v zaměstnaneckém poměru. Při socioterapeutických programech je možné, aby si členové mohli vyzkoušet rozdílné pozice s odpovídajícími kompetencemi. Přestože se jedná o příležitost vyzkoušet si kompetence a s tím spojené emoce vedoucí pozice pouze v simulované situaci, může dojít k uvědomění si jiného úhlu pohledu, než který osoba bez přístřeší má v podřízené roli. Cílem nácviku prosociálního chování je, aby osoba bez přístřeší v roli zaměstnance dobrovolně přijala odpovědnost za svoji pozici, profesní rozvoj, vstřícnost v rozvoji vztahů na pracovišti a v neposlední řadě i podporovat schopnost v přijímání náročných či neobvyklých úkolů. Vyšší stupeň nácviku prosociálního chování je v rozvoji schopností napomáhajících porozumět problémům svých kolegů a ochotě jim být případně i nápomocen.

Člověk si tak může na modelové situaci uvědomit oprávněnost svého požadavku pomoci od druhých, když v jiných situacích on sám ji nabízí a případně poskytuje. Uvědomit si, že i osoba bez přístřeší může pomáhat, je důležitý aspekt úspěšné socioterapie.

Modul - Vedení k stanovování priorit při plnění úkolů a rozvoji vztahů na pracovišti

To znamená přednostně volit priority vyššího významu před méně důležitými v situacích, které si to vyžadují. Člověku je přirozené vyhýbat se náročnějším a méně příjemným úkolům. U osob bez přístřeší většinou platí pravidlo, že plnění úkolů nebo investice do budování vztahů, ve kterých dříve neuspěli nebo selhali, je napříště zapovězená záležitost. Nácvik vhledu do příčin a vývoje stresových situací pokračuje v podpoře schopností vytvářet strategie pro zvládnání negativních důsledků stresu.

Využití poznatků o vlivu emocí na socioadaptabilitu a edukaci by mělo ovlivnit praxi sociálních pracovníků natolik, že v koncipování socioterapeutických programů by měl být kladen značný důraz na rozvoj emoční inteligence a emoční gramotnosti. Pro doplnění opět Schulze: *„Emoční gramotnost tvoří určitý základ emocionální odolnosti, která nám umožňuje zvládat zátěže a dosahovat osobní integrity.“* (Schulze, 2007, str. 253).

Jednotlivé moduly mají za úkol podněcovat osoby bez přístřeší k cílené revizi prožitých životních zkušeností. Otevřít zkušenosti nepříjemné a negativní se záměrem dosáhnout usmíření a odpuštění. Dále pomoci klientovi hledat způsoby, jak uspět v náročných životních situacích a v neposlední řadě ho motivovat ke změně sociální situace. Socioterapeut se v této poloze odkrývání silně emočně zabarvených zkušeností klienta dostává do roviny psychoanalytika, proto musí být rozsah socioterapeutických metod dopředu jasně stanoven. Je žádoucí, aby zvolené postupy měl možnost konzultovat s psychologem.

Dílčí závěry této kapitoly

Socioterapie je prostředek, jak pomoci osobě bez přístřeší využívat sociální služby, které mohou vést k její reintegraci do běžného způsobu života. Dalším cílem socioterapie je vedení klienta ke svépomoci při řešení krizových životních situací. Socioterapii může odborník aplikovat jako podpůrnou činnost při výkonu své agendy za předpokladů, že získá podporu od svých nadřízených, odpovídající prostorové zázemí a zvolí vhodný způsob motivace klientů.

4.1.5 Příklady reedukace z praxe – Aktivizace pracovního potenciálu sociálně znevýhodněných občanů

Současné možnosti využívat různorodé formy výchovně sociální práce jsou podpořené finančními prostředky z Evropských sociálních fondů. Hlavní město Praha v roce 2006 iniciovala v rámci výzvy celopražský projekt Aktivizace pracovního potenciálu sociálně znevýhodněných na trhu práce (dále jen Aktivizace). Nabídku ke spolupráci v rámci projektu obdržela většina nestátních neziskových organizací, které se zabývají sociálními službami, poskytující pomoc osobám bez přístřeší. Zastřešující organizací bylo v té době zvoleno Městské centrum sociálních služeb a prevence Praha. Paralelně, nezávisle na tomto velkém projektu byly realizovány i dva další dílčí aktivizační programy, realizované Českým helsinským výborem a Úřadem městské části Praha 1. Projekt, jeho realizátoři a jednotlivé typy programů jsou stručně popsány v příloze č. 3.

Dílčí závěry této kapitoly

Stručná charakteristika nabízených projektů demonstruje snahu organizací, které poskytují sociálněprávní poradenství v rámci sociálních služeb, vybudovat funkční systém reedukačních programů. I přesto, že se možnosti sociální práce díky těmto aktivitám rozšířily, domníváme se, že pro úplnou komplexnost by těmto programům měla předcházet analýza potřeb klientů a studie využitelnosti jednotlivých edukačních prvků. Zvýšila by se tím efektivita úspěšných dopadů výchovně sociálního působení na klienta a zároveň by byla zajištěna vyšší úroveň poskytovaných sociálních služeb.

4.2 Metody řešení/zdroje dat pro analytickou část

Závěrečná část práce zkoumá vztah osob bez přístřeší v otázce jejich přístupů ke vzdělávání. Budeme hledat odpovědi na výzkumné otázky přímo z reakcí respondentů zkoumaného vzorku. Autenticitu jejich výpovědí doprovodíme reinterpetacemi autora o širší souvislosti pohledu na jejich schopnosti a momentální situaci. Autor práce má dlouholeté poznatky a zkušenosti z práce sociálního kurátora v místě největšího výskytu osob bez přístřeší na území ČR.

4.2.1 Cíle výzkumné práce

- Zjistit přístup člověka, žijícího dlouhodobě v nepříznivé životní situaci, k možnostem vzdělávání

O zkoumání tohoto tématu v souvislosti s bezdomovectvím nejsou zatím v České republice dostupné žádné odborné materiály. Vzdělávání (zajišťované vzdělávacími institucemi) jako nástroj při reintegraci osob žijících dlouhodobě v nepříznivé životní situaci za podpory sociální práce je oblast, která si zaslouží pozornost. Proto výzkumné šetření v této práci je jakýsi základní počín, umožňující případnou odbornou diskusi k využití vzdělávacího prvku v rámci sociální práce. Je zřejmé, že zkoumání přístupů osob bez přístřeší ke vzdělávání vyžaduje mnohaleté studie současně s uváděním nových metod do praxe sociální práce.

Dílčí cíle výzkumné práce

- Dílčí cíl 1. Zjistit, jak člověk žijící v nepříznivé životní situaci (ot. č. 11)²⁶ je ovlivněn v přístupu ke vzdělávání (ot. č. 5, 6, 7, 8, 9).
- Dílčí cíl 2. Zjistit, zda postoj osob bez přístřeší ke vzdělávání (ot. č. 5, 6, 7, 8, 9), má souvislost s dosaženým vzděláním (ot. č. 16), věkem (ot. č. 13), pohlavím (ot. č. 12), a s okolností, zda respondent vykazuje ve své historii trestní anamnézu (ot. č. 15).

Zjištěný výsledek by pomohl ovlivnit tvorbu programů určených k reedukaci osob bez přístřeší. Programy by mohly být již strukturovaně rozdělené podle stupně náročnosti do několika kategorií.

²⁶ Přehled výzkumných otázek viz Příloha č. 1

Vstupním pohovorem, zaměřeným na jednotlivé ukazatele, by se uchazeči již dali zařadit do výchovně vzdělávacích programů odpovídajících jejich schopnostem, možnostem a stupni motivace. Výsledek by tak mohl mít dopad na zefektivnění reedukačního procesu.

- Dílčí cíl 3. Zjistit, zda je souvislost mezi volbou studijního oboru (ot. č. 4) a jeho vystudováním a následným výběrem povolání (ot. č. 3). Dále, zdali osoby bez příští, které jsou s vystudovaným oborem spokojeny, jsou méně aktivní při dalším vzdělávání (ot. č. 5, 6, 7, 8, 9).

Tento dílčí cíl by měl odhalit skutečnost, zdali vlastní výběr studijního oboru, se kterým byl a je respondent spokojený, snižuje zájem o reedukaci. Pokud by se potvrdilo, že relativní spokojenost osob bez příští s volbou a dosaženou odborností v určitém oboru je méně motivuje k dalšímu vzdělávání nebo rekvalifikaci, je zapotřebí při tvorbě reedukačních programů vymyslet program takový, který by byl tuto skupinu lidí „na ulici“ schopen oslovit.

- Dílčí cíl 4. Zjistit, zdali příležitost k reedukaci vyhledávají spíše osoby bez příští, které jsou nezaměstnané (ot. č. 1, 2, 5, 6, 7, 8, 9). Pokud by se potvrdilo, že tomu tak je, mohlo by to znamenat, že lidé na okraji společnosti, kteří pracují, nemají potřebu se dále vzdělávat.
- Dílčí cíl 5. Porovnat, zda průběh socializace v dětství a dospívání (ot. č. 17) má vliv na zájem o vzdělávání (ot. č. 10).

4.2.2 Zdůvodnění volby výzkumné strategie a výzkumné techniky

Výběr výzkumné strategie byl nesnadný, neboť záměrem práce je vytvořit materiál, který je podložen číselnými ukazateli zkoumaného jevu. Zároveň by měl interpretovat poznatky z dialogu mezi tazatelem a respondenty při vyplňování dotazníku. Jako výchozí byla zvažována kvantitativní výzkumná strategie, která pro vyšší reliabilitu vyžaduje početně velký vzorek respondentů. Kombinací dotazníku s prvky rozhovoru se dá zajistit větší spolehlivost a přesnost získávaných informací. V odborné literatuře o problematice bezdomovectví se zatím neobjevují relevantní statistická data pro konkrétní zkoumané téma (např. číselně vyjádřený zájem ze strany osob bez příští o doplnění si vzdělání, nebo délka doby setrvávání osoby v nepříznivé životní situaci atd.).

Ve většině případů se setkáváme pouze s číselnými ukazateli, vztahujícími se k využívání ubytovacích zařízení, stravy, hygieny a sociálně právního poradenství. Co ovšem zcela chybí, jsou statistiky skutečných počtů zjevných osob bez přístřeší. Určitý pokus byl učiněn v roce 2004, kdy Městské centrum sociálních služeb a prevence provedlo sčítání bezdomovců v Praze („*Celkový počet bezdomovců zaznamenaný v průběhu sčítání dosáhl 3 096 osob, z toho 2 662 mužů (86 %) a 434 žen (14 %).*“). (<http://www.portal.cz/scripts/detail.php?id=3632> [citováno 12. 12. 2010]). V roce 2004 se o sčítání ještě pokusilo město Brno („*celkový počet námi sčítaných bezdomovců dosáhl 1179 osob, z toho 852 (72,5 %) mužů a 327 (27,5 %) žen*“). (<http://www2.brno.cz/index>. [citováno 12. 2010]).

Jak vyplynulo z pilotního výzkumu²⁷ tohoto šetření, je pro ověření obtížně získatelných stanovisek osob bez přístřeší k zkoumanému tématu vhodné využít větší počet výzkumného vzorku. V početnějších odpovědích lze snadněji vysledovat určitou logiku uvažování těchto lidí i jejich reakce na dané podněty. Pro účely výzkumu, zjišťujícího subjektivní postoje osob nacházejících se v různých psychických stavech a sociálních situacích, je vhodný kvantitativní výzkum, ale doplněný o prvky kvalitativní metody, která využívá techniky rozhovoru. Proto je dotazník doplněn o nejčastější výpovědi respondentů ke konkrétním otázkám. Toto opatření zvyšuje kvalitu vytěžených dat a informací. Pro zkoumání postojů osob bez přístřeší ke vzdělávání byl použit smíšený model kvalitativní a kvantitativní metody.

4.2.3 Dotazník s asistencí výzkumníka

Hlavní zvolená technika, aplikovaná v rámci kvantitativního výzkumu je dotazník²⁸ s asistencí výzkumníka - vlastní osoba autora (viz. tabulka v příloze č. 1). To znamená, že dotazník byl vyplňován tazatelem na základě odpovědí respondentů. Toto opatření je nezbytné pro získání relevantních sdělení. Zvolená technika umožňuje přesnější standardizované vyjádření postojů k reedukaci do předem daných kategorií otázek.

²⁷ Na pilotním výzkumu (kterého se zúčastnilo 10 respondentů v červnu roku 2009) byla ověřována srozumitelnost otázek, jejich smysluplnost a užitečnost v rámci celého šetření.

²⁸ Otázky dotazníku jsou uzavřené a polootevřené.

Odpovědi byly kódované do ANO, NE a poté vyhodnocovány v programu Excel. Asistence při vyplňování dotazníku otevírá možnosti hlubšího rozboru dotazů, protože otázky jsou respondentům vysvětlovány tak, aby jim co nejvíce porozuměli. Naopak při odpovědi se dotazovaní mohli větší měrou vyjádřit ke svému sdělení a diskutovat s tazatelem v rozhovoru na téma, které pro ně v rámci dotazníku bylo důležité. Zadávání otázek z dotazníku se tak stalo méně formální a dařilo se vytvořit důvěrnější prostředí pro účely šetření. Autor využil zkušeností získaných při tvorbě bakalářské práce, kdy většinu otázek, které respondentovi položil, mu také srozumitelně vysvětlil. Přesto se nedá vyloučit určité zkreslení, ke kterému dochází v důsledku momentálního stavu respondentů. Z profesní zkušenosti sociálního kurátora navíc vyplývá, že některé osoby bez přístřeší se při rozhovorech snaží odhadnout, jak má z pohledu tazatele znít „správná“ odpověď, a tu použijí. Aplikace dotazníku s asistencí má výhodu ve stoprocentní návratnosti a zefektivnění získávaných informací, prostřednictvím osobního přístupu. Pokládání otázky bylo typu uzavřeného, polootevřeného i otevřeného. Z hlediska zkoumaných okruhů je zřejmé, že pouze samotný kvantitativní výzkum by v tomto případě neměl příslušnou validitu. Proto byl zařazen určitý prvek charakteristický pro techniku rozhovoru v rámci kvalitativní výzkumné metody. Technika použitá v rámci tohoto výzkumného šetření zahrnuje prvky rozhovoru při aplikaci dotazníku. Některé vybrané odpovědi budou doprovázet sdělení respondentů na otázky kladené v dotazníku.

Způsoby kladení otázek s vysvětlujícím komentářem

Otázka č. 2. „Jakého jste dosáhl/a nejvyššího vzdělání?“

Dokončený stupeň vzdělání znamená získání vysvědčení nebo diplomu po absolvování všech ročníků konkrétní školy. Potvrzení o získání základního vzdělání je vysvědčení z 8. nebo 9. třídy základní školy. Výuční list nebo maturitní vysvědčení dokládá získaný stupeň středního odborného nebo středního úplného vzdělání. Diplom absolvent získává při dokončení vyššího odborného specializovaného (s titulem DiS.) nebo vysokoškolského studia (nejčastěji s titulem Bc., Mgr., Ing. nebo MUDr.)

Otázka č. 3. „Obor, který jste studoval/a, jste posléze i vykonával/a: pokud ano, byl/a jste s ním v zaměstnání spokojen/a?“

Po dokončení středního odborného učiliště, střední školy nebo vysoké školy jste se rozhodl/a pracovat v oboru, pro který jste získal/a kvalifikaci. Byl/a jste spokojený/á jak se získanou kvalifikací, tak se zaměstnáním, které jste díky tomu mohl/a vykonávat?

Otázka č. 5. „Kdybyste měl/a příležitost, jaký stupeň vzdělání byste si chtěl/a doplnit?“

Je možné, že v průběhu vašeho života od ukončení základní, střední nebo vysoké školy jste dospěl/a k závěru, že za určitých okolností a splnění podmínek byste si doplnil/a vzdělání. Tzn. dosáhl/a jsem pouze základního vzdělání, ale kdybych měl/a příležitost a podmínky, doplnil/a bych si střední odborné nebo střední úplné (s maturitou) vzdělání atd.

Otázka č. 6. „Měl/a byste zájem se do budoucna dále vzdělávat?“

V této otázce se vás ptám, zdali v rámci dalšího vzdělávání nebo celoživotního vzdělávání²⁹ máte zájem se v budoucnosti vzdělávat následujícím způsobem:

- Samostudiem: Studium z vlastní vůle a zájmů, oborů, které si sami zvolíte, kdykoliv uznáte za vhodné. Ke studiu nevyužíváte žádnou instituci (školu, školící zařízení apod.), nebo pedagoga (učitele).
- Studium na škole: Zvýšení si stupně vzdělání (např. k výučnímu listu si doplnit maturitu), nebo dokončit přerušenu střední školu atd.
- Organizovaným studiem: (např. rekvalifikační kurz): Rekvalifikační kurzy, výukové kurzy cizích jazyků, počítačové gramotnosti atd.

Otázka č. 7. „Absolvoval/a jste nějaký rekvalifikační kurz?“

Ke zvýšení kvalifikace prostřednictvím rekvalifikačního kurzu musí být splněna převážně podmínka evidence na úřadu práce. Tzn. absolvoval/a jste rekvalifikační kurz jako uchazeč o zaměstnání?

²⁹ Koncepce založná na potřebě permanentní kultivace člověka, jeho rozvoje a poznání ve všech obdobích života.

Otázka č. 8. „Kdybyste měl/a možnost se účastnit rekvalifikačního kurzu, využil/a byste této možnosti?“

Rekvalifikace je způsob, jak dosáhnout nové kvalifikace. Rekvalifikaci lze získat především po zaregistrování se na úřadu práce. Uchazeč o zaměstnání se přihlásí na rekvalifikační kurz, který vykonává po dobu evidence na úřadu práce za zvýhodněných podmínek. Výsledkem je rekvalifikační osvědčení, které uchazeči umožní pracovat v příslušné profesi jako kvalifikovaný odborník. Podmínkou je závazný příslib, že získanou kvalifikaci využije v nově získaném pracovněprávním vztahu.

Otázka č. 9. „Účastnil/a jste se někdy nějakého programu, který je zaměřen na pomoc lidem v nepříznivé životní situaci?“

To znamená zdali jste využil/a nabídky organizací jako jsou Armáda spásy, Naděje, Česká katolická charita nebo Úřad městské části Praha 1,³⁰ které nabízejí pomoc při získávání zaměstnání v JOB klubech (*JOB klubu je místo, kde účastníci pracují na rozvoji svých schopností získat si zaměstnání. Společná setkání umožňují vzájemnou výměnu zkušeností a informací o nabídkách zaměstnání mezi jednotlivými účastníky*), možnost zaměstnání v jejich prostorách, nebo výcvik jak si zaměstnání sehnat.

Otázka č. 15. „Prošel/a jste některým z uvedených typů zařízení nebo jiným druhem náhradní výchovy?“

To znamená zda jste vyrůstal/a celé dětství, nebo po určitou dobu v nějakém z uvedených zařízení nebo náhradním rodinném prostředí?

Otázka č. 14. „Vyrůstal/a jste převážně“

- V úplné rodině: Rodiče - otec, matka (manželé nebo partneři), sourozenci
- V adoptivní rodině: Rodiče – otec, matka, kteří si vás osvojili, ale nejsou vašimi biologickými rodiči
- V neúplné rodině (jeden z rodičů): Výchova pouze ze strany otce nebo matky
- V žádné rodině jsem nevyrůstal/a: Celé vaše dětství a dospívání jste prožil/a v ústavním zařízení (např. dětský domov)

³⁰ Blíže příloha č. 3

Dále:

- V jiných podmínkách: Tzn. že jste mohl/a prožívat dětství nejprve v rodině úplné (matka + otec), poté se vaši rodiče mohli rozvést a dětství jste strávil/a v rodině neúplné, nebo jste byl/a umístěn/a do ústavního zařízení.

4.2.4 Strategie výběru výzkumného souboru

Začneme popisem zvolených strategií s ohledem na vybrané výzkumné cíle a obtížnou sociální situaci, ve které se nacházejí respondenti. Způsob výběru výzkumného souboru byl ovlivněn specifickou strukturou minority osob bez přístřeší, která se výrazně odlišuje od většinové společnosti (např. výrazné zastoupení mužského pohlaví, nižší zastoupení starších osob). Pro šetření se vychází ze skutečnosti, že se jedná ve všech případech dotazovaných o osoby bez přístřeší. Na pracoviště sociálních kurátorů, kde bylo šetření prováděno, dochází osoby žijící momentálně v nepříznivé životní situaci, které reprezentují všechny věkové kategorie od dosažení zletilosti až do seniorského věku. Ukazatelé, jakými jsou místo trvalého pobytu (podle adres trvalého pobytu se jedná o osoby z celé ČR), státní občanství, závažnost životních problémů a délka pobytu v extrémní životní situaci, nebyly v rámci šetření nikterak podmiňovány či omezovány. K vyplnění dotazníků s asistencí a doplňujících rozhovorů byli osloveni všichni příchozí klienti zařízení, kde dotazníkové šetření probíhalo. Tím byl sledován cíl, aby se jednalo o potenciální zájemce výchovně vzdělávacích programů a dalších sociálních služeb, které vedou k reintegraci osob na okraji společnosti. Z rozsahu těchto měřitelných ukazatelů vyplývá dostatečná reprezentativnost zkoumaného vzorku, který odpovídá bezdomovecké komunitě, vyskytující se na území hlavního města Prahy (věková struktura, pohlaví i další základní sociodemografické charakteristiky). Rozhovory byly prováděny v průběhu úředních hodin na detašovaném pracovišti v Oddělení sociální prevence, (Karolíny Světlé 7, Praha 1) Odboru sociálních věcí a zdravotnictví, Úřadu městské části Praha 1. Pouze zanedbatelná část oslovených respondentů se odmítla výzkumu zúčastnit. Převládající část dotazovaných využívá nabídky většiny sociálních služeb státních i nestátních organizací na území celé Prahy.

4.2.5 Popis postupů

Hlavní část výzkumného šetření po vyhodnocení zkušebního vzorku byla realizována od srpna do října 2009, zúčastnilo se jí 100 respondentů. Jedná se o 3,23 % z celkového počtu 3096 zjevných bezdomovců sečtených v roce 2004 v Praze. Průměrná doba pro získání jednoho dotazníku rozšířeného o rozhovory činila 30 - 40 minut.

Obsah šetření:

Jádro dotazníku je založené na základní sérii 5 otázek (návod k rozhovoru viz. příloha číslo 1, otázka č. 5 – 9). Důležitá je objektivizace osobních pohnutek při odpovídání na dotazy, které se vztahují:

1. k zájmu respondenta (např. o další vzdělávání) v případě:
 - že by dotazovaný **měl možnost dalšího a celoživotního vzdělávání** prostřednictvím školního zařízení nebo prostřednictvím organizovaného studia v rámci profesního nebo volnočasového vzdělávání, případně samostudia.

2. nebo k jeho volnému chování (např. využití nabízeného projektu Aktivizace) v případě:
 - že **výpověď o zájmu potvrzují jeho dosavadní praktické kroky** v absolvování rekvalifikačního kurzu, nebo aktivizačních programů, sloužících k výcviku dovedností při hledání zaměstnání.

Pro vytěžení dalších rozšířených poznatků byla zjišťována skutečnost, do jaké míry ovlivňuje přístupy osob bez přístřeší k výše zmíněným reedukačním nabídkám např. délka pobytu v nepříznivé životní situaci nebo výše dosaženého vzdělání a tak dále.

4.2.6 Operacionalizace otázek v rámci dílčích výzkumných cílů

Teoretická východiska k operacionalizaci jsou popsána v první části práce.

Dílčí cíl 1. Zjistit, jak je člověk žijící v nepříznivé životní situaci (ot. č. 11) ovlivněn v přístupu k vzdělání (ot. č. 5, 6, 7, 8, 9).

Dílčí cíl 1 ot. č. 11 „Jak dlouho jste bez domova?“	ot. Č. 5	„Kdybyste měl/a příležitost, jaký stupeň vzdělání byste si chtěl/a doplnit?“
	ot. č. 6	„Měl/a byste zájem se do budoucna dále vzdělávat?“
	ot. Č. 7	„Absolvoval/a jste nějaký rekvalifikační kurz?“
	ot. Č. 8	„Kdybyste měl/a možnost se účastnit rekvalifikačního kurzu, využil/a byste této možnosti?“
	ot. Č. 9	„Účastnil/a jste se někdy nějakého vzdělávacího programu, který je zaměřen na pomoc lidem v nepříznivé životní situaci?“

Dílčí cíl 2. Zjistit, zda postoj osob bez přístřeší k vzdělání (ot. č. 5, 6, 7, 8, 9) má souvislost s dosaženým vzděláním (ot. č. 16), věkem (ot. č. 13), pohlavím (ot. č. 12), a s okolnostmi, jestli je respondent zatížen ve své historii trestní anamnézou (ot. č. 15).

Dílčí cíl 2 souvislosti ot. č. 16 vzdělání ot. č. 13 věk ot. č. 12 pohlaví ot. č. 15 tr. anam.	ot. Č. 5	„Kdybyste měl/a příležitost, jaký stupeň vzdělání byste si chtěl/a doplnit?“
	ot. č. 6	„Měl/a byste zájem se do budoucna dále vzdělávat?“
	ot. č. 7	„Absolvoval/a jste nějaký rekvalifikační kurz?“
	ot. č. 8	„Kdybyste měl/a možnost účastnit se rekvalifikačního kurzu, využil/a byste této možnosti?“
	ot. č. 9	„Účastnil/a jste se někdy nějakého vzdělávacího programu, který je zaměřen na pomoc lidem v nepříznivé životní situaci?“

Dílčí cíl 3. Zjistit, zda je souvislost mezi volbou studijního oboru (ot. č. 4) a jeho vystudováním a následným výběrem povolání (ot. č. 3). Dále, zda osoby bez přístřeší, které jsou s vystudovaným oborem spokojeny, jsou méně aktivní při dalším vzdělávání (ot. č. 5, 6, 7, 8, 9).

Dílčí cíl 3 souvislosti ot. č. 4 volba studijního oboru ot. č. 3 výběr povolání	ot. Č. 5	„Kdybyste měl/a příležitost, jaký stupeň vzdělání byste si chtěl/a doplnit?“
	ot. č. 6	„Měl/a byste zájem se do budoucna dále vzdělávat?“
	ot. Č. 7	„Absolvoval/a jste nějaký rekvalifikační kurz?“
	ot. č. 8	„Kdybyste měl/a možnost se účastnit rekvalifikačního kurzu, využil/a byste této možnosti?“
	ot. č. 9	„Účastnil/a jste se někdy nějakého vzdělávacího programu, který je zaměřen na pomoc lidem v nepříznivé životní situaci?“

Dílčí cíl 4. Zjistit, zdali příležitost k reedukaci vyhledávají spíše lidé na okraji společnosti, kteří jsou nezaměstnaní (ot. č. 1, 2, 5, 6, 7, 8, 9). Pokud by se potvrdilo, že tomu tak je, mohlo by to znamenat, že osoby bez přístřeší, které pracují, nemají potřebu nebo i čas se dále reedukovat.

Dílčí cíl 4 ot. č. 1 „Jste zaměst – nán/a?“	ot. č. 5	„Kdybyste měl/a příležitost, jaký stupeň vzdělání byste si chtěl/a doplnit?“
	ot. č. 6	„Měl/a byste zájem se do budoucna dále vzdělávat?“
	ot. č. 7	„Absolvoval/a jste nějaký rekvalifikační kurz?“
	ot. č. 8	„Kdybyste měl/a možnost se účastnit rekvalifikačního kurzu, využil/a byste této možnosti?“
	ot. č. 9	„Účastnil/a jste se někdy nějakého vzdělávacího programu, který je zaměřen na pomoc lidem v nepříznivé životní situaci?“

Dílčí cíl 5. Porovnat, zdali průběh socializace v dětství a dospívání (ot. č. 14) má vliv na další a celoživotní vzdělání (ot. č. 10).

Dílčí cíl 5 ot. č. 14 „Vyrůstal/a jste převážně?“	ot. č. 14	„Prošel/a jste nějakým z uvedených typů zařízení nebo jiným druhem náhradní výchovy?“

4.2.7 Rizika výzkumu

Rizika výzkumné metody byla porovnávána na základě popisu Miroslava Dismana. Výhodou kvantitativních výzkumných metod je poměrně vysoká reliabilita. *„Jedná se o měření, které nám při opakované aplikaci dává shodné výsledky, pokud se ovšem stav pozorovaného objektu nezmění.“* (Disman, 1993, str. 287). Na základě tohoto hlediska lze považovat za prokázané, že hlavní výzkumný nástroj, tedy dotazník s asistencí, z výše zmíněného hlediska stanovený účel plní, protože vybraný vzorek z cílové skupiny byl reprezentativní.

Nevýhodou zvolené metody je naopak nízká validita, *tzn. takové měření, které měří skutečně to, co jsme zamýšleli měřit.* (Disman, 1993, str. 287). Zkoumaný vzorek osob většinou zakládá své názory především na subjektivních pocitech často ovlivněných momentální situací.

K okolnostem subjektivních výpovědí patří nejen nedostatečné uspokojování biologických potřeb (spánek, hlad, žízeň, hygiena), ale také specifické problémy, spočívajících zejména v alkoholismu a tabakismu (délka rozhovoru hraje významnou roli – respondent cca po půl hodině jeví známky netrpělivosti, chce rozhovor ukončit jen proto, že si „potřebuje“ jít zakouřit).

Z těchto důvodů byla snaha o navýšení spolehlivosti dotazníkového šetření prováděna zkoumáním a částečným eliminováním subjektivních překážek respondentů při poskytování informací. Respondenti měli během trvání dotazníkového šetření k dispozici kávu a čaj. Záměrem bylo navození příjemné atmosféry, která by umožnila větší otevřenost. Ve třech případech byl přerušen rozhovor, aby si respondenti mohli dojít zakouřit, z toho jeden respondent požádal tazatele o přesunutí do prostor, kde je dovoleno kouřit. Ve většině případů se stal rozhovor příležitostí k hlubší rekapitulaci dosavadního života, eventuálně i sebereflexi.

4.3 Analytická část - zkoumání vztahů osob bez přístřeší ke vzdělávání

Sociodemografické charakteristiky výzkumného souboru:

- V rámci šetření bylo dotazováno 100 osob ve věku od 18 do 70 let. Z tohoto počtu bylo 73 mužů a 27 žen, tj. podíl obou pohlaví odpovídá přibližným charakteristikám bezdomovecké minority v ČR.
- Zaměstnání na celý úvazek uvádí 11 dotazovaných, 6 na částečný a 46 si vydělává příležitostně. Naproti tomu 19 osob uvedlo, že nepracuje.
- Z hlediska vzdělání byla mezi dotazovými největší skupina osob s výučním listem, druhým nejčastějším vzděláním dotazovaných bylo vzdělání základní.
- Práci ve vystudovaném oboru vykonávalo 64 respondentů, z toho 50 bylo s vystudovaným oborem spokojeno.
- Při volbě oboru se samostatně rozhodovalo 47 respondentů. Pokud rozhodovala při výběru oboru jiná osoba, byli to nejčastěji rodiče a to ve 29 případech.

- Zájem o doplnění si vyššího stupně vzdělání projevilo 71 dotazovaných.
- Rovněž vysoký zájem o další vzdělávání různými formami projevilo 90 dotazovaných.
- Rekvalifikační kurz v minulosti absolvovalo 32 respondentů.
- O získání dalšího rekvalifikačního kurzu projevilo zájem 85 respondentů.
- Nabídku jobklubů, chráněných pracovišť využilo 44 dotazovaných.
- Z dotazovaných bylo svobodných 45 osob, ve stavu manželském 9, rozvedených 42 a ovdovělých 4.
- V nepříznivé životní situaci, která vyústila v bezdomovectví trvajícím do 1 roku, je 9 dotazovaných, od 2 do 5 let je to 38, od 6 do 10 let 31 a nad 10 let 22 osob.
- Nejčastější věková kategorie byla 31 až 45 let. Druhá nejčastější věková kategorie se pohybovala od 46 do 60 let. Nejméně dotazovaných bylo ve věku mezi 18 a 20 lety a nad 60 let - shodně po 4 osobách.
- V úplné rodině vyrůstala více než polovina respondentů a to celkem 62 osob.
- Náhradní rodinnou výchovou prošlo 26 osob.
- Trestní minulost mělo v době rozhovoru za sebou 64 dotazovaných, z toho 40 vykonávalo trest odnětí svobody.

4.3.1 Zjistit, jak je člověk, žijící v nepříznivé životní situaci, ovlivněn v přístupu k reedukaci

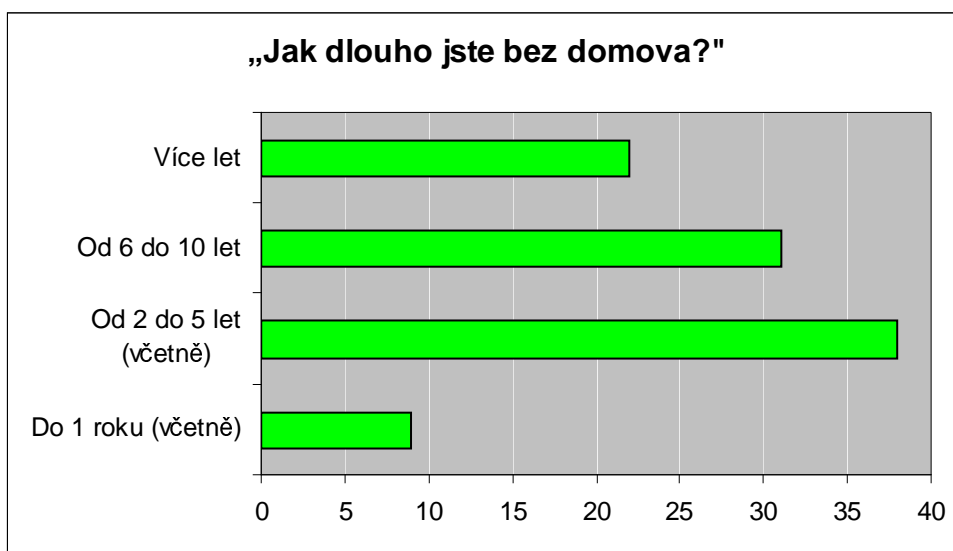
Zde byly posuzovány reakce dotazovaných na dosažené vzdělání a možnosti dalšího vzdělávání v souvislosti s délkou pobytu v extrémních životních situacích.

Vyhodnocení: Délka pobytu osob v nepříznivé životní situaci je z pohledu hodnocení celkové spolupráce se sociálními pracovníky velmi zásadní ukazatel. Jednotlivé časové úseky, které se v dotazování rozdělily do čtyř skupin, opisují určité mezníky v životě osob bez přístřeší. Je pochopitelné, že se jedná o přibližné odhady, protože v jednotlivých kazuistikách dochází i k individuálním rozdílům. Nicméně při konkrétních dotazech v rozhovoru s klienty se tyto úseky celkově shodovaly s vlastním hodnocením tazatelů.

Osoby bez přístřeší, které spadají do maximálně jednoho roku pobytu v nepříznivé životní situaci, jednoznačně deklarovaly svůj zájem o rychlé řešení své sociální situace a návrat do většinové společnosti. Jejich hodnocení koexistence na ulici bylo záporně vyhraněné proti této nekonvenční formě života. Na otázku, zdali mají zájem doplnit si vzdělání, odpovědělo kladně 55 % dotazovaných. Naproti tomu 100% jich projevilo zájem o další vzdělávání různými formami. Většina se přiklání k případnému absolvování rekvalifikačního kurzu.

K zásadnímu zlomu dochází mezi prvním a druhým rokem života na ulici. Dotazovaní z této skupiny většinou hodnotili pokus o návrat do společnosti jako neúspěch, pravděpodobně proto, že jejich očekávání byla nereálná. Zajímavé je, že soubor osob žijící v nepříznivé životní situaci do 5 let, viděl neúspěch především v neschopnosti státu postarat se o lidi v nouzi. Stát pro ně představuje jakýsi anonymní všemocný mechanismus, který se vůči nim dopouští nespravedlnosti.

Graf 1 – délka pobytu v nepříznivé životní situaci

Z výsledků šetření je ovšem patrný jejich deklarovaný zájem jak o případné doplnění si vzdělání (60 %), tak o další vzdělávání a to nejčastěji formou studia na škole. Tato skupina se v minulosti zúčastnila ve 45 % projektů aktivizace pracovního potenciálu. Soubor respondentů, žijících v nepříznivé životní situaci do 10 let, hodnotí svůj stav jako neřešitelný. Některé názory této skupiny jsou již smířlivější v posuzování role státu.

Jejich zájem o doplnění si vzdělání je nad očekávání velký, protože 68 % by si chtělo doplnit vzdělání. Ještě větší zájem mají o další vzdělávání (81 %). Pozoruhodné je, že tato kategorie se přes prosazovaný zájem v poměrně nízkém počtu zúčastnila aktivizace pracovního potenciálu (29 %), kde mohla reálně uplatnit své potřeby.

Tabulka č. 1 – délka pobytu osob bez příštěší v nepříznivé životní situaci

Č.11 „Jak dlouho jste bez domova?“	do 1				2 – 5				6 – 10				nad 10			
	ano		ne		Ano		ne		ano		ne		ano		ne	
Otázky	č.	%	č.	%	č.	%	č.	%	č.	%	č.	%	č.	%	č.	%
5. „Kdybyste měl/a příležitost, chtěl/a byste si doplnit vzdělání?“	5	56	4	44	23	60	15	40	21	68	10	32	16	73	6	27
6. „Měl/a byste zájem se do budoucna dále vzdělávat?“	9	100	0	0	34	90	4	10	25	81	6	19	19	86	3	14
7. „Absolvoval/a jste nějaký rekvalifikační kurz?“	5	56	4	44	12	32	26	68	8	26	23	74	7	32	15	68
8. „Kdybyste měl/a možnost se účastnit rekvalifikačního kurzu, využil/a byste této možnosti?“	7	78	2	22	33	87	5	13	23	74	8	26	20	91	2	9
9. „Účastnil/a jste se někdy nějakého programu na pomoc lidem v nepříznivé život. situaci?“	4	44	17	45	17	45	21	55	9	29	22	71	6	27	16	73

Poslední skupina dotazovaných, žijící na ulici nad 10 let, se hodnotí jako „ztracená existence“ bez šance na návrat. Dotazovaní mají velký zájem o doplnění si vzdělání (73 %), další vzdělávání (86 %) a absolvování rekvalifikačního kurzu (91 %), který převyšuje nad ostatními skupinami. Na druhou stranu nejméně využili příležitost nabídek JOB klubů, chráněných pracovišť a kurzů na PC. Z výsledků odpovědí se lze domnívat, že jejich zájem je pouze verbální.

Diskuze: Zájem o reedukaci v oblasti doplnění si vzdělání, dalšího vzdělávání a možnost absolvovat rekvalifikační kurz projevují všechny skupiny osob bez přístřeší, rozdělené podle délky pobytu v nepříznivé životní situaci, nad 50 %. Pokud byly pokládány otázky, týkající se již absolvovaných rekvalifikačních kurzů a programů aktivizace pracovního potenciálu, byl výsledek zcela odlišný od deklarovaného zájmu o další vzdělávání.

Výběr z odpovědí³¹:

- „Věřím tomu, že na ulici nezůstanu dlouho a možná, že bych si časem dodělal střední školu.“
- „Udělal jsem si rekvalifikační kurz a chvíli jsem pracoval jako programátor. Pak mě to ale už nebavilo, protože to byla práce na zblbnutí. Udělal bych si vysokou školu, ale už na to nemám sílu a 15 let na ulici z vás udělá magora. Hraju automaty a peníze, které bych mohl použít třeba na vzdělávání, tím pádem nemám.“

Dílčí závěry této kapitoly

Ze zjištěných informací je možné tvrdit, že prohlašovaný zájem o další vzdělávání má stoupající tendenci v závislosti na počtu let života na ulici. Naproti tomu skutečnou nabídku se zapojit využili nejvíce ti, kdo se nacházejí v nepříznivé životní situaci nejkratší dobu. Značný vliv na odpovědi má skutečnost, zda respondent využívá dlouhodobě nabídku k ubytování v azylových zařízeních, nebo „bydlí“ bez střechy nad hlavou (volné prostranství, zemnice, opuštěné nezařízené objekty atd.). Respondenti, kteří v čase dotazování přebývají venku, jsou v odpovědích méně aktivní.

³¹ Odpovědím dotazovaných byla ponechána autenticita bez stylistických korektur.

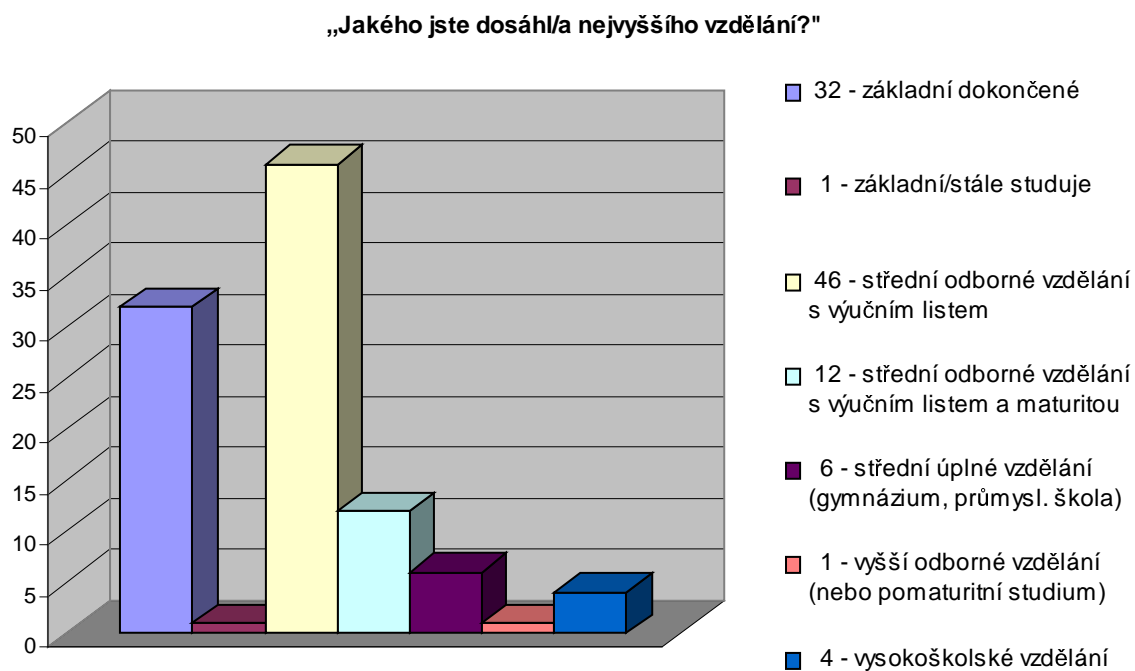
4.3.2 Analyzovat postoje osob bez přístřeší k reedukaci z hlediska vazby mezi ochotou se reedukovat a dosaženým vzděláním, věkem, pohlavím a případnou trestní anamnézou.

Pro zjišťování přístupu k reedukaci nelze opomenout významné skutečnosti a prvky, jakými jsou dosažené vzdělání (v přístupu rozhoduje dosažení základního, středního, vysokoškolského stupně vzdělání), věk, pohlaví (jsou aktivnější a motivovanější ženy nebo muži?), nebo rozdíl v motivovanosti mezi netrestanými a trestanými. Budeme zjišťovat, jestli u osob bez přístřeší výše zmíněná kritéria významně ovlivňují přístup ke vzdělávání.

Pokusit se zjistit, do jaké míry ovlivňuje u osob bez přístřeší ukazatel dosaženého vzdělání zájem o reedukaci

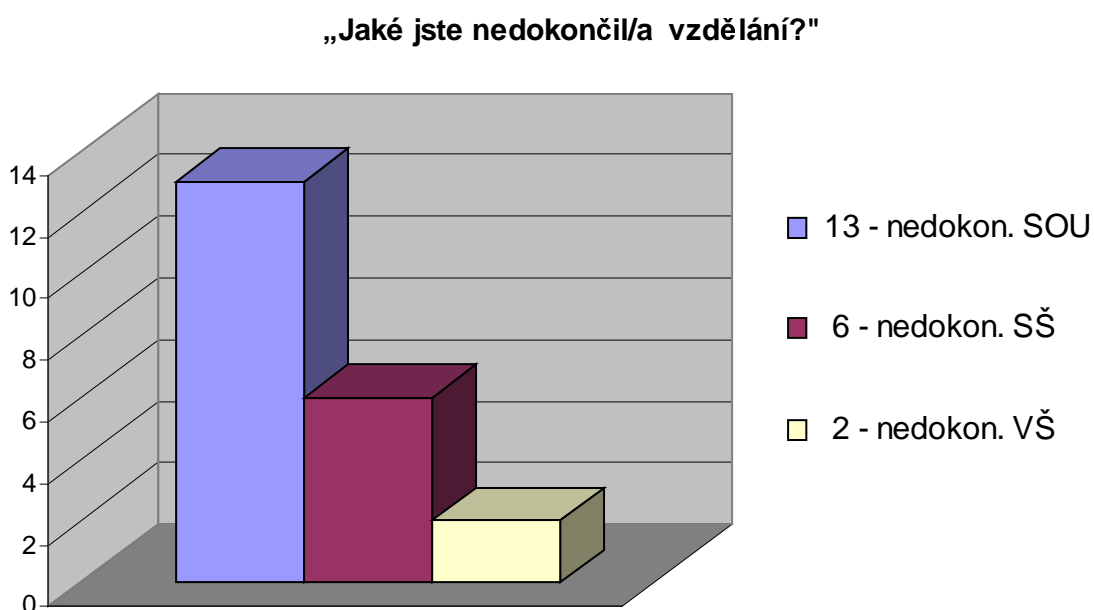
Vyhodnocení: O zvýšení vzdělání mají největší zájem osoby, které dosáhly středního odborného vzdělání bez maturity a hned na druhém místě osoby, které ukončily pouze základní vzdělání. Naopak procentuálně méně pozitivní přístup projevují středoškoláci s maturitou a vysokoškoláci. Motivace osob ze všech čtyř skupin (rozdělených podle stupně dosaženého vzdělání) je vyrovnaná. Ve všech skupinách se projevuje zájem o vzdělání nad 80 %.

Graf 2 – dosažené vzdělání respondentů

Nejvyššího počtu rekvalifikací dosáhli vysokoškoláci, rovných 60 % (nutno podotknout, že se jedná o nepřesnou informaci, vzhledem k celkovému počtu 4 vysokoškoláků), nejméně osoby se základním vzděláním. U lidí s dosaženým základním vzděláním je toto nízké procento (24 %) pochopitelné, protože v pravém slova smyslu se nejedná o rekvalifikaci (doposud nedosáhli žádné kvalifikace). Nicméně 18 dotázaných s nedokončeným středním odborným vzděláním nebo úplným středním vzděláním (jedná se o část skupiny respondentů, kteří mají nejvyšší dokončené vzdělání základní) vnímá rekvalifikaci jako určitý druh počátečního vzdělávání, tudíž se necítí jako úplně nevzdělaní. Nejvýrazněji se projevuje zájem o rekvalifikaci opět u osob, které dosáhly pouze základního vzdělání. Jde o první skupinu, která dosáhla rovněž pouze základního vzdělání, ale nikdy nenastoupila na žádnou střední školu. Tento stav byl zjištěn u 14 respondentů. Důvodem, proč si tato část dotazovaných neměla zájem udělat rekvalifikaci do doby, než se jejich sociální situace rapidně změnila, bylo nepřikládání důležitosti této formě pro ně „rozšířeného“ (myšleno o novou kvalifikaci) vzdělání. I u této skupiny se základním vzděláním je opět patrná snaha o částečnou změnu společensky nejméně uznávaného dosaženého vzdělání. Podporovaná zaměstnání a JOB kluby v rámci Aktivizace v minulosti absolvovali nejvíce vysokoškoláci, nejméně osoby, které získaly střední úplné vzdělání.

Graf 3 – nedokončené vzdělání respondentů

Nedokončené vzdělání:

Dokončit si vzdělání, které respondent z nejrůznějších důvodů předčasně ukončil, může být do určité míry důležitý stimul v reintegračním procesu. Studium přináší celou řadu podpůrných psychologických prvků. Člověk si může posilovat sebevědomí, získat určitou prestiž, osvojit si vědomosti, které využije jak v osobním, tak pracovním životě atd. U cílové skupiny tohoto výzkumu byl dotaz na doplnění vzdělání nezvyklý. Z reakcí dotazovaných byly patrné vzrušení, překvapení, v některých případech i rozsáhlé diskuze. Respondenti přikládali svému vzdělávání velký význam. Nezáleželo, zda měli výborný, dobrý nebo nedostačující prospěch. Během školních let prošli mnoha zkušenostmi. Někteří již zřejmě zažívali zklamání v důsledku svého deviantního chování. Socializace s nástupem do školy získává rychlejší tempo. Sociální „otužování“ je nevyhnutelné na rozdíl od předškolního rodinného života, kde nebyla povinnost pravidelně navštěvovat školská zařízení. Tlak na přizpůsobení se pravidlům a vrstevnickému soužití je pro některé jedince náročný a prověřuje jejich schopnosti v sociální komunikaci.

Nedokončené vzdělání znamená pro respondenty osobní prohru, ostudu a neukončenou záležitost. Nejhůře svoji situaci hodnotí ti, kdo nedokončili střední odborné nebo střední úplné vzdělání a dosáhli pouze základního. Nabídka k úvahám o dalším vzdělávání, byť zatím hypotetická, je pro tuto část osob citlivé téma. Podle deklarovaného zájmu se jedná o prespektivní uchazeče. Otázka je, nakolik by jejich úsilí o vzdělání vydrželo náročné požadavky výuky. Příkladem může být kazuistika klientky, která se během tohoto dotazníkového šetření za pomoci sociálního kurátora pokusila obnovit vzdělávání na střední škole.³²

Výběr z odpovědí:

- *„Školu bych si rád dodělal, protože bez výučního listu nejsem nic.“*
- *„Rodiče mi nadávali, že jsem neschopný a blbý, když se nedokážu ani vyučit.“*
- *„Škola mě bavila, mohl jsem se víc učit.“*
- *„Těsně před vyučením mě vyhodili ze školy.“*

³² Blíže příloha č. 6

Tabulka č. 3 – přehled dosaženého vzdělání

Č.2 „Jakého jste dosáhl/a nejvyššího vzdělání?“	Základ.				SOU				SŠ				VOŠ/VŠ			
	ano		ne		ano		ne		ano		ne		ano		ne	
Otázky	č.	%	č.	%	č.	%	č.	%	č.	%	č.	%	č.	%	č.	%
5. „Kdybyste měl/a příležitost, chtěl/a byste si doplnit vzdělání?“	23	70	10	30	34	74	15	33	7	44	9	56	1	20	4	80
6. „Měl/a byste zájem se do budoucna dále vzdělávat?“	29	88	4	12	40	83	8	17	14	88	2	12	4	80	1	20
7. „Absolvoval/a jste nějaký rekvalifikační kurz?“	8	24	25	76	12	26	34	74	8	50	8	50	3	60	2	40
8. „Kdybyste měl/a možnost se účastnit rekvalifikačního kurzu, využil/a byste této možnosti?“	31	94	2	6	33	72	13	28	12	75	4	25	4	80	1	20
9. „Účastnil/a jste se někdy programu na pomoc lidem v nepříznivé život. situaci?“	11	33	22	67	15	33	31	67	9	56	7	44	4	80	1	20

Zajímavý ukazatel o průběhu vzdělávacího procesu je počet nedokončených studií.

- **SOU nedokončilo 16 respondentů**, v prvním ročníku ukončili studium 4, v druhém ročníku 9, v třetím ročníku 3 respondenti.
- **SŠ nedokončilo 6 respondentů**, v druhém ročníku ukončili studium 3, ve třetím ročníku nedokončili 2 a ve čtvrtém ročníku 1 respondent.
- **VŠ nedokončili 2 respondenti**, v šestém semestru 1 a 1 v sedmém semestru.

Celkem nedokončilo vzdělání různého typu 24 dotazovaných, zájem o doplnění si vzdělání projevilo 100 % dotazovaných. Jako nejčastější důvod pro nedokončení vzdělání uváděli klienti výchovné problémy nebo „lajdáctví“. Častým důvodem k doplnění dalšího vzdělání byla šance na lepší pracovní uplatnění.

Dosahování vyššího stupně vzdělání:

Zvyšování kvalifikace prostřednictvím rekvalifikačních kurzů nebo studia vedoucího k získání stupně vzdělání je moderní trend každé vyspělé společnosti. V tomto smyslu stoupá význam i oboru andragogika, který se věnuje vzdělávání dospělých. Poznatky z tohoto oboru jsou důležité i pro využití v sociální práci. Dokonce i UNESCO (Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu, založena roku 1945 v Paříži, podporuje v jednom svém programu celoživotní vzdělávání. „UČÍCÍ SE SPOLEČNOST“, *také společnost vědění – příbuzný pojem učící se společnost je pokusem o dynamičtější zachycení role vědění.*“ (Janiš, 2004, str. 81). Česká republika má rovněž zájem na vzdělávání společnosti, protože vzdělaná a kvalifikovaná pracovní síla je základ prosperity každé společnosti.

Citace z Národního akčního plánu zaměstnanosti na léta 2004 – 2006 je toho dokladem. „MŠMT ve spolupráci s MI (Ministretstvo informací) a MPSV zabezpečí v rámci vyčleněných finančních prostředků podmínky přístupu věkově starších zaměstnanců a uchazečů a zájemců o zaměstnání k doplnění a rozšíření nezbytných dovedností a znalostí a k udržení zaměstnání, zejména v oblasti počítačové a funkční gramotnosti a rekvalifikace.“ (<http://www.narodni-kvalifikace.cz/> [citováno 24.1.2010]). Celoživotní učení je nevyhnutelný předpoklad zaměstnatelnosti ve většinové společnosti. Tato rigorózní práce zjišťuje vztah osob na okraji společnosti k výše zmíněnému trendu.

V přístupu k doplňování si stupně vzdělání nebo k absolvování rekvalifikačního kurzu lze sledovat odlišnosti zájmů věkově mladších dotazovaných (18 – 40 let) od skupiny v pozdním produktivním a důchodovém věku. Vysvětlení je patrné z výpovědí. Starší generace, která má dlouholetou zkušenost z dob socialistického zřízení, vnímá další vzdělávání jako nadbytečné, protože přijala model tehdejší doby, kdy po skončení počátečního vzdělávání a zapracování neměla potřebu dalšího studia. Věkově starším respondentům už nepřipadá perspektivní se něco nového učit, protože už jsou na konci produktivního života, a učení jim může jít podstatně obtížněji.

Odpovědi mladší generace:

- „Všude po mě chtějí maturitu, kdybych měl kde bydlet, rád bych si ji udělal, ale teď to pro mě nemá smysl.“
- „Kdybych si mohl vybrat, chtěl bych si udělat maturitu a potom vysokou školu, protože potom by si mě lidé více vážili.“
- „Studovat nemůžu, protože nemám čistý rejstřík trestů, možná že za tři roky, až si požádám o výmaz, tak to zkusím.“
- „Jsem vyučený zedník, ale když to někde řeknu, tak na mě koukají jako na blbce. Rád bych měl maturitu.“
- „Jsem obráběč kovů. To dneska nic neznamená, protože se všechno dělá v Číně. Chtěl bych být číšníkem, mohl bych se najíst a vydělal bych hodně peněz na dýškách (spropitné).“

Odpovědi starší generace:

- „Jsem starý bezdomovec, možná kdyby mi bylo o třicet let méně, tak bych něco zkusil.“
- „Jsem vyučený strojní zámečnick. Dřív jsem něco znamenal, dneska to je nic, ale učit bych se už nešel.“
- „Proč bych se měl vzdělávat? Vždyť jsem vyučený.“

Zaměření rekvalifikačních kurzů, které respondenti absolvovali:

Rekvalifikační vzdělávání je pro osoby bez přístřeší přitažlivé téma. Počet dotazovaných, kteří rekvalifikační kurz absolvovali, byl 31, naproti tomu zájem absolvovat rekvalifikační kurz projevilo 85 dotázaných. Při rozhovorech na toto téma byla zajímavá skutečnost, že ti respondenti, kteří již absolvovali 1 rekvalifikační kurz, měli zájem absolvovat další.

Výsledné počty pro jednotlivé profese³³:

Kurz počítačové gramotnosti (pro práci skladníka) byl absolvován 6x, sanitář 3x, pedagogické minimum 2x, kosmetička 2x, kuchař 2x, 1x automechanik, opravář zemědělských strojů, rehabilitační asistent, řidič vysokozdvížného vozíku, svářeč, knihař, elektrikář, malíř pokojů, zedník, vazač a lešenář.

Zaměření rekvalifikačních kurzů, o které by respondenti měli zájem:

Škála zaměření rekvalifikačních kurzů, o které by měli respondenti zájem, byla veliká. Dotazovaní často projevili zájem o rekvalifikace na profese, jež vyžadují další poměrně náročné studium jako je např. policista, pomocník veterináře, pedagog, nebo ekonom. Bylo by zajímavé zjistit, kolik respondentů by rekvalifikační kurz absolvovalo, kdyby k tomu měli příležitost.

Výsledné počty pro jednotlivé profese³⁴:

O kurz počítačové gramotnosti byl projevěn zájem 24x, číšník – kuchař 11x, kurz cizího jazyka 7x, řidičský průkaz 4x, pracovník v pomáhajících profesích 3x, automechanik 3x, zedník 6x, 1x elektromechanik, skladník, svářeč, pečovatel v zoo, 1x lakýrník, truhlář, pokladník, tkadlena, zámečnick, pomocný asistent ve filmovém průmyslu, sadař, pomocník veterináře, obkladač, umělecký kovář, prodavač.

³³ Zpracováno do tabulek viz. Příloha 4 - Rozdělení rekvalifikací.

³⁴ Zpracováno do tabulek viz. Příloha 4 - Rozdělení rekvalifikací.

Jak v absolvovaných, tak ve volitelných rekvalifikačních kurzech se ukázal trend současné doby, kdy se snižují počty v profesích zaměřených na průmysl, nebo zemědělství a naopak narůstají počty v profesích orientovaných na služby.

Diskuze: Dotazovaní vnímají dosažené vzdělání jako určitý znak jejich bývalého sociálního statutu. Často v rozhovoru argumentovali tím, že přece nejsou tak neschopní, když dokázali vystudovat střední školu s maturitou. I když velmi hypotetická otázka, zda by si chtěli doplnit vzdělání, mohla být některými vnímána jako nevhodná (vzhledem k jejich současné situaci), přesto pro většinu z nich představovala projev zájmu o jejich schopnosti. Tím lze vysvětlit vysoká procenta kladných odpovědí ve všech kategoriích tříděných podle vzdělání. Výše uvedená stručná kazuistika ovšem ukazuje možný scénář i u jiných respondentů, a to, že zájem o doplnění vzdělání s momentálně silným motivem tento krok uskutečnit, přerušila vlastní neschopnost rozhodnutí realizovat v praxi.

Otázky motivace u osob v extrémních životních situacích:

Jak vyplývá z části odpovědí dotazovaných, je pro ně možnost dalšího vzdělávání v jejich momentální situaci nepředstavitelná a svým způsobem absurdní. Zde se nabízí úloha sociálního pracovníka, který může svého klienta postupně seznamovat s významem vzdělávání jako prostředku k řešení jeho situace. Vzdělávání jako nástroj pomoci a zároveň určení nového cíle může být nový způsob jak pomáhat lidem na okraji společnosti.

Důležité zásady a skutečnosti při získávání zájmu klienta o vzdělávání:

- motivace je velmi podstatná (dospělý potřebuje být motivován jako dítě),
- motivace má různé podoby – u dospělých se vychází z jejich životních a profesních zkušeností ⇒ nová látka se vřazuje do jejich dosavadního poznání světa, profesní zkušenosti a momentální sociální situace,
- je zapotřebí, aby člověk, který žije dlouhodobě mimo standardní životní podmínky a již delší dobu nestuduje, měl možnost získat pomoc při navození učebních činností ⇒ naladění na vzdělávací vlnu (zde je důležitá spolupráce s andragogem, který v ideálním případě přímo pracuje s klienty, nebo alespoň poskytuje metodické konzultace sociálnímu pracovníkovi, který je poté může využít v přímé práci s potřebným),

Dále:

- je nutné upozornit na možnosti uplatnění osvojených znalostí pro budoucnost či profesní praxi, tzn. naznačit klientovi perspektivu jejich využití,³⁵
- vstupní motivace u dospělého může být velmi silná (protože na rozdíl od dítěte si uvědomuje význam vzdělání pro své další uplatnění), zároveň i křehká ⇒ může přijít i vnější impuls (nemoc, zahájení trestního řízení atd.) a dojde k odložení začátku, nebo úplnému neuskutečnění dalšího vzdělávání.

Praktické možnosti pro doplnění si stupně vzdělání nebo kvalifikace:

Součástí motivace osoby bez přístřeší ke vzdělávání je nabídka reálné možnosti si vzdělání doplnit. Nemělo by smysl, abychom klienta přesvědčovali o důležitosti vzdělávání, pokud by nebyla reálná šance si vzdělání doplnit a poté ho i využít. Ministerstvo školství vytváří podmínky pro doplnění vzdělání i dospělým zájemcům. Na webových stránkách <http://www.infoabsolvent.cz/> je možné získat přehled o volbě škol a oborů vzdělávání, využití absolventů na trhu práce, dále jsou zde průvodce volbou povolání i pomůcky pro žáky, kteří mají problémy s výukou. Lze si hledat v nabídce středních a vysokých škol. Tyto stránky poskytují služby i zájemcům, kteří se v řádném termínu na žádnou školu nedostali a v období po přijímacích řízeních, kdy některé školy nejsou kapacitně zaplněné, mohou nastoupit k dodatečnému přijímacímu řízení.

Některé školy nabízejí získání určitého stupně vzdělání na základě doložení vysvědčení z ročníků, které studenti absolvovali před přerušением školní docházky. Jiná možnost je vystudovat ve zkrácené době oproti obvyklé. Velmi vstřícné a efektivní příležitosti k získání kvalifikace je osvědčení, které mohou žadatelé o studium získat na základě několikaleté praxe v oboru. Tzn. že například uchazeč, který pracuje jako kuchař/číšník, po složení zkoušek získá kvalifikaci v daném oboru. Tuto možnost upravuje Zákon č. 179/2006 Sb., o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání, který podrobně popisuje požadavky umožňující uznávání jednotlivých kvalifikací.

³⁵ Rozhovory s případnými zájemci o vzdělávání mají prioritní význam, protože člověk žijící dlouhodobě v nepříznivé životní situaci často nevidí důležitost jiné pomoci než té, která uspokojuje základní životní potřeby.

Důležité jsou skutečné znalosti a dovednosti, nikoliv způsob jejich získání. Dále citovaný zákon stanovuje registr Národní soustavy kvalifikací³⁶, nabízející přehled kvalifikací celostátně uznávaných v České republice. Zájemci mají možnost získat celostátně platné osvědčení i pro znalosti a dovednosti, na které dosud nemají žádné kvalifikační osvědčení (výuční list, maturitní vysvědčení). Postačuje uspět při zkoušce z některé tzv. dílčí kvalifikace. Všechny platné dílčí kvalifikace je možné najít na stránkách <http://www.narodni-kvalifikace.cz/>. Informace o rekvalifikacích jsou uvedeny v Zákoně č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů a vyhlášky č. 176/2009 Sb., kterou se stanoví náležitosti žádosti o akreditaci vzdělávacího programu, organizace vzdělávání v rekvalifikačním zařízení a způsob jeho ukončení. (<http://www.msmt.cz/vzdelavani/rekvalifikacni-programy> [citováno 24.1.2010]).

Dílčí závěry této kapitoly

Pozitivní vztah k dalšímu vzdělávacímu procesu se u osob podle dosaženého vzdělání projevoval sestupným zájmem od nejnižšího dosaženého vzdělání k nejvyššímu. Naopak při praktické příležitosti zapojit se do reedukačních programů (Aktivizace), využili příležitost nejvíce vysokoškoláci. Reálné možnosti doplnění vzdělání či rekvalifikace jsou v současných podmínkách vzdělávací soustavy České republiky uskutečnitelné, ale s odbornou pomocí.

³⁶ „Národní soustavou kvalifikací (NSK) rozumíme veřejně přístupný registr všech úplných a dílčích kvalifikací potvrzovaných, rozlišovaných a uznávaných na území České republiky. NSK přenáší požadavky světa práce do vzdělávání. NSK vzniká v souladu se zákonem č. 179/2006 Sb., o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání. Základní prvky NSK tvoří: jednotky NSK, **úplná kvalifikace** (způsobilost vykonávat určité povolání – např. pekař; cukrář; řezník – uzenář; zedník), **dílčí kvalifikace** (způsobilost vykonávat určitou pracovní činnost nebo ucelený soubor pracovních činností – např. výroba jemného pečiva; zpracování drůbeže; omítkář). Dílčí kvalifikace mohou být součástí některé úplné kvalifikace, pokud budou požadavky na dílčí kvalifikaci podmnožinou požadavků na úplnou kvalifikaci. Úplnou kvalifikaci bude možné získat, kromě již existujících způsobů, získáním dílčích kvalifikací, které jsou podmnožinou příslušné úplné kvalifikace, a poté složením zkoušky předepsané školským zákonem pro tuto úplnou kvalifikaci. Po předložení osvědčení o získaných dílčích kvalifikacích bude zájemci umožněno vykonat předepsanou zkoušku, aniž by musel absolvovat školní vzdělávání.“ (<http://www.narodni-kvalifikace.cz/> [citováno 24.1. 2010].)

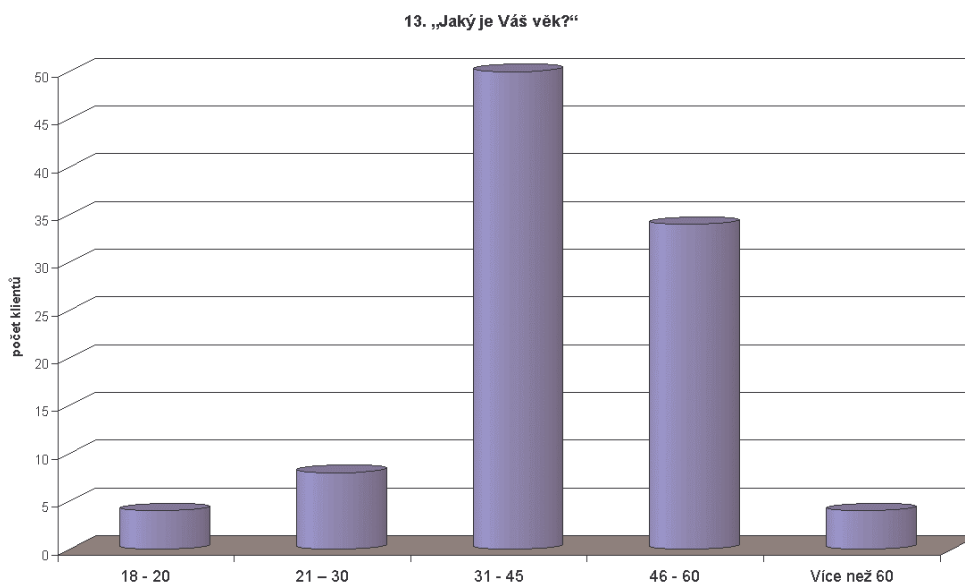
Posuzování vlivu věkové kategorie na zájem o reedukační proces

Vyhodnocení: Vliv věkové kategorie na zájem o reedukační proces je patrný u 2 nejpočetnějších skupin (střední produktivní věk – 31 až 45 let a vyšší produktivní věk – 46 až 60 let). Pro zajímavost, všichni vysokoškolsky vzdělaní respondenti patří do kategorie 46 – 60 let. Největší počet středoškolsky vzdělaných respondentů byl zaznamenán v kategorii 31 – 45 let. Tyto údaje jsou do určité míry zkresleny, protože zbývající kategorie jsou početně výrazně méně zastoupeny. Na základě pomocných poznámek bylo z rozhovoru zjištěno, že v nejpočetnější kategorii dotazovaných - ve věku mezi 31 a 45 lety - jsou jejich očekávání zlepšení sociální situace značně poddimenzovaná.

Poznatek: V rámci rozhovoru byla jednomu respondentovi (43 let) položena otázka, kde v současné době nocuje. Odpověděl, že ve skalním převisu na Petříně. Na dotaz, jaké podmínky by musely být splněny, aby mohl nastoupit do trvalého zaměstnání (nyní pracuje příležitostně jako pořadatel na sportovních stadionech a pomocná síla při vykládání zboží z kamionů), odpověděl, že by byl šťastný za maringotku nebo suchou UNIMO buňku. Alternativa trvalého bydlení v nájemním bytě ho vůbec nenapadla. Při dalším rozvedení tématu sdělil, že se po svých zkušenostech obává bydlet v bytě, protože problémy, které nebyl schopen v souvislosti s nájemním bydlením řešit, ho přivedly doslova do blázince.

Diskuze: Zjištěné informace o věkových skupinách ve vztahu k reedukaci byly nejpřínosnější ze statistického hlediska. Do nejpočetnější věkové kategorie (31–60 let) patří většinou lidé, kteří dávají přednost rekvalifikačním kurzům před doplněním si vzdělání v rámci školského systému.

Graf 4 – věkové kategorie osob bez přístřeší

Věk osob bez přístřeší má velký význam v přístupu k reedukačnímu procesu. Osoby v produktivním věku svůj zájem o další vzdělávání deklarují, protože jednak cítí tlak společnosti, která si často pokládá otázku, proč zdravý a mladý člověk nepracuje, ale také se chce ospravedlnit před sebou samým. Skutečná realizace konkrétních kroků, vedoucích ke zlepšení sociální situace, se poté často rozchází s představami. Věková kategorie nad 60 let již neprojevuje znatelnou snahu ani ve formální podobě. Respondenti této skupiny propadají určitému pesimismu. Kategorie 18 - 20 let, tzv. mladí dospělí se naopak prezentují jako perspektivní. Nepřipouští si dlouhodobé setrvání v této nepříznivé životní situaci.

Nejčastější odpovědi:

- „Jsem starý na to, abych znovu chodil do školy.“
- „Ve škole mi to nikdy nešlo, nosil jsem čtyřky a pětky a táta mě za to mlátil.“
- „Škola hrou je nesmysl, chtěli po nás věci, které v životě člověk nevyužil, ale aby mě naučili, jak se nestat bezdomovcem, to ne.“
- „Raději bych dělal rekvalifikační kurz, nežli chodit několik let do školy.“
- Ráda bych si dodělala střední školu, abych dokázala sama sobě a mamince, že na to mám.“

Dílčí závěry této kapitoly

O doplnění stupně vzdělání projevuje větší zájem věková skupina 18 - 20 a 21 - 30 let. Tato věková kategorie vnímá zvýšení vzdělání jako prostředek k získání většího uplatnění. Doplnění vzdělání je pro tyto dvě věkové skupiny příležitost k získání větší prestiže ve společnosti i ve vlastních očích. Věková kategorie 46 - 60 a nad 60 let ve zvyšování stupně vzdělání nevidí smysl vzhledem ke svému věku a momentální sociální situaci. Upřednostňuje rekvalifikační kurzy.

Posuzování rozdílů v přístupu k dalšímu vzdělávání mezi mužskou a ženskou odlišností:

Vyhodnocení: Gender hraje v bezdomovectví rovněž důležitou roli. Od počátku 90. let tvoří většinu osob bez přístřeší muži. Kontinuálně s nárůstem bezdomovectví se v procentuální škále drží mužská populace mezi 80 – 90 %. Mírný nárůst žen (v současné době se drží průměrně okolo 20 %) byl zaznamenán od počátku 21. století. Tuto skutečnost potvrdilo i sčítání bezdomovců v Praze (Ize ověřit v Hradecký, 2005), které proběhlo v roce 2004. V tomto šetření je zastoupeno 27 % žen. Nutno dodat, že byla snaha oslovit maximální počet žen, které se dostavily do zařízení, kde probíhal výzkum. U žen byl zjištěn větší zájem o doplnění vyššího stupně vzdělání. Rovněž zájem o další vzdělávání je vyšší a to dokonce ve 100 %. I když v otázce zájmu o možnosti absolvování rekvalifikace je mezi ženami a muži pouze 3 % rozdíl, tak v zájmu o podporované rekvalifikace, chráněné JOB kluby se vyjádřili muži i ženy shodně. Jediné mužské „prvenství“ (o 4 %) lze sledovat v absolvovaných rekvalifikačních kurzech.

Diskuze: Ze zjištěných poznatků vychází, že muži jsou ve svých představách k následnému vzdělávání a možnostem další rekvalifikace méně motivovaní než ženy. V této souvislosti vyslovme jednu pravděpodobnou teorii o ženském a mužském bezdomovectví. V první polovině 90. let mezi ženami, které se ocitly na ulici, převažovaly spíše ty, které trpěly zjevnými psychopatologickými rysy (neléčené neurózy, psychózy a mnohdy neúspěšně léčené závislosti).

K nízkému počtu žen rovněž přispívá fakt, že v případě rozvodu bývá převážně jim svěřena výchova dětí nebo mají statut svobodné matky. Potom jim zůstává výhoda bytového zázemí a také větší vstřícnost ze strany úřadů při řešení bytové situace. Socializační tendence tlačí ženy k větší zodpovědnosti za vybudování a udržení rodiny. I tato teorie by mohla mít v určitém smyslu objasňující význam o poměru žen a mužů v problematice bezdomovectví.

Tabulka č. 4 – zastoupení mužů a žen

Č.12 „Jakého jste pohlaví?“	muži				ženy			
	ano		Ne		ano		ne	
Otázky	č.	%	č.	%	č.	%	č.	%
5. „Kdybyste měl/a příležitost, chtěl/a byste si doplnit vzdělání?“	45	62	28	38	21	78	6	22
6. „Měl/a byste zájem se do budoucna dále vzdělávat?“	62	85	11	15	27	100	0	0
7. „Absolvoval/a jste nějaký rekvalifikační kurz?“	21	29	52	71	7	26	20	74
8. „Kdybyste měl/a možnost se účastnit rekvalifikačního kurzu, využil/a byste této možnosti?“	60	82	13	18	23	85	4	15
9. „Účastnil/a jste se někdy nějakého programu, který je zaměřen na pomoc lidem v nepříznivé životní situaci?“	27	37	46	63	10	37	17	63

Přesto, že poměrné zastoupení žen v problematice bezdomovectví je nižší, nemůžeme opomenout rozdílné hledisko genderového přístupu a organizace poskytující sociální služby by tento fakt měly respektovat. Z rozhovoru s dotazovanými bylo dále zjištěno, že ženy si přejí programy oddělené od programů pro muže.

Výběr z odpovědí:

- Jedna z respondentek sdělila: „*Nechce se mi řešit moje problémy před chlapy, kteří si pak ze mě dělají srandu.*“

Zohlednit ženskou problematiku v bezdomovectví se zatím nedaří, protože stále přetrvává argument, že žen je mezi osobami bez přístřeší málo.

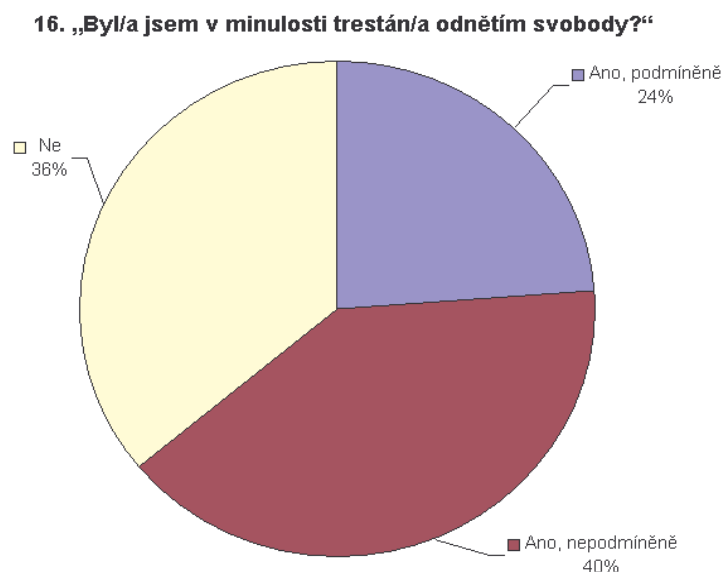
- *„Na základce nás většinou učily učitelky. Byly nervní a někdy nezvládaly lumpy, jako jsem byl já. Na učňáku byli zase samí chlapi. Těch jsem se bál, protože mi občas jednu strhli, ale jinak uměli zajímavě povídat a učení s nima mě víc bavilo.“*

Dílčí závěry této kapitoly

Ženy projevují větší zájem o doplnění si vzdělání. Jsou celkově motivovanější ke změně a vzdělávání vnímají jako jeden z prostředků, jak jí dosáhnout. Jedná se o rozdílný druh motivace. Ženy svoji sociální situaci chtějí změnit proto, aby se mohly vrátit k rodině, respektive ke svým dětem nebo vnoučatům. Naproti tomu muži si chtějí nejčastěji sami sobě dokázat, že to zvládnou. Možnost rekvalifikace využívají více muži.

Porovnávání, zdali osoby, proti kterým bylo v minulosti vedeno trestní řízení, jsou k otázkám reedukace přístupnější než osoby, proti kterým trestní řízení nebylo vedeno

Vyhodnocení: Počet osob, proti kterým nikdy nebylo vedeno trestní řízení (36 %) je menší nežli součet osob, jejichž historie je zatížena trestní anamnézou (64 %). Trestané osoby se dále rozdělily na ty, které byly v minulosti trestány pouze podmíněně bez zkušenosti s vězeňským zařízením, a na ty, které alespoň jedenkrát nebo opakovaně vykonávaly trest nepodmíněný.

Na základě získaných výsledků lze vyvrátit jistý spekulativní pohled veřejnosti na osoby bez přístřeší. I přestože proti 64 % dotázaných osob bylo vedeno trestní řízení, není pravdivá domněnka, že až na výjimky se lidé, žijící v extrémních životních podmínkách, musí nutně dopouštět trestné činnosti. Argumenty, které podporují toto mínění, uvádějí trestnou činnost jako nejjednodušší způsob získávání prostředků k živobytí při absenci trvalého příjmu ze zaměstnání. Z odpovědí dále vyplývá, že na motivaci k dalšímu vzdělávání má vliv, zdali osoba, která porušila trestně právní normy, je odsouzena k výkonu trestu odnětí svobody (problém prizonizace, viz. kapitola č. 2.1.3) nebo pouze k trestu obecně prospěšných prací. Propuštění z výkonu trestu odnětí svobody prezentují větší zájem o doplnění si vzdělání. Projevují rovněž procentuálně větší zájem o další rekvalifikaci a s nepatrně větším náskokem (o 5 %) se zapojili do podporovaných zaměstnání a JOB klubů. U netrestaných je 3% rozdíl v jejich prospěch v otázce zájmu o další vzdělávání. Tito rovněž absolvovali větší počet rekvalifikací. Netrestaní mají menší zkušenost s podporovaným zaměstnáním a JOB kluby. V 64 % odpověděli, že se programu Aktivizace pracovního potenciálu nezúčastnili.

Tabulka č. 5 – poměr trestaných a netrestaných

Č.16 „Byl/a jste v minulosti trestán/a odnětím svobody?“	trestaní podmíněně				trestaní nepodmíněně				netrestaní			
	ano		ne		ano		ne		ano		ne	
Otázky	č.	%	č.	%	č.	%	č.	%	č.	%	č.	%
5. „Kdybyste měl/a příležitost, chtěl/a byste si doplnit vzdělání?“	14	58	10	42	18	45	22	55	19	53	17	47
6. „Měl/a byste zájem se do budoucna dále vzdělávat?“	15	62	9	38	13	32	27	67	32	89	4	11
7. „Absolvoval/a jste nějaký rekvalifikační kurz?“	10	42	14	58	6	15	30	75	14	39	22	61
8. „Kdybyste měl/a možnost se účastnit rekvalifikačního kurzu, využil/a byste této možnosti?“	21	87	3	13	28	70	12	30	28	78	8	22
9. „Účastnil/a jste se někdy nějakého programu, který je zaměřen na pomoc lidem v nepříznivé životní situaci?“	16	67	8	33	11	27	29	73	13	36	23	64

Diskuze: Četnější zájem o další reedukaci ze strany trestaných osob lze sledovat ve snaze změnit nejenom jejich situaci jako osoby bez příštěší, ale částečně napravit chyby, kterých se v životě dopustily. Část dotazovaných mohla odpovídat i účelově, neboť toto chování predikuje zkušenost z vězeňského prostředí, kde účelovost je považována za určitou normu a rovněž obranu před vězeňskou kulturou.

Výběr z odpovědí:

- „Co z toho budu mít, v kriminálu jsem si dodělal učňák a teď mě nechtějí nikde zaměstnat kvůli špinavému rejstříku.“
- „Rekvalifikační kurz bych si udělal jen pod podmínkou, že mě zaměstnají i se záznamem v rejstříku trestů.“
- „Práci si seženu, kdy budu chtít, nepotřebuji se vzdělávat, protože mám čistej trestní rejstřík a jsem vyučenej.“

Dílčí závěry této kapitoly

Dotazovaní s trestní anamnézou jsou skeptičtí k využití dalšího vzdělávání, rekvalifikací nebo zvýšení stupně vzdělání v jejich situaci, kdy pro případného zaměstnavatele je zásadní, jestli má záznam v rejstříku trestů. Vzhledem k tomu, že velká část respondentů má negativní zkušenost s odmítnutím na základě záznamu v rejstříku trestů, nevěří tomu, že by další vzdělávání umožnilo snadnější přijetí do pracovního poměru.

4.3.3 Zjistit, zdali je souvislost mezi volbou studijního oboru, jeho vystudováním a následným výběrem povolání.

- dále, zda osoby bez přístřeší, které jsou s vystudovaným oborem spokojeny, jsou méně aktivní při dalším vzdělávání.

V šetření se rozdělili dotazovaní na ty, kteří odpověděli, že byli spokojení s volbou oboru, vystudovali ho a poté i vykonávali a ty, kteří byli nespokojení nebo v oboru vůbec nepracovali.

Vyhodnocení: domněnka - Člověk, který dosáhne vzdělání, se kterým byl spokojený a v praxi ho i vykonával, má menší zájem o další vzdělávání. Domněnka se v rámci proběhlého šetření potvrzuje. Naproti tomu 70 % (60 % spokojení) nespokojených má kladný vztah k dalšímu doplnění si vzdělání. V 96 % (80 % spokojení) projevují zájem o další vzdělávání. Spokojení mají za sebou více rekvalifikací - 36 %, (nespokojení 30 %). A dále opět nespokojení ve větším procentuelním zastoupení projevují zájem o další možnosti rekvalifikace a početně více jich absolvovalo podporované zaměstnání a jobkluby (44 %). Pozoruhodné zjištění vyplynulo z odpovědí dotazovaných, spokojených s výběrem oboru, jeho vystudováním a jeho vykonáváním. Třicet čtyři osob si obor, se kterým byly spokojeny, vybralo samo. Na základě této skutečnosti se vyskytuje potřeba koncipovat reedukační programy závisle na předběžné analýze potřeb a zájmů ze strany klientů. Nespokojení respondenti, kteří si vystudovaný obor ne zvolili, sami uvádějí nejčastěji rodiče jako ty, kteří hráli ve výběru oboru rozhodující roli (celkem se jednalo o 29 případů).

Dětské domovy hrály rozhodující roli při výběru oboru ve dvou případech a po jednom případě se jednalo o učitelku, babičku, strýce, kamaráda, základní školu, jeden z respondentů si doplnil vzdělání ve výkonu trestu odnětí svobody. V jednom případě byl výběr oboru ovlivněn prostředím, ve kterém dotazovaný žil, tzn. v malé obci a okolí bylo pouze jedno střední odborné učiliště.

Tabulka č. 6 – sledování spokojenosti nebo nespokojenosti při volbě studijního oboru

Č.3 „Obor, který jste studoval/a?“	spokojení				nespokojení			
	ano		ne		ano		ne	
Otázky	č.	%	č.	%	č.	%	č.	%
5. „Kdybyste měl/a příležitost, chtěl/a byste si doplnit vzdělání?“	30	60	20	40	35	70	15	35
6. „Měl/a byste zájem se do budoucna dále vzdělávat?“	40	80	10	20	48	96	2	4
7. „Absolvoval/a jste nějaký rekvalifikační kurz?“	18	36	32	64	15	30	35	70
8. „Kdybyste měl/a možnost se účastnit rekvalifikačního kurzu, využil/a byste této možnosti?“	40	80	10	20	42	84	8	16
9. „Účastnil/a jste se někdy nějakého programu, který je zaměřen na pomoc lidem v nepříznivé životní situaci?“	11	22	39	78	22	44	28	56

Diskuze: Šetření odhalilo, že větší zájem o doplnění vzdělání, další vzdělávání, absolvování rekvalifikačního kurzu a účast na aktivizaci projeví respondenti méně spokojení s volbou a vystudováním učebního oboru. Za povšimnutí stojí skutečnost, že dotazovaní, kteří uvedli spokojenost s vystudovaným a vykonávaným oborem, absolvovali rekvalifikační kurz častěji než nespokojení respondenti. Vysvětlení se nepodařilo získat.

Výběr z odpovědí:

- „Všechno muselo bejt po fotrovi. Chtěl, abych byl po něm instalátérem, ale mě bavilo se hrabat v autech. Po učňáku jsem stejně instalatěřinu dělat nešel.“

Dále:

- „Od první chvíle jsem věděl, že chci dělat truhláře. Naši mi v tom nebránili, protože byli rádi, že mě do ničeho nemusí nutit. Na učňáku jsem měl až na matiku dobré známky. Dlouho jsem dělal stavebního truhláře, ale potom ten podnik zrušili. Dneska kdybych měl jít do soukroma, tak bych potřeboval aspoň milion na pořízení strojů a vercajku. Zase bych se chtěl ale ke dřevu vrátit.“

Dílčí závěry této kapitoly

Výzkumné šetření ukázalo, že vlastní výběr studijního oboru je důležitý pro jeho dokončení a následné uplatnění v praxi. Ti, kdo si svobodně mohli vybrat obor, kterému by se chtěli věnovat, byli spokojenější a jejich pracovní zaměření bylo trvalejší. Na druhou stranu neměli potřebu dalšího vzdělávání.

4.3.4 Zjistit, zdali příležitost k reedukaci vyhledávají spíše osoby bez přístřeší, které jsou nezaměstnané

Zde byla sledována skutečnost, zda skupina zaměstnaných s finančním příjmem je méně motivována k vzdělávání a k rekvalifikaci než skupina nezaměstnaných.

Vyhodnocení: V odpovědi byly nezaměstnaní rozděleni na skupiny, které odpověděly, že jsou nezaměstnané – krátkodobě (krátkodobou nezaměstnanost jsme definovali jako absenci zaměstnání do 12 měsíců) nebo dlouhodobě. Dále na skupinu zaměstnaných příležitostně, na částečný úvazek, nebo na celý úvazek. Poslední skupinu tvořili respondenti, kteří jsou evidováni na úřadě práce, případně jsou uživatelé invalidního či starobního důchodu. Otázka zaměřená na doplnění si vzdělání je atraktivnější pro nezaměstnané, kteří nepobírají žádný příjem, rozdíl mezi oběma skupinami je 18 %. V představách o dalším vzdělávání je rozdíl mezi oběma skupinami pouze 4 %.

Nutno dodat, že z celkového pohledu je zájem o doplnění si vzdělání, nezávisle na zaměstnanecké situaci velký, což dokládá i 71 % kladných odpovědí právě v otázce zájmu o doplnění si vyššího stupně vzdělání a 90 % kladného vztahu k dalšímu vzdělání. Zkušenost s nezaměstnaností (alespoň krátkodobou) má většina osob bez přístřeší. Projevit zájem o změnu své dosavadní situace je otázka, na kterou si většina dotázaných nedovolila říct ne. Mimoto může být projevovaný zájem vnímán samotnými osobami bez přístřeší jako určitý placebo efekt při sebehodnocení: „*Tím, že ještě projevuji zájem o změnu své situace, dávám světu najevo, že jsem stále člověk, se kterým se musí počítat*“. Přesto je nutné dodat, že klientela, která navštěvuje kancelář sociálního kurátora, kde šetření probíhalo, je z pohledu motivace více vyspělá, než skupina, která vyhledává pouze služby zaměřené na uspokojování biologických potřeb. Z rozhovorů s dotazovanými vyplynulo další zjištění. Na dotaz, proč si nehledají zaměstnání na hlavní pracovní poměr, které skýtá oproti příležitostnému řadu výhod, většina dotázaných shodně odpověděla, že jsou zatíženi exekučními rozhodnutími. Převáděno do praxe to znamená, že osoba, která je v zaměstnaneckém poměru na hlavní pracovní poměr, má od zaměstnavatele podmínku zřídit si účet u peněžního ústavu. Z pohledu exekuce je potom zaměstnanec viditelný a v lepším případě jsou mu nařízeny srážky ze mzdy, nezasahující do zůstatku ve výši životního minima (výška životního minima podle Zákona č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu je t.č. 3 126 Kč pro jednotlivce). V případě, že exekuci vykonává soukromý exekutor, je zkušenost taková, že zaměstnanec má rázem zablokovaný celý účet. To je pro osoby bez přístřeší z pochopitelných důvodů značně demotivující. Příležitostné zaměstnání je pro ně způsob, jak se těmto komplikacím mohou vyhnout.

Diskuze: Stav nezaměstnanosti nebo zaměstnanosti ve vztahu k reedukaci mezi osobami bez přístřeší nevykazuje zásadní rozdíl. Pouze v otázce, zdali by chtěli absolvovat rekvalifikační kurz, je větší zájem u nezaměstnaných, a to o 11 %. Tuto celkovou situaci je možné vysvětlit i tím, že zaměstnanost v životě člověka na ulici má spíše sekundární význam. Časté argumentace v odpovědích na otázku, proč nejste zaměstnán/a, byly, že nelze chodit do práce z ulice nebo že dosažené výdělky jim nestačí pokrýt zvýšené náklady člověka bez domova (člověk bez kuchyšského zázemí si musí obstarávat již hotová dražší jídla, která jsou určena k bezprostřední konzumaci).

Z výpovědí je patrná určitá obranná strategie, která zakrývá fakt, že jedinec není schopen být dlouhodobě v pracovním poměru. Důvodů je mnoho, například špatné vztahy na pracovišti, nepravidelná docházka do zaměstnání, přestupky proti pracovnímu řádu atd.

Tabulka č. 7 – poměr nezaměstnaných a zaměstnaných

Č.1 „Jste zaměstnán/a?“	nezaměstnaní				zaměstnaní			
	ano		ne		ano		ne	
otázky	č.	%	č.	%	č.	%	č.	%
5. „Kdybyste měl/a příležitost, chtěl/a byste si doplnit vzdělání?“	15	79	4	21	50	61	32	39
6. „Měl/a byste zájem se do budoucna dále vzdělávat?“	16	84	3	16	72	88	10	12
7. „Absolvoval/a jste nějaký rekvalifikační kurz?“	8	42	11	57	28	34	54	66
8. „Kdybyste měl/a možnost se účastnit rekvalifikačního kurzu, využil/a byste této možnosti?“	17	90	2	10	65	79	17	21
9. „Účastnil/a jste se někdy nějakého programu, který je zaměřen na pomoc lidem v nepříznivé životní situaci?“	6	32	13	68	31	38	51	62

Výběr z odpovědí:

- *„Kdo by mě živil, kdybych musel chodit do školy. Na ulici jsem od revoluce a práci nemám stejně tak dlouho. Když mám něco někde napsat do formuláře, tak raději vyměňuji slova, kde nejsou měkká a tvrdá íčka.“*
- *„Mám zájem o další vzdělávání, ale museli by mě nejprve znova vzít na úřad práce.“*
- *„Pracuji načerno a občas se zaregistruju na úřadu práce. Rekvalifikační kurz mi už jednou nabízeli, já jsem jim na to kejvnul, ale mezitím mě vyřadili, protože jsem se nedostavil na kontrolu.“*

Dílčí závěry této kapitoly

Lidé bez domova jsou na trhu práce obtížně zaměstnatelnou skupinou. Dlouhodobá nezaměstnanost je stav, který si vyzkoušela většina dotázaných. Zájem o vzdělávání u nezaměstnaných respondentů je spíše předstíraný, protože je od nich ze strany úřadů očekávána ochota spolupracovat.

Zaměstnávání osob, kterým hrozí sociální exkluze, je prostředek:

- jak oddálit sociální izolaci,
- pomáhající zvyšovat životní úroveň,
- podporující pocit sounáležitosti s většinovou společností,
- jak nepodlehnout rezignaci a skeptickým myšlenkám o případné změně.

Aby bylo možné tento prostředek využívat, je zásadní vytvářet podmínky pro jeho získání. Uchazeči o zaměstnání se statutem osoby bez přístřeší musí na rozdíl od standardně nezaměstnaného člověka řešit celou řadu překážek. Mnohdy nejsou bez pomoci sociálního pracovníka schopni splnit ani základní podmínky pro vstup do pracovněprávního vztahu. Proto je nutné, aby sociální pracovník s klientem spolupracoval na zajištění nezbytných podmínek jako je ubytování, získání dávek v hmotné nouzi, získání osobních dokladů, zápočtového listu, zdravotní prohlídky, dokladů o kvalifikaci atd. Mimoto je v současné době obvyklé, aby uchazeč splnil zásadní podmínku - doložení výpisu z rejstříku trestů. Vyjmenovali jsme si celou řadu bodů vedoucích k nástupu do zaměstnání, které pro práce schopného jedince nepředstavují zásadní problém. Ovšem pro osobu bez přístřeší může celý souhrn nebo jen jedna položka ze seznamu podmínek znamenat nepřekonatelnou překážku k úspěšnému získání pracovního poměru. K tomu musíme přičíst další nepříznivé skutečnosti: pobyt v dlouhodobě nepříznivé životní situaci, nízké sebevědomí, nesplněné dlužní pohledávky – exekuce, statut osoby bez přístřeší atd. Prostředky pro sociální začleňování pomocí zprostředkování zaměstnání jsou u této cílové skupiny omezené.

První pokusy jsou JOB kluby a tréninková zaměstnání. Forma, která by měla pomoci nezaměstnaným z řad osob bez přístřeší získat sebedůvěru, schopnosti a podmínky pro návrat nebo vstup na trh práce. Trend podporovaného zaměstnávání se v posledních letech projevuje i ve zvýšených preferencích ústředních orgánů státní správy. Příkladem může být Národní akční plán sociálního začleňování pro roky 2006 – 2008, který si klade za cíl: „Zajistit aktivní sociální začlenění pro všechny prostřednictvím podpory participace na trhu práce a potíráním chudoby a sociálního vyloučení, konkrétně mezi nejvíce znevýhodněnými skupinami obyvatelstva.“ (zdroj: <http://www.mpsv.cz/cs/2091> [citováno 2.1.2010]). Podporované zaměstnání je jeden ze způsobů, jak udržovat osoby bez přístřeší v pracovních návycích a zároveň udržet jejich vyšší životní úroveň.

4.3.5 Posuzování průběhu socializace v dětství a dospívání s případným vlivem na vzdělávání

Úkolem této podkapitoly je porovnávat souvislost mezi průběhem socializace, tzn. zdali dotazovaní vyrůstali v primárních rodinách nebo v náhradní rodinné výchově, případně kombinovaně, a následným vlivem na partnerské vztahy v dospělosti a postojem ke vzdělávání.

Vyhodnocení: Z šetření se vyprofilovaly dvě dominantní skupiny osob, které jsou svobodné nebo rozvedené. Bylo sledováno, zda rodinný stav a jeho vývoj měl vliv na jejich přístup ke vzdělávání. Překvapivě ze šetření vyplynulo, že větší část osob, které jsou doposud svobodné, prošla různým typem náhradní rodinné výchovy, nebo vyrůstala v neúplné rodině. Svobodné osoby často poznamenávaly, že měly v životě štěstí, protože si nikoho nevzaly. Za tímto gestem lze vidět i určité zakrytí komplexu z neschopnosti najít si životního partnera. Samozřejmě, že pro část svobodných podobně jako ve většinové populaci může být tento stav i vyjádřením postoje k určitému životnímu stylu. U rozvedených osob je patrný velký počet těch, které vyrůstaly v podmínkách neúplné rodiny nebo v náhradní rodinné výchově, poměrem 17:27. Respondenti, kteří uváděli dětství prožité v úplných rodinách, na konkrétní dotaz, jaké vztahy doma panovaly, odpovídali většinou obdobně. Mezi rodiči docházelo k častým konfliktům, jeden nebo oba partneři nezdědka byli závislí na alkoholu, hracích automatech, výjimečně na nelegálních drogách.

Dále dotazovaní uváděli, že jako děti byly často psychicky a fyzicky trestáni. Ve dvou případech dokonce s následky poranění skončili v lékařské péči. Naopak ve čtyřech případech se dotazovaní vyjádřili, že měli spokojené a bezstarostné dětství.

Tabulka č. 8 – rodinný stav u osob bez přístřeší

Č.10 „Vyrůstal/a jste převážně?“	svobodný/ná	ženatý/vdaná	rozvedený/ná	vdovec/va
v úplné rodině	30	7	27	2
v neúpl. rodině	13	1	11	1
v žádné rodině	1		1	
jiná (ve výchově babičky)	1	1	1	
kojenecký ústav	3	1		
dět. diag. ústav	1		2	
dětský domov	7			
výchovný ústav	4		1	1
pěstounská péče	1		1	
adopce	3	1		

Diskuze: Šetření prokázalo povahu problematiky bezdomovectví, která tkví v neschopnosti vytvářet a udržet sociální vztahy, a to i v okruhu blízkých osob jako je rodina. Z dotazovaných, kteří uvedli, že jsou v manželském stavu, pouze jeden manželský pár žije společně (jedná se o osoby bez přístřeší, které uzavřely sňatek v době, kdy už oba byli „na ulici“). Sedm lidí ze sta odpovědělo, že jsou stále v manželském stavu, ale s druhým partnerem nežijí nebo dokonce nevědí, kde se zdržuje. Jeden respondent uvedl, že se nechce nechat rozvést, protože by tím ztratil poslední naději na návrat z ulice. Mezi ženatými nebo rozvedenými partnery, kteří spolu mají nezletilé děti, panuje často velké napětí v souvislosti s úhradami vyživovacích povinností. Respondenti uváděli i vysoké dlužné částky na výživném a problémy s porušením zákona v této souvislosti.

Pozn.: V minulosti byl autor svědkem osmi sňatků „na ulici“, kdy klienti byli sezdáni, ale až na dva případy již spolu nežijí.

Vzhledem k tomu, že mezi osobami bez přístřeší je mnoho dvojic, které se spolu rozhodnou žít, ať už v manželství nebo v nesezdaném soužití, je žádoucí výchovně vzdělávací programy zaměřit i na partnerskou a rodinnou výchovu.

Podmínky pro průběh vzdělávání hodnotili dotazovaní úměrně k rodinným poměrům. V dysfunkčních rodinách nebyl na vzdělávání kladen velký důraz. Respondenti vypovídají, že za špatné známky byli často fyzicky, ale i psychicky trestáni. Špatné studijní výsledky byly nezdědka provázeny i výchovnými problémy s kázeňskými důsledky (snížený stupeň známky z chování). Respondenti, kteří dosáhli pouze základního vzdělání, často vypovídali, že zaujímali roli outsiderů. Dotazovaní se středním odborným vzděláním oboru zedník, dlaždič, traktorista uváděli, že již od základní školy je okolí etiketizovalo jako hloupé a neschopné, a tudíž jsou odkázáni jen na „učňáky pro blbé“. Nezáměr některých rodičů o školní výsledky svých dětí způsobil, že se nikdo z pedagogických odborníků nezabýval osobností a handicapem (různé druhy dysfunkce, hyperaktivitou atd.) těchto lidí. Rezultátem byla nálepka neposlušného a hloupého dítěte.

V socioterapeutických programech je nezbytné se zaměřit na smíření s minulostí a zároveň se pokusit pojmenovat problémová místa v rodinných vztazích a výchovné problémy během školní docházky.

Dílčí závěry této kapitoly

Podmínky pro vývoj a výchovu v raném dětství a dospívání nebyly ve většině případů příznivé pro školní docházku. Dotazovaní uváděli nezáměr rodičů nebo osob, kterým byli svěřeni do výchovy, o jejich potřeby a řešení nedostatků při výuce a v rámci školní kázně. Tudíž by se dalo říci, že vztah ke vzdělávání u větší části dotazovaných není už od dětství kladný. Dvě nejpočetnější skupiny s rodinným stavem svobodný nebo rozvedený procházely častěji náhradní rodinnou výchovou. Vytvoření celoživotního rodinného stavu u svobodných nebo budování vztahu a udržení si životního partnera u rozvedených může poukazovat na charakteristické znaky bezdomovectví, jakými jsou neschopnost a ztráta.

Diskuse a závěry

Téma výchovně vzdělávacího působení na osoby, žijící dlouhodobě v nepříznivé životní situaci, prostřednictvím sociální práce je komplikované. Přesto může hrát velmi významnou úlohu v pomoci těmto lidem. Poskytování sociálních služeb u zkoumané cílové skupiny se zatím v České republice zaměřuje pouze okrajově na možnosti výchovně podporovat vzdělávání, které může mít vliv na efektivnější reintegraci. Tento prvek lze použít jako jeden z nástrojů podpory při řešení situace osob ohrožených sociální exkluzí. Vzdělávání má význam praktický (získávání vědomostí, dovedností a kvalifikace), ale i integrační (smysluplný cíl, zvyšování společenského postavení).

Osoby bez přístřeší se nacházejí v situaci, kdy hodnotí nabízené služby podle naléhavosti v uspokojování potřeb. Proto možnosti vzdělávání, bez objasněného významu pro řešení jejich situace, pokládají za okrajovou záležitost svých zájmů. Při výzkumném šetření se objevoval častý názor, že vzdělávání bylo otázkou školní docházky a po jejím ukončení se toto téma pro ně uzavřelo. Opakovaná námitka, objevující se v rozhovorech, byla: „Proč bych se měl/a dále vzdělávat, když už jednu školu mám?“ Ovšem pokud jim byl tazatelem vysvětlen význam procesu vzdělávání s důležitou rolí pro současné společenské nároky ve všech oblastech života, respondenti přinejmenším uznali, že tento postoj může být opodstatněný. Zmíněný přístup ke vzdělávání pramení i z negativních zkušeností získaných při školní docházce. Výchovné problémy, špatné studijní výsledky, častá selhávání, která se projevují špatnými známkami a „zlobením“, které mnohdy provázelo období vzdělávání, ovlivnily jejich další vztah k získávání vědomostí, dovedností a kvalifikace. Nicméně i přes deklarovaný zájem o další možnosti vzdělávání není jisté, zda jsou sami schopni nabídky využít.

Konflikt mezi deklarovaným zájmem a skutečnými schopnostmi případně možnostmi osob bez přístřeší je ze zkoumaného hlediska patrný. Vyplývá to i ze situace, kdy na jedné straně dotazovaní ve svých výpovědích uvádějí zájem o absolvování rekvalifikačního kurzu, ale ve chvíli, kdy mohou nabídku zrealizovat, ji nevyužijí. Častý rozpor lze pozorovat v odpovědích, kde respondenti uvádějí zájem o doplnění si stupně vzdělání. V otázce, jakou formou by se chtěli dále vzdělávat, uvedli, že formou organizovaného studia (rekvalifikační kurz). Na upozornění, že rozšíření stupně vzdělání nelze realizovat prostřednictvím mimoškolního vzdělávání, reagovali: „Se školou nemám dobré zkušenosti“.

Představa, že by nyní museli pravidelně plnit školní požadavky a pravidelnou výukovou docházku, je pro ně demotivující. Závěry této práce poukazují na další důležitou skutečnost ohledně vztahu inteligence k příčinám a vývoji bezdomovectví. Inteligentní chování je nezbytné dělit do oblastí dle druhu inteligence. Nelze přijmout názor: „Osoby bez přístřeší nejsou inteligentní lidé, a proto žijí na ulici“. Schopnost vystudovat střední nebo vysokou školu nezaručuje automatický úspěch v řešení náročných životních situací. Jinými slovy, dokonce i vysokoškolsky vzdělaný člověk se může vlivem své nedostatečné sociální adaptability dostat až na nejnižší stupeň společenského postavení. Tvzení vychází z nekompatibility jednotlivých druhů inteligence. To znamená, že se obecná inteligence automaticky nepropojuje například se sociální nebo emoční.

V průběhu rozhovorů s lidmi na okraji společnosti vyplynula další skutečnost, která je popsána ve výkladovém rámci teoretické části této práce, a sice, že podstata bezdomovectví sama o sobě vytváří překážky pro reedukativní proces. Celá řada latentních a zjevných faktorů v přístupu k sobě sama a okolí těmto lidem brání v konstruktivním řešení obtížných životních situací i přes to, že deklarují zájem o změnu. Z toho vyplývá, že je nezbytné, aby sociální pracovník citlivě přistupoval k volbě výchovně vzdělávacích metod jako poradce a vhodným způsobem motivoval svého klienta k reedukaci.

Přehled hlavních zjištění

Na přístup k dalšímu vzdělávání a zvyšování kvalifikace má u zkoumané cílové skupiny vliv celá řada skutečností.

Nejvýznamnější činitelé:

- bezdomovectví má multifaktorální povahu, kterou ovlivňují různé prvky dalších sociálně patologických jevů a tím značně komplikují situaci osob zatížených bezdomovectvím
- na příčiny vzniku bezdomovectví mají zásadní vliv jak vnější (sociální), tak vnitřní (psychické) příčiny sociálního chování jedince
- nedostatečná emoční a sociální inteligence má značný dopad na neschopnost navazovat, budovat a rozvíjet sociální vztahy
- neschopnost řešit zátěžové životní situace vede jedince k ztrátě vztahů a sociálního statutu

- narušená verbální a neverbální komunikace působí nežádoucím způsobem v integraci lidí bez přístřeší, úkolem sociálního pracovníka je zaměřit se na tento fakt a vytvářet vhodné přístupy v rámci sociálně výchovné práce
- osoby bez přístřeší lze kategorizovat podle schopností, dovedností a možností ve vztahu k využívání sociálních služeb, výchovně vzdělávacích programů a dalšího vzdělávání
- značně nevyhovující podmínky pro život v extrémních podmínkách, délka pobytu v nepříznivé životní situaci negativně ovlivňují přístup osob bez přístřeší k otázkám vzdělávání
- rovnoměrné uspokojování potřeb člověka od základních k vyšším přispívá k vyváženému poskytování sociálních služeb.
- socioterapie je vhodným a realizovatelným prostředkem pro výchovně vzdělávací programy v rozsahu sociální práce
- územně samosprávný celek Městská část Praha 1 jako centrum výskytu bezdomovectví v Praze, ale i v rámci celé České republiky může rozšířit svoji roli ze zadavatele na realizátora výchovně vzdělávacích aktivit a navrhovatele koncepčních řešení problematiky bezdomovectví
- přístup ke vzdělávání ze strany zkoumaných osob je z větší části kladný, ale pro jejich skutečnou motivaci k jeho praktickému využití pro reintegraci je nezbytná cílená pomoc sociálního pracovníka a dalších odborníků
- doplňování vzdělávání, zvyšování kvalifikace a celoživotní vzdělávání je v současném vzdělávacím systému České republiky přístupné i pro osoby bez přístřeší, ale s podporou organizací poskytujících sociální služby

Z celé práce lze vyvodit potvrzení hlavní hypotézy: osoby žijící dlouhodobě v nepříznivé životní situaci jsou způsobilé k další reedukaci prostřednictvím sociální práce a vzdělávacích institucí – především škol. Zkoumaná skupina osob je ovšem neschopná se sama bez vnější pomoci dále reedukovat. K dosažení žádaného účelu je nezbytné, aby pro ni byla v sociální práci vytvořena nabídka speciálního přístupu (výcviku sociálních dovedností a vztahového zázemí), který jim umožní vytvořit podmínky pro účast ve výchovně vzdělávacím procesu.

Vzhledem k multifaktorární povaze bezdomovectví je reedukace jednou z možností jeho řešení. Výchovně vzdělávací prvek v sociální práci s osobami bez přístřeší je oblast, která si zaslouží pozornost akademické půdy, metodického vedení a samotných sociálních pracovníků. Téma je vhodné diskutovat v rámci mezioborového dialogu a věnovat mu dlouhodobé studie. V neposlední řadě je třeba aplikovat metody, které vytvářejí podmínky pro reedukaci osob na okraji společnosti.

Práce s osobami bez přístřeší je z odborného hlediska velice zajímavá, z hlediska psychického náročná a z hlediska osobního obohacující.

Seznam literatury

- AVRANOV, D. *Les sans –abri dans*. 1. vyd. Bruxelles: Union Européenne. FEANSTA, 1994. ISBN 80-7023-253-6
- BACHMANN, O., PĚNKAVA, P. *Sociální patologie byla schovávána jako vada na kráse: Bezdomovectví*. Veřejná správa, 1999, č. 22, roč. 10.
- BINES, W. *The health of single homeless people*. 1. vyd. London: Centre for Housing Policy, 1994. ISBN 80-903509-0-9
- BOBEK, M., PENIŠKA, P. *Práce s lidmi, Učebnice poradenství, koučování, terapie a socioterapie pro pomáhající profese*, NC PUBLISHING: Brno 2008. ISBN 978-80-903858-2-5
- CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot. Votobia: 2004*. ISBN 80-7220-195-6
- ČECHOVÁ, M. a kol. *Český jazyk pro 1. ročník středních škol*. 2. vyd. SPN: Praha, 2007. ISBN 978-80-7235-372-9
- DALY, M. *Laissées pour compte: Profil des sans –abri en Europe. Deuxieme report de l' Observatory on Homelessness*, 1 vyd. Bruxelles: FEANSTA, 1993. ISBN 80-7184-479
- DALRYNPLE, T. *Život na dně*. Academia: Praha 2005. ISBN 80-200-1337-7
- DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 1. vyd. Univerzita Karlova: Praha, 1993. ISBN 82-7066-822-9
- DOLEŽALOVÁ, J. *Funkční gramotnost*. 1. vyd. Gaudeamus: Hradec Králové, 2005. ISBN 80-7041-115-5
- FEDERICKSON, B. L. a JOINER, T. *Positive emotions trigger upward a spirals towards emotional well- being*. Psychological Science
- FRANKL, V. E. *Vůle ke smyslu*. 1. vyd. Cesta: Brno, 2006. ISBN 80-7295-084-3
- GARDNER, H. *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligence*. New York: BasicBooks, 1983
- GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
- HARTL, P., HARLOVÁ H. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Portál: Praha, 2000. ISBN 80-7178-303-X
- HERRMAN, H., MCGORRY, P., BENNETT, P., RIEL, R., SINGH, B., *Prevalance of severe mental disordersindisaffiliated and homeless people in inner Melbourne*. In: AM Psachiatry, 1998

- HRADECKÝ, I. a kol. *Definice a typologie bezdomovectví*. Naděje: Praha 2007.
ISBN 978-80-86451-13-8
- HRADECKÝ, I. a kol. *Sčítání bezdomovců Praha 2004 : závěrečná zpráva*. Praha : MCSSP, 2004.
- HRONCOVÁ, J., KRAUS, B. *Sociální patologie pre sociálních pracovníkov a pedagógov*. 1. vyd. Univerzita Matela Bela: Banská Bystrica, 2006.
ISBN 80-8083223-4
- JANIŠ, K. , KRAUS, B. *Kapitoly ze základů pedagogiky*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. ISBN 80-7041-102-3.
- JOHNSON, P. *Enemies of society* London : Weidenfeld & Nicolson, 1977.
ISBN 02-9777-294-5
- KAPR, J. a kol. *Sociální deviace, sociologie nemoci a medicíny*. Praha: Slon, 1997.
ISBN 80-901059-1-2
- KOZÁKOVÁ, J. *Bezdomovectví jako specifická forma bydlení a životního stylu*. Praha: Přírodovědecká fakulta UK, 1997. 92 s. Diplomová práce.
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Pozitivní psychologie*. Praha: Potrál, 2004. ISBN 80-7178-835-X
- MASSON, C. L. et al. *Predictors of medical service utilization among individuals with co-occurring HIV infection and substance abuse disorders*. AIDS CARE 2004, vol. 16, no. 6, p. 744–755.
- MAREŠ, P. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Slon, 1999.
ISBN 80-8585-0-61-3
- MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN80-7178-549-0
- MCSSP-PRAHA. *Závěrečná zpráva: Externí závěrečná evaluace projektu „Aktivizace pracovního potenciálu sociálně znevýhodněných občanů“*. Praha: MCSSP, 2008.
- MČ PRAHA 1. *Koncepce řešení problematiky bezdomovectví na Městské části Praha 1*, Praha: MČ Praha 1 2007.
- MASLOW, A. *Motivation and Personality*. 2. edition. New York: Harper 1970.
- ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Sociální patológia*. Bratislava: Veda, 2000.
ISBN 80-224-0616-3
- OSU. *Příručka pro metodiky sociální prevence a sociální kurátory*. Ostrava: OSU, 2007. ISBN 978-80-7368-329-0
- PĚNKAVA, P. a kol. *Analýza bezdomovectví na Městské části Praha 1*. Praha 2007

- PĚNKAVA, P. *Sociální problematika bezdomovectví*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2007. 30 s. Bakalářská práce
- PĚNKAVA, P. *Problematika lidí bez přístřeší z pohledu sociálního kurátora*. Éthum bulletin pro sociální prevenci a sociální pedagogiku, 1996, č. 12., roč. 2.
- PĚNKAVA, P. *Sociální práce s osobami bez přístřeší*. Éthum bulletin pro sociální prevenci a sociální pedagogiku, 2002, č. 35., roč. 8.
- PĚNKAVA, P. *Sociální síť pro ohrožené druhy člověka*. Veřejná správa, 2001. č. 22, roč. 12
- PRAŠKO, J. a kol. *Poruchy osobnosti*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003.
ISBN 80-7178-737-X
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál 1995. ISBN 80-7178-029-4
- PETR, M. *Varia psychologica*. FF Univerzity Palackého v Olomouci, 2006, č. 36, roč. 10
- SDRUŽENÍ AZYLOVÝCH DOMŮ. *Návrh udržitelného rozvoje sociálních služeb pro bezdomovce*. Praha : Grada, 2007. ISBN 987-80-247-2348-8.
- SCHULZE, R., ROBERTS, R. D. *Emoční inteligence*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-229-4
- STUHLÍKOVÁ, I. *Základy psychologie emocí*. 2. vyd. Portál: Praha, 2007.
ISBN 978-80-7367-282-9
- SVATOŠ, T. *Kapitoly ze sociální a pedagogické komunikace*. Gaudeamus: Hradec Králové 2002. ISBN 80-7041-604-1
- ŠTĚCHOVÁ, M. a kol. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008. ISBN 978-80-7338-069-4
- ŠVEC, P. *Přijmi svého popeláře*. Mladá fronta DNES, 1.7.1999.
- TOMEŠ, I. *Sociální politika teorie a mezinárodní zkušenost*. Socioklub: Praha, 2001. ISBN 80-86484-00-9
- ÚMČ Prahy 1. *Analýza bezdomovectví na území městské části Praha 1*. Praha: ÚMČ Prahy 1, 2007.
- VYBÍRAL, Z. *Psychologie komunikace*. 1. vyd. Portál: Praha, 2005.
ISBN 80-7178-998-4
- VELETA, R. *Svoboda k ničemu*. Praha: Éthum, 25/2002.
- Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
- Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel a rodných číslech a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 131/2000 Sb., o hlavním městě Praze.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 109/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o sociálních službách.

Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 112/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o životním a existenčním minimu a hmotné nouzi.

Zákon č. 179/2006 Sb., o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání a o změně některých zákonů.

Vyhláška č. 176/2009 Sb., která stanovuje náležitosti žádosti o akreditaci vzdělávacího programu, organizace vzdělávání v rekvalifikačním zařízení a způsob jeho ukončení.

Informační zdroje

[http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/468a25824715779dc1257107003089de/e5ff0748405544fac12571b6006d0a88/\\$FILE/w040714a.0696.doc](http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/468a25824715779dc1257107003089de/e5ff0748405544fac12571b6006d0a88/$FILE/w040714a.0696.doc).

http://portal.mpsv.cz/sz/local/cv_info/ips/job_club.

<http://www.mpsv.cz/cs/2091>

<http://eurex.europa.eu/cs/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303CS.01000101.htm>

<http://www.portal.cz/scripts/detail.php?id=3632>

<http://www2.brno.cz/index.php?nav01=35&nav02=4008&mes=3&rok=2006&nav03=5332>

<http://www.infoabsolvent.cz/>

<http://www.narodni-kvalifikace.cz/>

<http://magistrat.praha-mesto.cz/aplikace/vyhlasky/>

Seznam příloh

Příloha 1 - Dotazník

Příloha 2 - Číselné vyhodnocení dotazníkového šetření

Příloha 3 - Aktivizace Praha

Příloha 4 - Rozdělení rekvalifikací

Příloha 5 - Pokus zjistit souvislosti mezi dětskými představami o budoucí profesi, mezi skutečně vystudovaným oborem a současným zaměstnáním

Příloha 6 - Stručná kazuistika popisující příklad neúspěšné snahy doplnit si vzdělání

Příloha 7 - Příklady pro doložení nevyvážené sociální komunikace ze strany pomáhajících organizací v prezentování nabídky sociálních služeb

Příloha 9 - Rozhovory

Příloha 10 - Zpětná vazba prostřednictvím e-mailu klienta na socioterapeutické programy

Příloha 12 - Rozdělení krajů podle adresy trvalého pobytu příchozích klientů

v sledovaném období roku 2003 - 2006

Příloha 13 - Rozdělení okresů podle adresy trvalého pobytu příchozích klientů

v sledovaném období roku 2003 - 2006

Příloha 14 - Rozdělení příchozích klientů podle trvalého bydliště

Příloha 15 - Rozdělení příchozích klientů podle občanství Evropské unie

Příloha 16 – Příklady nedostatečné funkční gramotnosti

Příloha 17 – Znalecký posudek, na osobu s psychopatologickými poruchami

Příloha 1 - Dotazník

pořad. číslo

DOTAZNÍK

měsíc/rok /

Dobrý den, dovoluji Vám požádat o vyplnění tohoto dotazníku, který bude použit do mé diplomové práce. Měl by sloužit jako podklad pro zkoumání možnosti vzdělávání a tím i možnosti dalšího uplatnění na trhu práce a ve společnosti.

1. Jste zaměstnán/a:

ano

- příležitostně
 na částečný úvazek
 na celý úvazek

ne

- krátkodobě
 dlouhodobě

ne, ale

- jsem evidován na úřadu práce
 jsem invalidní důchodce
 jsem starobní důchodce

2. Jakého jste dosáhl/a nejvyššího vzdělání?

- základní
 střední odborné vzdělání s výučním listem
 střední odborné vzdělání s výučním listem a maturitou
 střední úplné (gymnázium, průmyslové školy ...)
 vyšší odborné (nebo pomaturitní studium)
 vysokoškolské

Jiné: např. neukončená střední škola... _____

3. Obor, který jste studoval/a:

Jste (posléze i) vykonával/a, pokud ano, byl/a jste s ním v zaměstnání spokojen/a

- ano
 ne

- ano
 ne

4. Obor, který jste vystudoval/a, jste si vybral/a vy sám/a, nebo někdo jiný za Vás?

- sám/a
 někdo jiný: Kdo? _____

5. Kdybyste měl/a příležitost, jaké stupně vzdělání byste si chtěl/a doplnit?

_____, žádné

6. Měl/a byste zájem se do budoucna dále vzdělávat?

- ano samostudiem
 studium na škole (organizovaným studiem v rámci školského systému)
 organizovaným studiem v rámci dalšího profesního nebo volnočasového vzdělávání, (např. rekvalifikační kurzy, kurz cizích jazyků, atd.)

ne

7. Absolvoval/a jste nějaký rekvalifikační kurz?

- ano: v jakém oboru? _____
 ne

8. Kdybyste měl/a možnost se účastnit rekvalifikačního kurzu, o jaký obor byste měl zájem? _____, o žádný

9. Účastnil/a jste se někdy nějakého programu, který je zaměřen na pomoc lidem v nepříznivé životní situaci?

ano

- Aktivizace pracovního potenciálu – program Praha
- ČHV - Specializovaný trénink pro osoby se záznamem v rejstříku trestů
- MČ Praha 1 - Reintegrace osob se ztrátou nebo absencí pracovních návyků
- jiný (třeba i v jiném městě)

ne

- nemám zájem
- měl/a bych zájem, případně o který? _____
- měl/a bych zájem ale o jiný program, o jaký? _____

10. **Váš stav?** svobodný/á ženatý/vdaná rozvedený/á vdovec/va

11. **Jak dlouho jste bez domova?**

- do 1 roku (včetně) od 2 do 5 let (včetně) od 6 do 10 let více let

12. **Jakého jste pohlaví?**

- muž
- žena

13. **Jaký je Váš věk?**

- 18 - 20,
- 21 - 30,
- 31 - 45,
- 46 - 60,
- více než 60

14. **Vyrůstal/a jste převážně :**

- v úplné rodině (třeba i adoptivní)
- v neúplné rodině (pouze jeden z rodičů, nebo prarodiče)
- v žádné rodině jsem nevyrůstal
- v jakých podmínkách jste vyrůstal/a _____

15. **Prošel/a jste nějakým z uvedených typů zařízení nebo jiným druhem náhradní výchovy?**

ano

ne

- kojenecký ústav
- dětský diagnostický ústav
- dětský domov
- výchovný ústav (dětský domov se školou)
- pěstounská péče
- osvojení (adopce)

16. **Byl/a jsem v minulosti trestán/a odnětím svobody?**

ano

ne

- podmíněně
- nepodmíněně

Děkuji vám za Váš čas a ochotu zúčastnit se na vyplnění tohoto dotazníku.

Pavel Pěnkava

Příloha 2 - Číselné vyhodnocení dotazníkového šetření

1. „Jste zaměstnán/a?“	
Ano, příležitostně	46
Ano, na částečný úvazek	6
Ano, na celý úvazek	11
<i>Ne, krátkodobě</i>	6
<i>Ne, dlouhodobě</i>	13
<i>Ne, ale jsem evidován na úřadu práce</i>	7
<i>Ne, ale jsem invalidní důchodce</i>	11
<i>Ne, ale jsem starobní důchodce</i>	1
2. „Jakého jste dosáhl/a nejvyššího vzdělání?“	
Základní dokončené	14
Základ./nedokončené střední	18
Základní/stále studuje	1
Střední odborné vzdělání s výučním listem	46
Střední odborné vzdělání s výučním listem a maturitou	12
Střední úplné vzdělání (gymnázium, průmysl. škola)	4
Vyšší odborné vzdělání (nebo pomaturitní studium)	1
Vysokoškolské vzdělání	4

<i>Jiné: nedokončené SOU</i>	13
<i>Jiné: nedokončená SŠ</i>	6
<i>Jiné: nedokončená VŠ</i>	2
3. „Obor, který jste studoval/a:“	
Jste (posléze i) vykonával/a	64
<i>Jste nevykonával/a</i>	36
3. „Pokud ano, byla jste s ním v zaměstnání spokojen/a?“	
Ano	50
<i>Ne</i>	15
4. „Obor, který jste vystudoval/a, jste si vybral/a sám/a nebo někdo jiný za Vás?“	
sám/a	47
Rodiče	29
učitelka	1
kamarád	1
škola	1
úřad práce	1
strýc	1
výkon trestu odnětí svobody	1
babička	1
byla taková doba, bez možností	1
dětský domov	2

5. „Kdybyste měl/a příležitost, jaký stupeň vzdělání byste si chtěl/a doplnit?“	
žádné	29
SOU	17
SS	34
VOŠ	2
VŠ	20
6. „Měl/a byste zájem se do budoucna dále vzdělávat?“	
Ano, samostudiem	6
Ano, studium na škole	58
Ano, organizovaným studiem (rekvalifikační kurz...)	27
Ne	10
7. „Absolvoval/a jste nějaký rekvalifikační kurz?“	
Ano	31
Ne	69
8. „Kdybyste měl/a možnost se účastnit rekvalifikačního kurzu, využil/a byste této možnosti?“	
Ano	85
Ne	19
9. „Účastnil/a jste se někdy nějakého programu, který je zaměřen na pomoc lidem v nepříznivé životní situaci?“	

ČHV	3
Naděje	6
AS	4
Ježek a Čížek	1
MCSSP	3
NP	1
Nemám zájem	23
<i>Ne, ale měl/a bych zájem o PC</i>	22
<i>Ne, ale měl/a bych zájem o JOBKLUB</i>	7
<i>Ne, ale měl/a bych zájem o MČ PH 1</i>	3
<i>Ne, ale měl/a bych zájem o podporované zaměstnávání</i>	1
10. „Váš stav?“	
Svobodný/á	45
Ženatý/vdaná	9
Rozvedený/á	42
Vdovec/va	4
11. „Jak dlouho jste bez domova?“	
Do 1 roku (včetně)	9
Od 2 do 5 let (včetně)	38
Od 6 do 10 let	31
Více let	22
12. „Jakého jste pohlaví?“	
muž	73
žena	27
13. „Jaký je Váš věk?“	
18 - 20	4
21 – 30	8
31 - 45	50
46 - 60	34
Více než 60	4

14. „Vyrůstal/a jste převážně“:	
V úplné rodině	62
V adoptivní rodině	3
V neúplné rodině (pouze jeden z rodičů nebo prarodiče)	24
V žádné rodině jsem nevyrůstal/a	5
V jiných: pouze s babičkou	3
15. „Prošel/a jste nějakým z uvedených typů zařízení nebo jiným druhem náhradní výchovy?“	
Ano, kojenecký ústav	5

Ano, dětský diagnost. ústav	5
Ano, dětský domov	14
Ano, výchovný ústav (dětský domov se školou)	5
Ano, pěstounská péče	2
Ano, osvojení (adopce)	3
Ne	74
16. „Byl/a jsem v minulosti trestán/a odnětím svobody?“	
Ano, podmíněně	24
Ano, nepodmíněně	40
Ne	36

Příloha 3 - Aktivizace Praha

Nositel projektu Aktivizace Praha³⁷

Centrum sociálních služeb Praha (dříve Městské centrum sociálních služeb a prevence) – příspěvková organizace hlavního města Prahy zastřešila odborná pracoviště, poskytující široké spektrum sociálních služeb lidem, kteří se ocitli v tíživé sociální nebo životní situaci.

V projektu Aktivizace zajišťuje administraci projektu a rovněž provozuje tréninková pracoviště.

Cíl a smysl projektu Aktivizace – komu projekt Aktivizace slouží:

Cíl a smysl projektu: zavedení individuálně nastavitelného programu při získávání sociálních kompetencí potřebných k pracovní aktivizaci a minimalizaci závislosti na systému sociální pomoci. Individuální nastavení znamená, že je s uživateli projektu uzavírán kontrakt, který zohledňuje jejich potřeby a provede je těmi částmi nabídky projektu, které podpoří jejich konkurenceschopnost na pražském trhu práce.

³⁷ Tento popis je z převážné části vytvořen z pracovních materiálů projektu - Aktivizace a vzhledem k tomu, že jsem se na dvou dílčích projektech podílel osobně doplňuji ho o další poznatky.

Cílová skupina: občané znevýhodnění při vstupu na trh práce z důvodu ztráty nebo absence pracovních návyků (občané se záznamem v rejstříku trestů, v nejistých bytových podmínkách a bez domova).

Vstupní podmínky pro uživatele:

- Motivace pracovat
- Zletilost
- Pracovní potenciál (fyzické a psychické zdraví, absence závislostí)
- Trvalý pobyt v hl. m. Praze, příp. pobyt delší než 6 měsíců v kalendářním roce
- Souhlas se zpracováním osobních údajů (JPD 3)

Vyhledávání uživatelů:

- V rámci partnerských organizací – partnerství bylo uzavíráno s tímto záměrem
- Prostřednictvím sociálních kurátorů
- Prostřednictvím úřadu práce (Úřad práce hl. m. Prahy a jeho pobočky)

Motivace ke spolupráci:

- Individuální program
- Nabídka bezplatného přístupu na internet a postupné představování projektových aktivit
- Po případném selhání 1x možnost návratu

Partneři projektu – široké partnerství, systémové opatření na úrovni regionu

1. **Armáda spásy** – velká mezinárodní organizace, v České republice v současné době provozuje azylové domy a noclehárny, domov seniorů, komunitní centra, vězeňská péče, centrum pro mládež. V projektu provozovalo JOB klub a tréninková pracoviště.

2. Arcidiecézní charita Praha – provozuje střediska pomoci, v nichž je realizováno poslání charity – pomoc všem potřebným. K střediskům pomoci patří charitní ošetrovatelská a pečovatelská služba, domovy pokojného stáří, pomoc lidem bez domova, domovy pro matky v tísní, pomoc zdravotně postiženým, pomoc těžce nemocným, charitní poradny a humanitární pomoc do zahraničí. V projektu provozovalo JOB klub a tréninková pracoviště.

3. O.s. Ježek a čížek – občanské sdružení, jeho činnost vychází z kultury – divadla s herci bezdomovci. Volnočasové aktivity s cílovou skupinou bezdomovců otevřely velké sociální a životní problémy. V projektu provozovalo JOB klub a tréninková pracoviště.

4. O.s. Naděje – po spontánním začátku dobrovolné charitativní práce v roce 1990 dlouhodobě a profesionálně poskytuje služby Integračního programu pro sociálně potřebné, Program pro třetí věk a Program pro mentálně postižené. V projektu provozovalo JOB klub a tréninková pracoviště.

5. O.s. Nový Prostor – občanské sdružení s desetiletou tradicí, vydává a organizuje prodej pouličního časopisu (street paper) jako pracovní příležitost pro lidi bez domova. V projektu provozovalo JOB klub a tréninková pracoviště.

6. Občanské Sdružení Plán B – občanské sdružení, v projektu funguje jako pracovní agentura pro podporované zaměstnávání. Je zodpovědné za budování sítě zaměstnavatelů podporovaného zaměstnávání, asistenci při vyhledávání konkrétního zaměstnavatele pro konkrétního uživatele.

7. O.s. Společnou cestou – občanské sdružení, provozuje azylový dům pro rodiny a matky s dětmi, úzce spolupracuje s Asociací občanských poraden, jedna poradna funguje přímo v jeho sídle. V projektu provozovalo JOB klub a tréninková pracoviště, se specializací na lidi (častěji ženy), kteří pečují o dítě/děti.

8. Středisko křesťanské pomoci Horní Počernice – provozuje azylový dům pro rodiny a matky s dětmi, zajišťuje terénní pečovatelskou službu pro seniory na Praze 20 a má bohaté zkušenosti s organizací dobrovolnické práce. V projektu provozovalo JOB klub a tréninková pracoviště, se specializací na lidi (častěji ženy), kteří pečují o dítě/děti.

Charakteristika programů:

Nabídka projektu 1: JOB kluby

JOB klub je prostorově technické zázemí pro uživatele

7 JOB klubů v hl. m. Praze (Praha 3 – na 2 místech, Praha 4, 5, 7, 8 a 9).

Nabídka JOB klubů:

- základní sociální poradenství (dluhové poradenství);
- základní pracovně-právní poradenství;
- počítačové minimum (odesílání a přijímání e-mailů, připojení přílohy – životopis, motivační dopis);
- pracovně-právní minimum, občanské minimum, systém sociální péče a pomoci, trénink komunikačních dovedností.
- JOB kluby v pracovních dnech navštěvuje 50–70 uživatelů – příslušníků cílových skupin.

Nabídka projektu 2: Tréninkové zaměstnávání

Podporované zaměstnání je návazný modul projektu Aktivizace pro ty uživatele, kteří jsou postiženi kumulovaným znevýhodněním při vstupu na trh práce, v tréninkovém zaměstnávání překonali znevýhodnění plynoucí ze ztráty nebo absence pracovních návyků.

Podpora spočívá:

v příspěvku na minimální mzdu zaměstnance v podporovaném zaměstnávání ve výši max. 20 % po dobu max. 6 měsíců (po této době zaměstnanec získá zápočtový list); v průběžné pomoci ze strany pracovního asistenta je možnost využívat prostorové a technické zázemí projektu – JOB kluby – pro vyhledávání dalších pracovních příležitostí na otevřeném trhu práce.

Samostatný projekt aktivizace 1. – Český helsinský výbor

Projekt „Rozvoj lidských zdrojů – osvěta a poradenství“

Specializovaný trénink pro osoby se záznamem v rejstříku trestu

Cíl a smysl projektu:

Projekt je zaměřen prostřednictvím socioterapeutického působení na kultivaci osobnosti člověka, žijícího dlouhodobě v nepříznivé životní situaci, u kterého dochází k devalvacím dosaženého vzdělání, životních poznatků a schopností ucházet se o zaměstnání. V projektu se využívají skupinová sezení. Každou skupinu klientů tvoří celkem 12 osob, jedná se převážně o muže (ženy v případě tohoto projektu neprojevily zájem o účast). Ve většině případů se jedná zároveň o osoby se záznamem v rejstříku trestů, dlouhodobě nezaměstnané zčásti bez úplných pracovních návyků. Lektor se při práci se skupinou zaměřuje na sociální komunikaci (a její aplikaci během hledání práce a v samotném zaměstnání), verbální a neverbální komunikaci, stres a stresory v komunikaci (rodinné vztahy, pracovní vztahy) a asertivní chování (teoretický výklad, testy, praktický výcvik).

Cílem projektu je podpořit klienta v jeho snaze získat zaměstnání, udržet si ho a využít příjmů z výdělečné činnosti k zajištění svých potřeb.

Cílová skupina:

- Osoby se záznamem v rejstříku trestů
- Osoby bez přístřeší
- Osoby, které dosáhly zletilosti
- Osoby závislé na návykových látkách (převážně na alkoholu)

Vyhledávání uživatelů

- Při oslovování klientů se využívá kontaktů lektora, který působí jako sociální kurátor a má tedy poměrně důvěrné povědomí o cílové skupině v Praze.

Motivace ke spolupráci

- V rámci sociálně právního poradenství, které poskytuje sociální kurátor, je jeho klientům zdůrazňovaná potřeba dalšího vzdělávání.

Dále:

- Klienti mají možnost na příkladech dobré praxe pochopit, jak lze úspěšně řešit svoji situaci například při oddlužování, úhradách za ubytování a dalších výdajů na zvyšování životní úrovně osob bez přístřeší.

Samostatný projekt 2. – Městská část Praha 1

Projekt Reintegrace osob se ztrátou nebo absencí pracovních návyků

Cíl a smysl projektu:

Projekt vychází z poznatku, že schopnost komunikace je jedním ze základních předpokladů pro další integraci osob ohrožených sociální exkluzí. Při dostatečné úrovni komunikačních schopností lze osobnost klienta dále rozvíjet, lze s ní dále pracovat. Zvyšuje se šance úspěšného zapojení klienta do dalších vzdělávacích aktivit a snadnější je pro něj i přístup a setrvání na trhu práce. Hlavním cílem projektu je tedy naučit cílovou skupinu lépe komunikovat a následně zapojit do různých vzdělávacích aktivit. Programy se skládají z širokého spektra aktivit, jakými jsou například kurzy komunikace, přednášky se zajímavou tematikou, diskusní setkání, základní jazykové kurzy, základní kurzy počítačové gramotnosti, základy právního vědomí atd. Součástí programu bude i vytvoření knihovny s tituly prospěšnými pro cílovou skupinu, zpřístupnění počítače s připojením na internet a částečného zpřístupnění telefonu.

Cílem projektu je dosažení maximálních změn v sociálních interakcích osob bez přístřeší při reintegračním procesu.

Cílová skupina:

- osoby opouštějící zařízení výkonu trestu a osoby bez přístřeší
- osoby bez přístřeší
- osoby dlouhodobě nezaměstnané
- osoby vracející se z náhradní rodinné výchovy
- osoby závislé na alkoholu

Vyhledávání uživatelů:

Klienti mají možnost využít nabídky sociálních kurátorů, jak ústní podobou (při osobním jednání), tak i v písemné podobě (různé formy letáčků a informačních cedulí). Klienti mohou projekty navštěvovat prostřednictvím doporučení sociálních pracovníků neziskových organizací, které spolupracují s Úřadem městské části.

Motivace klientů:

- Na příkladech předešlé zkušenosti se socioterapeutickými programy u klientů, kteří je již navštěvovali v daném zařízení
- Při osobním kontaktu s klientem v rámci sociálně právního poradenství

Příloha 4 - Rozdělení rekvalifikací

Zaměření rekvalifikačních kurzů, které respondenti absolvovali

obor	počet rekvalifikačních kurzů a druh
služby	6x kurz počítačové gramotnosti (pro práci skladníka)
	2x kosmetička
	2x kuchař
	1x automechanik
	1x malíř pokojů
	1x elektrikář
průmysl	1x svářeč
stavebnictví	1x vazač a lešenář
	1x zedník
zemědělství	1x opravář zemědělských strojů
zdravotnictví	3x sanitář
	1x rehabilitační asistent
školství	2x pedagogické minimum
ostatní	1x knihař
	1x řidič vysokozdvižného vozíku

Zaměření rekvalifikačních kurzů, o které by respondenti měli zájem

obor	počet rekvalifikačních kurzů a druh
služby	24x kurz počítačové gramotnosti (pro práci skladníka)
	3x pracovník v pomáhajících profesích
	1x pokladník
	1x prodavač
	2x kosmetička
	11x číšník – kuchař
	3x automechanik
	1x malíř pokojů
	1x elektromechanik
	1x lakýrník truhlář
	1x zámečník
	1x řidič vysokozdvizného vozíku,
	1x opravář zemědělských strojů
	průmysl
1x tkadlena	
stavebnictví	6x zedník
	1x vazač a lešenář
	1x obkladač
zdravotnictví	3x sanitář
	1x pomocník veterináře
zemědělství	1x sadař
ostatní	1x pomocný asistent ve filmovém průmyslu
	1x umělecký kovář
	1x pečovatel v zoo
	4x řidičský průkaz
	7x kurz cizího jazyka

Příloha 5 - Pokus zjistit souvislosti mezi dětskými představami o budoucí profesi, skutečně vystudovaným oborem a současným zaměstnáním

Jedná se o doplňující jednorázový průzkum sloužící k rozpoznání vzájemného vztahu mezi představami z dětství a realitou v otázce profesního zaměření.

V rámci tohoto šetření při socioterapeutickém programu byli požádáni účastníci z řad osob bez přístřeší o vyplnění malého dotazníku, který byl zapsán na flipchart, s asistencí tazatele. Důvodem byl záměr zjistit, zdali představy z dětství o budoucí profesi (jedná se o nejsilnější představu budoucí profese) měly vliv na výběr oboru, který vystudovali, případně na současný způsob hledání obživy.

Tabulka č. 2 – vývoj představ o volbě povolání v porovnání s jeho realizací

povolání v čase	1. klient	2. klient	3. klient	4. klient	5. klient	6. klient
1. „Co jsem chtěl dělat v dětství?“	humanitární organizace	umělecký řezbář	noční hlídač	stavební zámečnick	číšník	automechanik
2. „Čím jsem se vyučil?“	zedník	umělecký kovář	prodavač smíšeného zboží	zedník obkladač	kuchař číšník	stroj. zámečnick
3. „Čím jste se živil nebo v současné době žijíte?“	humanitární organizace	umělecký řezbář	řidič	sanitář	kuchař číšník	voják z povolání

Zájem klientů o vyplnění dotazníku byl nad očekávání velký. Přes počáteční neshodu se dotazovaní rozhovořili o různých představách budoucího zaměstnání z dětství. Ústřední a nejsilnější dětská představa se ve většině případů neodrazila ve volbě oboru, který studovali a rovněž v současném zaměstnání. Ve dvou případech lze sledovat určitou shodu ve všech třech odpovědích. Na dotaz, zdali jsou spokojeni se sjednocením představ o budoucím povolání, vystudovaným oborem a současně vykonávaným oborem v zaměstnání, odpověděli ano.

Jeden z účastníků sdělil: „Jsem rád, že jsem ze svých představ vyrostl, protože dnes vím, že jako noční hlídač bych nemohl v pracovní době spát a zároveň být za to placený. I když v současné době nemohu vykonávat povolání řidiče, protože mi vzali řidičák, měl jsem upito, v budoucnu bych se k tomu chtěl vrátit.“ Ostatní dotazovaní viděli v různorodosti svých představ a realizaci oborů určitý vývoj.

Shrnutí pokusu

I přestože se nejednalo o plnohodnotný dotazník, napomohla tato forma dotazování upřesnit si některé pohnutky respondentů, které samovolně nevyplnuly v rámci celého výzkumného šetření. Především se jedná o neustálou fluktuaci svých představ, které jsou pro ně v podstatě nedosažitelné, protože u některých stále nedošlo k úplné osobnostní vyzrálosti.

Příloha 6 - Stručná kazuistika popisující příklad neúspěšné snahy doplnit si vzdělání

Jedna z respondentek³⁸, která na otázku, „Kdybyste měl/a příležitost, jaký stupeň vzdělání byste si chtěl/a doplnit?“, odpověděla SŠ s maturitou, a svůj zájem odůvodnila potřebou dokázat své matce a sama sobě, že je schopna si dodělat maturitu poté, co předčasně ukončila dvě střední školy. Požádala sociálního kurátora o součinnost při výběru a hledání střední školy. Nejvíce preferovala práci s lidmi.

Během jednoho měsíce se podařilo ve spolupráci se Střední školou sociálně právní na Praze 4 přijmout tuto klientku od září roku 2009 ke studiu v oboru Sociální činnost v prostředí etnických minorit. Podmínky pro přijetí ke studiu si škola stanovila pouze dodáním vysvědčení z deváté třídy ZŠ, kterou absolvovala v Písku, a motivační pohovor. Klientka byla následně ke studiu přijata s podmínkou, že dodatečně doloží výše uvedená vysvědčení. Studium přijímala zprvu nadšeně (z původně domluvené dálkové formy studia si vyjednala denní studium), avšak po týdnu docházky se začaly objevovat neomluvené absence a po měsíci studium ukončila. Důvod ukončení klientka nevedla. Určitou dobu kancelář sociálního kurátora nenavštěvovala.

³⁸ Blíže rozhovor v příloha č. 9

I přestože klientce byla nabídnuta pomoc s učivem, plánováním denního harmonogramu, vyřizováním potřebných dokladů a celková podpora při studiu, její původní nadšení a rozhodnutí doplnit si vzdělání nakonec neobstálo v náročných podmínkách studia v kombinaci se životem na ulici. Klientka nebyla schopna dodat vysvědčení, dohodnout se se školou na změně z denního studia na dálkové. Na tomto příkladu je patrný rozpor mezi projevovaným zájmem a skutečnou realizací naplánovaných cílů. Délka pobytu na ulici úměrně snižuje zájem osob bez přístřeší o další reedukaci.

Příloha 7 - Příklady pro doložení nevyvážené sociální komunikace ze strany pomáhajících organizací v prezentování nabídky sociálních služeb

Především v průběhu 90. let dvacátého století docházelo ke komunikačním šumům mezi organizacemi nabízejícími charitativní a sociální služby a příjemci těchto služeb. Tyto šумы měly za následek vliv na rostoucí nespokojenost, ukřivděnost a v některých případech i pokles zájmu ze strany osob bez přístřeší o nabídku poskytovaných služeb.

Pozornost by si zasloužila i další témata, protože problémy v komunikaci mezi pomáhajícími organizacemi a osobami bez přístřeší (např. porušování denního řádu, problémové situace vznikající pod vlivem alkoholu, zneužívání služeb, agresivní chování atd.), jsou neoddelitelnou součástí při každodenním výkonu sociální práce.

Některé případy v nedostatečné komunikaci mezi pomáhajícími organizacemi a osobami bez přístřeší v důsledku nedostatečné informovanosti a nedorozumění:

Po obnovení demokratických poměrů začlo probíhat znovuobnovení působnosti některých mezinárodních charitativních organizací, které byly předešlým režimem vytlačeny z tehdejšího Československa, docházelo k tzv. „**modlitebnímu**“ efektu. Tento efekt spočíval v povaze charitativních služeb u organizací, které buď přímo či nepřímo podmiňovaly jejich dostupnost účastí na bohoslužbách, duchovních cvičeních či jiných náboženských rituálech. Jednoduše řečeno: „Pomodli se a pak od nás dostaneš najíst.“

Tato podmíněnost po čase začala vytvářet u části bezdomovecké klientely averzi nejenom vůči náboženství, ale i organizacím samotným. Výsledkem byl kontraproduktivní efekt. Klient této organizace buď plnil tuto podmínku účelově (tzn. bez žádoucího prožitku), nebo omezil využívání či v závažnějších případech přestal zcela jejích služeb vyhledávat.

Efekt „Zemanových prasat“. Za vlády premiéra Miloše Zemana (ČSSD) došlo před Úřadem vlády k protestu českých zemědělců proti dotační politice Vlády ČR. Zemědělci s sebou do Prahy přivezli živé vepře. Na závěr protestu tato nic netušící zvířata vypustili. Po úspěšném odchytu se pan premiér v médiích nechal slyšet, že vepře dají porazit a maso rozdají charitám. Jednoho z vepřů podle jeho slov mělo dostat i o.s. Naděje. Tato informace se i díky bezplatnému deníku Metro dostala k lidem bez domova. Podle pozdějších komentářů našich klientů, se kterými jsme tuto událost rozebírali, se mezi nimi rychle roznesla informace, že v Naději budou mít místo hrachové polévky vepřové řízky. K všeobecnému rozčarování zástupů zájemců o vepřové řízky ze strany osob bez přístřeší, byla ten den k obědu tradičně dopředu nečitelná luštěninová polévka. Co ovšem celou situaci zkomplikovalo, byl fakt, že někteří z nespokojených strážníků si před střediskem o.s. Naděje počkali do konce zavírací doby, kdy sledovali odcházející zaměstnance. Zaměstnanci Naděje, zřejmě tak jak jsou zvyklí, si domů odnášeli igelitové tašky, ve kterých měli pravděpodobně soukromý nákup pořízený o polední přestávce. Ovšem komunikační šum nastal při vlastní interpretaci této situace samotnými klienty, kteří usoudili, že ony řízky putují nyní v igelitových taškách do domácností pracovníků Naděje. Tato zavádějící informace měla neuvěřitelně rychlý informační tok.

Efekt „policejní uniformy“. Naše pracoviště na dohled sousedí s v minulosti nechvalně známou policejní ulicí Bartolomějská. Vzhledem k různým kolizím se zákonem, které někteří naši klienti mají, se na nás obrací jak úřad vyšetřování, tak místní oddělení Policie ČR. Takřka denně nás navštěvují uniformovaní, ale i policisté v civilu, kteří nám donášejí úřední korespondenci, žádosti o lustrace osob z naší databáze a v některých případech přicházejí i ohledně identifikace zesnulých osob, u kterých se nedaří zjistit totožnost.

Pravděpodobně z těchto důvodů vznikl mýtus ohledně mé osoby, spojený s Policií ČR. Jedna varianta spekuluje o mém vedlejším pracovním poměru v této ozbrojené složce, druhá zase o mém sourozeneckém vztahu s některým z policistů. Zvláštní na tomto komunikačním šumu oproti předešlým dvěma příkladům je fakt, že naši klienti tuto smyšlenku vnímají pozitivně.

Takovýchto nežádoucích kontraproduktivních efektů v komunikaci mezi osobami bez přístřeší a společností existuje mnoho. Cílem výchovného působení je rozbíjení rigidních stereotypů bránících ve spolupráci s pomáhajícími organizacemi. Způsobů může být mnoho, ale základem je ochota osob bez přístřeší diskutovat a zájem přijmout vysvětlení v souladu s realitou.

Příloha 8 - Adresy organizací a institucí, které se zabývají problematikou bezdomovectví

Občanské sdružení Naděje, Bolzanova 7, Praha 1,

Poradny pro lidská práva a občanství, Petřská 29, Praha 1,

Farní charita Praha 1, Jungmannovo náměstí 18, Praha 1

Denní středisko Nového Prostoru, Řeznická 14, Praha 1

Občanské sdružení Rozkoš bez rizika Bolzanova 1, Praha 1

ÚMČ Praha 1, OSZ, Oddělení sociální prevence, Karoliny Světlé 7, Praha 1

Příloha 9 - Rozhovory

Pro doplnění dotazníkového šetření byly provedeny dva rozhovory s mužem a ženou, toho času osobami bez přístřeší. V obou případech jim sociální kurátor pomáhal klientovi vytvořit zázemí pro doplnění si vzdělání.

Rozhovor č. 1 muž:

- **Věk:** 28
- **Stav:** Svobodný
- **Počet dětí:** Bezdětný
- **Počet sourozenců:** 2 nevlastní sourozenci
- **Adresa trval. bydliště:** Rumburk
Bez záznamů v rejstříku trestů
- **Socializace:** Vyrůstal v úplné rodině, otec rozvedený, matka měla pouze 1 dítě – klienta. Otec pochází z rozvedené rodiny, u nich doma se pořád něco dělo. Maminka pochází z normálních poměrů.
Osobou bez přístřeší od roku 2002
- **Vzdělání:** Klient SOU s maturitou – před dokončením odchod ze školy (zdravotní důvody).
- **Primární rodina**
Matka vyučená tkadlena
Otec vyučený slévač
Sestra (30 let) vyučená tkadlena
Bratr (31 let) vyučený automechanik
- **Průběh vzdělání u klienta:** Klient do 8. třídy docházel do normální ZŠ (poslední rok strávil v pomocné třídě). Poté nastupuje na SOU s maturitou (strojní průmyslovka), obor strojní mechanik
- **Zaměstnanecká kariéra:**
Po nedokončení učiliště nastupuje do podniku Ryběna k pásové obsluze, kde pracuje 3 roky. Po ukončení pracovního poměru až do současné doby pracuje příležitostně. Současný měsíční příjem je 14 500 Kč.

- **Na ulici od roku:** 2,5 roku
- **Současné cíle v dalším vzdělávání:** Klient se rozhodl, že si dokončí poslední ročník SOU s maturitou. Zároveň si podal žádost o přijetí na ČVUT, fakulta elektrotechnická, obor elektrické stroje, přístroje a pohony
- **Dětství:** V rodině jsem se cítil ve vztahu k rodičům dobře, ale mí nevlastní sourozenci mi dávali najevo, že jsem jiný (do určité míry je možné se domnívat, že zvýšená starostlivost ze strany rodičů v důsledku zdravotního handicapu mohla u sourozenců vzbuzovat žárlivost). Od narození trpím dětskou mozkovou obrnou. Myslím si, že je to jeden z důvodů, proč mě sourozenci neuznávali. Tatínek mě bral takového, jaký jsem, pomáhal mi se školou a držel nade mnou ochranou ruku. S maminkou jsem měl normální vztah. Vzájemně silný vztah jsem měl s babičkou, dědečkem a tetou (sestra mé matky). Často mě hlídali. Prarodiče, ale i rodiče chtěli, abych byl zahradníkem jako babička. Já jsem si jako dítě nejvíce přál být policistou. To, že jsem nastoupil na učiliště s technickým zaměřením se babičce nelíbilo a moji rodiče z toho také nebyli nadšení. V pozdějších letech mě také inspiroval k volbě povolání můj bratr, který je vyučený automechanik.
Na základní škole jsem se stranil kolektivu, byl jsem zamlklý, více méně mě spolužáci vylučovali, protože jsem byl jiný, vysmívali se mi, že jsem postižená huba. Na SOU jsem si našel kamaráda, se kterým mě to bavilo. Nikdy jsem neměl žádné výchovné problémy, ani jsem domu nenosil poznámky. Měl jsem spíše lepší známky, nejhorší 3.
- **Dospívání a současnost:** V průběhu dospívání jsem zjistil, že mě více přitahují kluci než dívky. Našel jsem si přítele Tomáše, se kterým jsem chodil (vztah trval 3 roky). V momentě, kdy jsem ho představil rodičům a sourozencům, dostal jsem se s nimi do velkého konfliktu, který vyústil v můj odchod z rodiny. Především sourozenci mi dali najevo, že se mnou nehodlají dále bydlet pod jednou střechou. Maminku to velmi ranilo, ale v současné době se s tím vyrovnala. Otec se s celou situací nebyl do dnešního dne nevyrovnal. Po dlouhotrvajících konfliktech se rozešli. Maminka nyní žije sama a já ji pravidelně navštěvuji až 5x do měsíce.
To, že jsem se dal na tento obor a chci dále pokračovat ve studiu, doma těžko nesou.

Pro mě je naopak rozhodnutí k dalšímu studiu velkým hnacím motorem a chtěl bych sám sobě a i sourozencům dokázat, že si jejich zájem zasloužím. Mám problém sehnat ubytování, ve kterém bych měl soukromí na studium. Především pak při přípravě na maturitní zkoušky.

- **Jaká největší křivda se vám v životě stala?** Nejvíce mě zasáhlo, když jsem se postupně dozvěděl o úmrtí babičky. Byli to lidé, které jsem měl hodně rád.
- **Pokud by vyšly vaše plány a dokončil byste VŠ vzdělání, chtěl byste se i nadále vzdělávat?** Chtěl bych si dále prohlubovat znalosti v oboru, který chci na VŠ vystudovat, zajímá mě všechno z elektrotechnického oboru. Také bych se chtěl zdokonalovat v anglickém jazyce.
- **Největší úspěch ve vašem životě?** Rozhodnutí dodělat si vzdělání a to, že v současné době studuji na škole, kterou jsem nedodělal.
- **Co vás motivuje k doplnění si vzdělání?** To, že chci v životě něco dokázat a také, že jsem na učilišti našel kamarády, kteří se ke mně chovají hezky a snaží se mi pomáhat s učením.
- **V jakém městě byste chtěl žít a proč?** V Praze, jsou zde velké možnosti uplatnění.
- **Máte nějakou životní filozofii, která vám pomáhá překonávat těžké životní situace?** Věřím v základní principy vesmíru, v to, že by si lidi měli pomáhat. Když můžu, tak pomohu, a když potřebuji, tak mi také někdo pomůže.
- **Jaké máte záliby?** Baví mě sport. Dřív jsem závodně plaval. Dále jsem rekreačně dělal cyklistiku, tenis, volejbal. V současné době, když to jde, hraji basketbal. Mimo sport se zajímám i o hudbu a PC.
- **Jaké máte další plány do budoucna?** Chtěl bych úspěšně vykonat maturitní zkoušku, dostat se na VŠ. Potom si založit rodinu. Najít si manželku a mít dvě zdravé děti. Dobrá práce a vlastní byt
- **Váš vztah k ženám se změnil?** Zjistil jsem, že mě v současné době více přitahují ženy, ale vztah k mužům mám stále stejný.

Rozhovor č. 2 žena:

- **Věk:** 19
- **Pohlaví:** žena
- **Stav:** Svobodná
- **Počet dětí:** Bezdětná
- **Počet sourozenců:** 1 nevlastní sourozenec
- **Bydliště:** Písek
Bez záznamů v rejstříku trestů.
- **Socializace:** V 18. měsících proběhla adopce. Do 6 let vyrůstala úplně adoptivní rodině, otec má s novou partnerkou jedno dítě, matka má od rozvodu třetího partnera, další dítě již nemá. Otec pochází z úplné rodiny. Maminka pochází z rozvedené rodiny.
Osobou bez přístřeší je 5 měsíců
- **Vzdělání:** Dokončené základní vzdělání (průměrné výsledky), nedokončené SOU zemědělské s maturitou obor agropodnikání (uzavřený 1.ročník), další pokus o dokončení středního odborného vzdělání SOU – oděvnické obor dámská krejčová (přerušeno v 3. ročníku, důvod nezvládnutí odborných předmětů). Jsem nedagnostikovaná dyslektička a dysgrafička.
- **Rodina:** Adoptivní matka vyučená kuchařka.
Adoptivní otec nedoučen - dělník (při plnění základní vojenské povinnosti, nepodmíněně odsouzen pro neúmyslné ublížení na zdraví z následkem smrti, po rozvodu manželství nepodmíněně odsouzen za neplnění vyživovacích povinností)
- **Na ulici od roku:** 1 rok
- **Průběh vzdělávání u klientky:** Klientka od 1. do 9. třídy docházela do jedné ZŠ. Střední odborné učiliště s maturitou zaměřené na podnikání, opustila, protože jí nešla matematika a chemie, druhé učiliště ukončila před časem z kvůli své matce.
- **Zaměstnanecká kariéra:** Po nedokončení učiliště zatím nikdy nenastoupila do žádného zaměstnání na hlavní pracovní poměr.

- **Současné cíle v dalším vzdělávání:** Klientka se rozhodla po vyplnění mého dotazníku z diplomové práce, že si chce dodělat střední vzdělání a v případě úspěšného dokončení pokračovat na vyšší odborné. Obory o které by měla zájem jsou obchod, hotelnictví, služby zaměřené na gastronomii, případně sociální služby.
- **Dětství:** Rodiče, kteří si mě adoptovali mám ráda a udržuji s nimi občasné kontakty. I přesto, že důvod mého odchodu od maminky byla veliká hádka, mám stále o ní jako o rodiče zájem. Dětství jsem prožila v klidu a i přesto, že jsem neměla žádné sourozence, nesházeli mi. Z vyprávění rodičů, jsem se dozvěděla, že od první chvíle kdy mě uviděli si mě chtěli odvézt domů. Prý jsem k nim při prvním setkání přišla a maminku zatahala za oblečení. To mělo zásadní vliv pro jejich rozhodnutí. Nikdy jim nevadilo, že jsem původem Romka. Rodiče se mezi sebou před rozvodem velmi hádali, někdy došlo i k fyzickému napadení ze strany tatínka. Já jsem do jejich hádek zatahovaná nebyla.
- **Dospívání a současnost:** V osmnácti letech jsem začala chodit s mým prvním partnerem. Po krátké době jsem otěhotněla a rozhodla jsem se pro interrupci. Dnes bych to již neudělala. Děti mám ráda. Před třemi měsíci jsem si našla svého nového partnera, který je bezdomovec. Já jsem odešla od matky před pěti měsíci po veliké hádce. Nyní se mi po ní již stýská, ale i přesto, že je to na ulici pro mě těžké, domů se vrátit nechci, protože bych tím dala najevo, že jsem neschopná. Maminka by mi to jistě vyčetla. Můj současný partner pracuje příležitostně, je nevyučený (měl výchovné problémy). Nevyhledávám bezdomovecké squaty a ani ubytovny, kde se zdržují bezdomovci. Snažím se dodržovat základní hygienu a obávám se infekcí. Nyní přespávám v restaurační zahrádce, kterou hlídá přes noc můj druh. Svoji původní matku nemám zájem vidět, protože když ona neměla zájem mě vychovávat nemám ani já zájem o ni. Nikdy jsem to nezkoušela a ani nevím, kde bych si mohla zjistit místo jejího trvalého bydliště.
- **Jaká největší křivda se vám v životě stala?** Nejvíce mě zasáhla interrupce, ke které jsem neuváženě přistoupila. Cítila jsem se v té době a stále cítím jako dítě.

- **Pokud by vyšly vaše plány a dokončil byste si SŠ , chtěla byste se dále vzdělávat?** Našla jsem si prostřednictvím webových stránek <http://www.infoabsolvent.cz/> shánět střední školu na kterou bych se mohla přihlásit. Na můj první elektronický dotaz mi škola odpověděla, že již nepřijímají přihlášky. Chtěla bych studovat na denním studiu. O jiném druhu studia jako je například rekvalifikační kurz neuvažuji. V případě dodělání SŠ, bych ráda dále studovala, proto abych si rozšířila vzdělání. Nejlépe na vyšší odborné škole, která by doplňovala obor ze SŠ.
- **Největší úspěch ve vašem životě?** Rozhodnutí dodělat si vzdělání a to, že v současné době studuji na škole, kterou jsem nedodělala.
- **Co vás motivuje k doplnění si vzdělání?** Můj největší motiv je abych měla dokončené aspoň střední vzdělání, protože bez něho nic neznamenuji. Impuls pro dokončení vzdělání byl po vyplnění vašeho dotazníku, protože jsem si uvědomila, že mám zájem si doplnit nedokončené vzdělání. Rodiče mě do vzdělávání nenutili, maminka mi říkala, že ví na co mám a na co nemám.
- **V jakém městě byste chtěl žít a proč?** V Praze, mám ji ráda, mám zde kluka, jsou zde velké možnosti.
- **Jaké máte záliby?** Baví mě poslouchat muziku. Ráda chodím do vašeho JOB klubu na bezplatný internet.
- **Jaké máte další plány do budoucna?**
Mimo doplnění vzdělání bych si chtěla najít se svým partnerem trvalé bydlení a zaměstnání, poté se vdát a založit si rodinu.

Dílčí závěry rozhovoru:

Výsledky obou rozhovorů ukazují na reálné možnosti studia jedince, který se nachází v extrémní životní situaci. Případ ženy³⁹, která nastoupila ke studiu, ale po jednom měsíci ho ukončila potvrzuje závěry této práce v bodě, kdy je pro reedukaci nezbytná dlouhodobá motivace a speciální přístup.

³⁹ Blíže rozhovor v příloha č. 6

Příloha 10 - Zpětná vazba prostřednictvím e-mailu klienta na socioterapeutické programy⁴⁰

e-mail č. 1

Dobrý den Pavle.

Měl jste pravdu Kenvelo, tedy pan Rakovský přišel a to těsně před koncem klubu. Ale pravdu jsem měl i já, protože přišel sylně pod obraz. Řekl jsem mu o těch baterkách a tvrdil jsem mu, že budete žádat náhradu, ať je kouká zase sehnat. Nevím zda mě ale dostatečně vnímal, vzhledem k své indispozici. Ale dostavil se i Marian, Nešpor by z něho měl radost, to je ten co tu bednu koupil tak se snad domluvili. Jinak přeji hezkou sobotu a neděli. Zdraví Luděk.

e-mail č. 2

Dobrý večer Pavle.

Jen jsem chtěl reagovat na Váš dnešní monolog. Já samozřejmě neuznávám jakoukoli drogu, ale poslechněte si alespoň jednou mně. Strach z toho že nenajdu svůj spacák, nebo že je mokrý, strach z toho, že do mně ve dvě hodiny v noci, začnou kopat policajti, nadávat mi a nešetří přitom ranami obuškem, přál bych Vám vidět má záda, tento měsíc jsem měl tu čest dvakrát, strach z toho co mi v noci zase čeká, stupidní otázky, tipu "co tuděláš ty hajzle" Mám spousty chutí odpovědět spim vole. Jenže to by bylo daleko horší. Mají právo mě zadržet až na 48 hodin. A poznamenávám bez nároku napít se nebo dostat jídlo. Vám se to mluví, Vy se jen přesvědčíte, že Baruška a Bětuška v postýlce spokojeně vrní, vykoupetese a přitulíte se ke Štěpánce a nemusíte mít strach, že do vás vnoci někdo bude kopat. Mne chrání celkem to, že jsem netrestaný a zatím i nehledaný, takže po pár kopancích dostanu jen pokutu 1 000Kč, kterou stejně nezaplatím, nemám z čecho. Vyřadili mě z evidence ÚP. A jestlipak víte proč. Protože ten kurz začínal ráno v 7.00 a končil ve 14.00. Katastrofa, kde jsem se mohl vykoupat, vyměnit si prádlo. Já si nestěžuji, ale vrchol všeho bylo, že mi paní kolegině, která seděla vedle mně, řekla umyjse, smrdíš, takhle tě žádná holka nebude chtít.

⁴⁰ E-maily od klientů nejsou gramaticky upravovány.

Někdy mám vážně pocit, že by bylo nejlepší hopsnout z Nuseláku, teť nám ty potvory namontovaly zábrany. Pavle nechci se vymlouvat, Ty víš dobře komu ta flaška u počítače patřila, proč jsi jim to neřek? Když se krapet napiju ztrácím zábrany a abych tak řekl usnu a vcelku vzato je mi všechno fuk. Vyděl jsi mě někdy kouřit, sylně pochybuji, když totiž nemám trochu toho chlastu tak si před spaním zapálím, trochu se mi zamotá hlava a začne mi být všechno jedno. Pavle Trpajzlík z Marzu, tedy pan Kmak, hlasoval pro odpočinkový film, jako já, on spí také venku, mi si těch těžkých soc. problémů užíváme v praxi, kdežto Vi se na ně jen díváte. Co bude dnes v noci? Nebude pršet, už je pozdě, mám tam ještě spacák? Dostanu dnes zase obuškem? To je všechno co jde kolem Vás. Proč jsem přišel on byt? Jestli Vás to zajímá rád Vám to řeknu. Jediný kdo mi zatím vyslechl , ikdyž možná nepochopil, byla Erika. Vážně si nechci stěžovat, vím co děláte a také vím, že to není jednoduché, díky, že jste. Ale pokuste se pochopit proč chlastáme. Vážně nejhorší jsou Vánoce. Ale to nikdo z Vás co mají rodinu nepochopí. Tak bezva , vyilil jsem si své srdéčko, ikdyž vím, že jsem Vás nepřesvědčil, ale o to mi ani nešlo, jen jsem chtěl trochu objasnit proč. Vlastně je to odemně zbabělost, protože v tomto případě mi nemůžete oponovat, nebo přesvědčovat. Tady to vidíte jsem zbabělec. Doufám, že jste vydržel číst až sem. Naschledanou, pozdravujte rodinku. Bezdomovec, bez osobních práv Luděk

e-mail č. 3

Ahoj Pavle.

Asi budeš překvapený že ti píšu přes Internet. ale já jsem si založil svojí schránku. Mám se dopbře jsem zdravý což to zdravičko přejí i tebe, Stepánce a hlavně holkam. Já už jsem si v Brně tak zvykl že bich už odcut ani neodešel. Klárka už je veliká už mi je nad rameno. Učí se dobře. Je to prostě šikulka tá moje Poutová Panenka jak ji mazvala Irenka. Ted nedávmo jsem bil zaní protože mmela narozeniny 11 let. Stále jsem sní v kontaktu když tam nemohu jet že nemám peníze tak ji alespon zavolám. Utíka ten čas jako voda. že? Však v Dubnu to bude už 4 roky co je Irenka po smrti. Ale stimnenadeláme nic.

Napiš mi taky pár řádku budu čekat.

Z pozdravem zůstává Jirka.

e-mail č. 4

Dobr den Pavle.

Přečetl jsem velice pozorně Váš Email, ale unikla mi jedna taková drobnost. Proč jste říkal, že se na Vás asi budu mračit, za to co jste mi napsal. Vždyť je to pravda, což musím, ikdyž s jistým sebezapřením uznat. Přeji Vám hezkou sobotu a neděli, má prý být stále teplo, až do štědrého dne, tak vyvedte rodinku do přírody, já si jí užívám až dost. Víte co mi dneska napadlo, zaprvé jak Karel Kmak horlivě vykládal o Doc. Skálovi, a potom když jste jen tak prohodil něco o tom referátu. Že by to vlastně nemusel být špatný nápad. Proč mají plkat jen kurátoři. Možná by to stálo za pokus, ukecanejch tam je víc než v parlamentu. Téma by si buďto vybral sám, zamozřejmě po konzultaci s Vámi, nebo byste ho přidělil. Myslím že aktivní zapojení by některým jedincům prospělo. Nebyla by to už pasivní zábava, ale tvůrčí činnos. Mějte se hezky a pzdavujte doma. Naschle v pondělí. Zdraví Luděk.

Mi nic nemáme!

e-mail č. 5

Dobrý den Pavle. Film to nebyl špatný až na to, že se producenti snaží do vlastně bjové situace zanést něco romantiky, těžko to koresponduje se záběry, kdy se doslova hrabou ve vnitřnostech raněného vojáka, Arhajm byl debakl Americké armády. A když už, tak se ten sniřák měl s tou sestřičkou potkat, aby to dopadlo dobře. Stejně Vám za ten film děkuji, je to o něčem, ikdyž je tam násilí, ale je to historie. Já nemám rád nic neříkající filmy, akční, nevím proč se jím tak říká, jsou to blbosti. Byl bych hrozně rád, kdyby se Vám podařilo sehnat autentické záběry, třeba týdeníky, nemusí to být zrovna o válce, trocha nostalgie. Naschle zdraví L a to Š+B+A+P. Hezkou sobotu a neděli. PS: Asi stárnu.

e-mail č. 6

Zdravím celou Karolínu. V pracovní náplni máme poslat emik, a komu jinému bych psal než Vám. To neznamená, že na Vás nemyslím. Mrzí mi že dnes nestihnu klubík. Prostě nemohu mít všechno. Ahoj Luděk

Příloha č. 11 - Příklady projevu funkční negramotnosti v životě osob bez přístřeší

Pověřená osoba vyzve k vyplnění tiskopisu, který osoba bez přístřeší není schopna v důsledku funkční negramotnosti vyplnit. V případě, že pověřená osoba má pochopení a pomůže klientovi s vyplněním, je překážka odstraněna. V opačném případě hrozí riziko konfliktu, a to buď vnitřního, nebo transformovaného do verbálního projevu. V podstatě se jedná o naučený způsob chování v této situaci. Výsledek je ten, že klient riskuje ztrátu důvěry nebo možnost znovu uplatnit svůj požadavek.

„Pro zachování dobré úrovně funkční gramotnosti, a tím i životních šancí člověka, je nutné udržet si aktivní schopnost práce s textovými informacemi.“ (Doležalová, 2005, str. 37).

**Příloha 12 - Rozdělení krajů podle adresy trvalého pobytu příchozích klientů
v sledovaném období roku 2003 - 2006**

kraj	počet
Praha 1	978
Praha - ostatní	1493
Praha celkem	2471
Středočeský kraj	505
Jihočeský kraj	159
Plzeňský kraj	99
Karlovarský kraj	163
Ústecký kraj	400
Liberecký kraj	167
Královehradecký kraj	158
Pardubický kraj	137
kraj Vysočina	89
Jihomoravský kraj	212
Olomoucký kraj	155
Moravskoslezský kraj	424
Zlínský kraj	104

**Příloha 13 - Rozdělení okresů podle adresy trvalého pobytu příchozích klientů
v sledovaném období roku 2003 – 2006**

okres	počet
Praha 1	978
Praha (bez rozdělení na MČ)	1493
Praha Východ/Západ	76
Blansko	22
Brno	93
Bruntál	29
Břeclav	48
Česká Lípa	70
České Budějovice	34
Český Krumlov	10
Děčín	66
Domažlice	11
Frýdek Místek	58
Havlíčkův Brod	19
Hodonín	17
Hradec Králové	34
Cheb	44
Chomutov	65
Chrudim	18
Jablonec nad Nisou	22
Jeseník	20
Jičín	21
Jihlava	16
Jindřichův Hradec	25
Karlovy Vary	54
Karviná	147
Kladno	102
Klatovy	20
Kolín	52
Kroměříž	29
Kutná Hora	29
Liberec	47
Litoměřice	37
Louny	52
Mělník	57
Neuvedeno	14
Mladá Boleslav	35
Most	58
Náchod	36
Nový Jičín	47
Nymburk	34
Olomouc	53

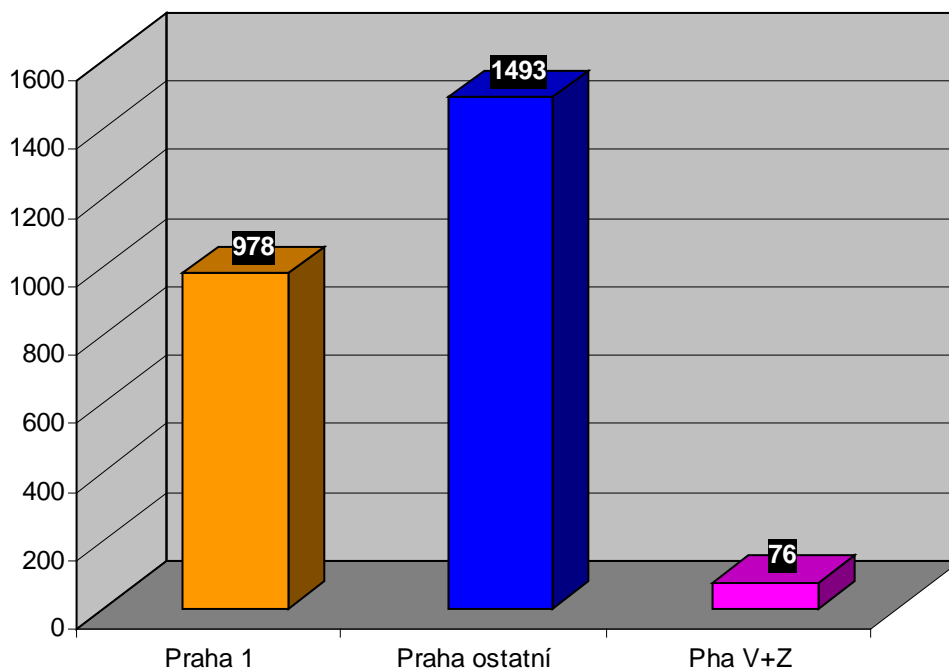
Opava	22
Ostrava	121
Pardubice	54
Pelhřimov	10
Písek	20
Plzeň	41
Prachatice	21
Prostějov	26
Přerov	24
Příbram	45
Rakovník	29
Rokycany	6
Rychnov nad Kněžnou	25
Semily	28
Sokolov	65
Strakonice	13
Svitavy	23
Šumperk	32
Tábor	36
Tachov	21
Teplice	79
Trutnov	42
Třebíč	22
Uherské Hradiště	25
Ústí nad Labem	43
Ústí nad Orlicí	42
Vsetín	20
Vyškov	13
Zlín	30
Znojmo	19
Žďár nad Sázavou	22

LEGENDA:

- počet osob bez přístřeší větší než 900
- okresy, kde výskyt osob bez přístřeší přesahuje 100 osob
- okresy, kde výskyt osob bez přístřeší přesahuje 50 osob

Příloha 14 - Rozdělení příchozích klientů podle trvalého bydliště

Klienti dle bydliště - Praha

Příloha 15 - Rozdělení příchozích klientů podle občanství Evropské unie

Občané ze zemí EU

